

Gedl, Marek

Studia nad kulturą łużycką w Turyngii

Światowit 32, 61-127

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Gedl

Katedra Archeologii Polski Uniwersytetu Jagiellońskiego

STUDIA NAD KULTURĄ ŁUŻYCKĄ W TURYNII

UWAGI WSTĘPNE

W związku z rozwijającymi się w ostatnich latach badaniami nad różnymi zagadnieniami dotyczącymi całej, szeroko pojętej kultury łużyckiej, zarysowała się potrzeba przystąpienia do weryfikacji i uściślenia dotychczasowych poglądów na zasięg terytorialny omawianej kultury. Wbrew wszelkim oczekiwaniom, najbardziej chyba utrudnione są badania nad przebiegiem zachodniego odcinka granicy tego wielkiego kompleksu kulturowego, określanego mianem kultury łużyckiej. Na ten stan rzeczy złożyło się szereg przyczyn, do których bynajmniej nie należy zaliczać złego stanu badań. Najbardziej chyba zaważyło tutaj na opinii badaczy zgoła różne pojmowanie znaczenia terminu „kultura łużycka” w polskiej i niemieckiej literaturze archeologicznej, przy braku ogólnie zaaprobowanych wyznaczników, na podstawie których można by było w sposób bardziej obiektywny i bezsporny ustalić przynależność kulturową poszczególnych grup lokalnych na zachodnich peryferiach zasięgu kultury łużyckiej. Mam tu na myśli między innymi takie grupy lokalne jak grupa dolnosolawska (Saalemündungsgruppe), dolnohawelańska (Havelmündungsgruppe), czy też współczesna im lokalna grupa na terenie Starej Marchii (Altmark). Dwie ostatnie z wymienionych tu grup lokalnych, pomimo ich bardzo silnego podobieństwa w ceramice, a także w obrzędku pogrzebowym do szeroko pojętej kultury łużyckiej¹, zalicza się tradycyjnie w niemieckiej literaturze archeologicznej do kultury nordyjskiej – utożsamianej często z Germanami.

Nie została też dotąd w sposób zadowalający wyjaśniona kwestia przebiegu południowo-zachodniego odcinka zasięgu kultury łużyckiej. Wszyscy badacze zgodni są co do tego, że kultura łużycka w epoce brązu zajmowała

¹ K. Jażdżewski, *Atlas do pradziejów Słowian*, Łódź 1948, cz. II, tekst, s. 41 - 42.

Saksonię. Obok licznych drobniejszych prac, głównie o charakterze źródłowym, kulturze tej poświęcono dwa poważne opracowania monograficzne², ograniczone jednak do obszaru Saksonii. Na terenie Saksonii i Górnych Łużyc wyróżniamy dużą lokalną grupę kultury lużyckiej, którą nazywamy grupą sasko-lużycką. Grupa ta zajmuje dość duże terytorium, od zachodnich peryferii Dolnego Śląska na wschodzie, aż po okolice Lipska na zachodzie. Stanowiska omawianej grupy tworzą kilka wyraźnych skupień, z których największe lokalizujemy nad Łabą, w okolicy Dreżna, Miśni i Riesy. Południowa granica tej grupy biegnie w zasadzie wzdłuż pasma Rudaw oraz gór i wzniesień zamykających przestrzeń pomiędzy Sudetami a Rudawami. Stanowiska kultury lużyckiej grupują się raczej na obszarach niżej położonych i nie wkraczają w większej liczbie w tereny górskie. Wyjątek mogą tu stanowić stanowiska omawianej kultury sięgające w górę Nysy Łużyckiej, na południe od Żytawy (Zittau)³. Z grupą sasko-lużycką związane jest także skupienie stanowisk kultury lużyckiej w północnych Czechach⁴, w okolicach Usti nad Łabą i Litomierzyc, określane niekiedy mianem grupy północno-czeskiej.

Problematyka środkowej, młodszej i najmłodszej epoki brązu na terenie Saksonii jest stosunkowo dobrze rozpracowana, zwłaszcza jeżeli chodzi o zagadnienia obrządku pogrzebowego i chronologii. Natomiast sytuacja panująca w tym czasie na terenie sąsiadującej ze Saksonią od zachodu Turyngii, nie została dotąd zadowolająco rozwiązana i opracowana. Obok bogatej problematyki innych kultur, wchodzi tu w grę nie wyjaśnione dotąd zagadnienie zasięgu kultury lużyckiej, która to kultura występuje także na terenie wschodniej Turyngii, oraz jej stosunku do współczesnej jej kultury unstruckiej (zwanej też kulturą Waltersleben).

W dotychczasowej literaturze archeologicznej przeważał pogląd, że kultura lużycka zajmowała tereny położone na zachód od Muldy, sięgając do dorzecza Białej Elstery⁵. Znane tu było od dawna skupienie stanowisk kultury lużyckiej w okolicach Lipska i sąsiadujące z nim od południa skupienie stanowisk w okolicach Altenburga, położone już na terenie Turyngii. Zachodni zasięg kultury lużyckiej wytyczano powszechnie na pograniczu sasko-turyńskim, włączając w obręb tej kultury najbardziej wysunięty na wschód skrawek Turyngii. Typowym przykładem ilustrującym ówczesny stan wiedzy o zachod-

² W. Grünberg, *Die Grabfunde der jüngeren und jüngsten Bronzezeit im Gau Sachsen*, Berlin 1943; W. Coblenz, *Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens*, Dresden 1952.

³ E. Plesl, *Der Zittauer Weg und seine Bedeutung für die Besiedlung Nordostböhmens in der Zeit der Lausitzer Urnenfelder*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, t. 16/17, 1967, s. 93 - 103.

⁴ E. Plesl, *Lužická kultura v severozápadních Čechách*, Praha 1961, s. 13 - 58.

⁵ W. Grünberg, *Die Grabfunde...*, mapa, Coblenz, *Grabfunde...*, s. 163 - 164; W. A. v Brunn, *Steinpackungsgräber von Köthen*, Berlin 1954, s. 17.

nim zasięgu kultury łużyckiej jest mapka publikowana w 1959 roku przez G. Mildenbergera⁶.

Pierwszy dopiero G. Neumann, w 1958 roku, wyraźnie sprecyzował pogląd o obecności kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Solawy (Saale), a nawet wskazał na stanowiska występujące na lewym brzegu tej rzeki⁷. W ślad za tym stwierdzeniem, opartym na podstawie dawniej już odkrytych, ale niepublikowanych dotąd materiałów, w następnych latach ukazały się prace dalszych autorów, którzy stwierdzali obecność kultury łużyckiej nad Solawą. Dość ostrożnie jeszcze czyni to H. Kaufmann⁸ omawiając osadnictwo krainy zwanej Orlagau. Dalsi jednak badacze, opierając się na wynikach nowszych prac wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzyskach z epoki brązu zlokalizowanych nad górną Solawą (R. Feustel 1963⁹, K. Peschel 1965¹⁰ i W. Schrickel 1966¹¹), zdecydowanie już piszą o obecności kultury łużyckiej w młodszym i ewentualnie także w najmłodszym okresie epoki brązu nad Solawą i to nawet na jej lewym — zachodnim brzegu.

Powyższe informacje zachęciły mnie do przeprowadzenia bezpośrednich studiów nad turyńskimi materiałami kultury łużyckiej i nad problematyką tej kultury na terenie wschodniej Turynii¹². Niniejszy szkic ma na celu dokonanie wstępnej charakterystyki niemal zupełnie u nas nie znanej grupy lokalnej, związanej bezspornie ze szeroko pojętą kulturą łużycką, wysuniętej najdalej ku zachodowi spośród wszystkich grup kultury łużyckiej. Przeprowadzenie pełnego, monograficznego opracowania tej niedawno dopiero rozpozna-

⁶ G. Mildenberger, *Mitteldeutschlands Ur- und Frühgeschichte*, Leipzig 1959, mapa na s. 62.

⁷ G. Neumann, *Vollbronzezeit in Thüringen*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 3, z. 4/5, 1958, s. 238.

⁸ H. Kaufmann, *Die vorgeschichtliche Besiedlung des Orlagau*, tekst, Berlin 1963, s. 75 - 83.

⁹ R. Feustel, *Ein bronzezeitliches Urnengräberfeld bei Ölknitz*, Kr. Jena, „Ausgrabungen und Funde”, t. 8, z. 5, 1963, s. 247 - 248.

¹⁰ K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber von Grosseutersdorf*, Kr. Jena, „Ausgrabungen und Funde”, t. 10, z. 5, 1965, s. 220 - 230.

¹¹ W. Schrickel, *Über die Anlage von Urnenfriedhöfen mit Steindecke oder Steinpakung in der Lausitzer Kultur*, „Alt-Thüringen”, t. 8, 1966, s. 211 - 230.

¹² Studia nad problematyką kultury łużyckiej na terenie Turynii podjąłem w roku 1966 korzystając ze stypendium Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, a kontynuowałem w latach 1967 i 1968, dzięki uzyskaniu możliwości wyjazdu do NRD w ramach bezpośredniej wymiany pomiędzy Uniwersytetem Jagiellońskim a Uniwersytetem im. Fryderyka Schillera w Jenie. Studia przeprowadziłem głównie w Instytucie für Prähistorische Archäologie na Uniwersytecie im. Fryderyka Schillera w Jenie pod kierunkiem prof. dr G. Neumanna, od którego uzyskałem szereg bardzo cennych dla mnie wskazówek i materiałów do wykorzystania, któremu też składam na tym miejscu serdeczne podziękowania. W Jenie zapoznałem się z nie publikowanymi materiałami przechowywanymi w zbiorach Vorgeschichtliches Museum des Friedrich-Schiller-Universität, wykorzystałem materiały archiwalne jak między innymi stare kartoteki W. Radiga i W. Morawy. Przeprowadziłem

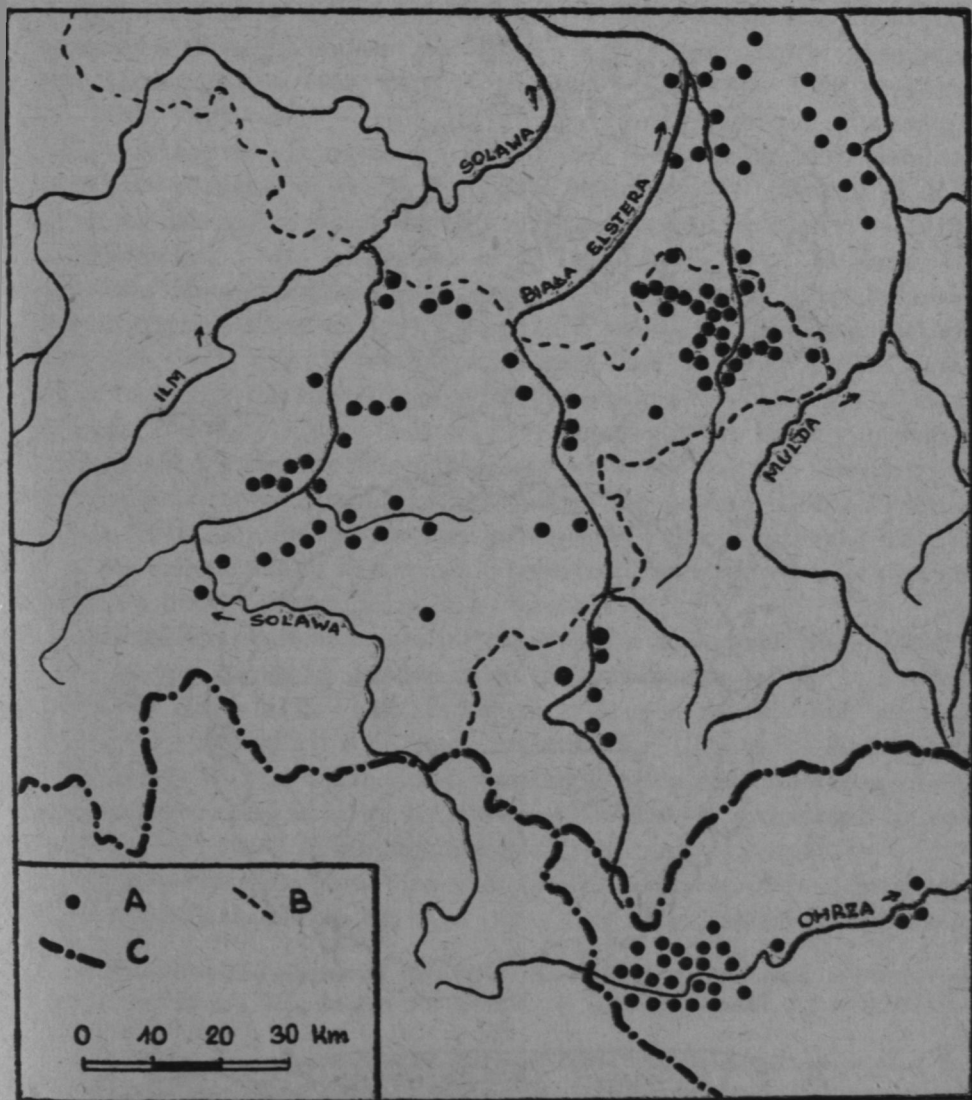
nej grupy, będzie możliwym po opublikowaniu kilku zbadanych już, większych cmentarzysk (Dreitzsch, Eichenberg, Grosseutersdorf i Ölknitz) oraz po przeprowadzeniu uzupełniających prac badawczych, zwłaszcza na stanowiskach osadowych.

Jak wspomniano już powyżej, w przeciwieństwie do terenu Saksonii, kultura łużycka ze wschodniej Turynгии nie doczekała się jeszcze dotąd opracowania. Brak też dotychczas bardziej obszernego i wyczerpującego opracowania problematyki środkowej i młodszej epoki brązu na terenie całej Turynгии. Ten stan rzeczy nie jest bynajmniej usprawiedliwiony brakiem odkryć, prowadzonych prac badawczych, czy też nadzwyczajnym ubóstwem materiałów zabytkowych, które by można było wiązać z kulturami epoki brązu, a zwłaszcza z kulturą łużycką. Wręcz przeciwnie, z terenu wschodniej Turynгии znamy już obecnie ponad pół setki miejscowości, w których odkryto stanowiska zaliczane do kultury łużyckiej. Blisko połowa stanowisk pochodzi z okolic Altenburga, gdzie w szerokim obniżeniu nad środkową Pleissą, znajdował się bardzo ożywiony ośrodek osadniczy ludności kultury łużyckiej. Drugie, mniej intensywne zgrupowanie osadnicze ludności kultury łużyckiej stwierdzamy nad górną Solawą, w pobliżu ujścia Orli i w dolinie tej rzeki. Stosunkowo mniej liczne są stanowiska zaliczane do kultury łużyckiej z doliny Białej Elstery. Grupują się one nieco w okolicach miasta Gera i w wysuniętej na południe kotlinie vorgtlandzkiej, w okolicach Pławna (Plauen). Natomiast obszary o charakterze płaskowyżu, pomiędzy dolinami Pleissy, Białej Elstery i Solawy wraz z Orłą, pozbawione są raczej śladów osadnictwa ludności kultury łużyckiej (ryc. 1).

Ukształtowanie terenowe i przebieg dolin rzecznych z południa na północ, przecinających w poprzek obszar wschodniej Turynгии, zadecydowały o charakterystycznym dla tego kraju rozczłonkowaniu osadnictwa, które w epoce brązu skupiało się w pobliżu dolin większych rzek. Z rzek tych największe znaczenie miała Solawa, której dolina sięgająca daleko na południe pomiędzy masyw Lasu Frankońskiego a Góry Smreczane (Fichtelgebirge) otwierała dogodną drogę z południowych Niemiec, z dorzecza górnego Menu ku solonośnym obszarom w okolicach dzisiejszego Halle i dalej na północ wzdłuż Łaby ku nizinie północnoniemieckiej i ku wybrzeżom Morza Północnego i zachodniego Bałtyku. W obrębie Gór Smreczanych, stanowiących prawdziwy węzeł wodny, dolina górnej Solawy blisko sąsiaduje z doliną górnej Ohrzy, będącej

---

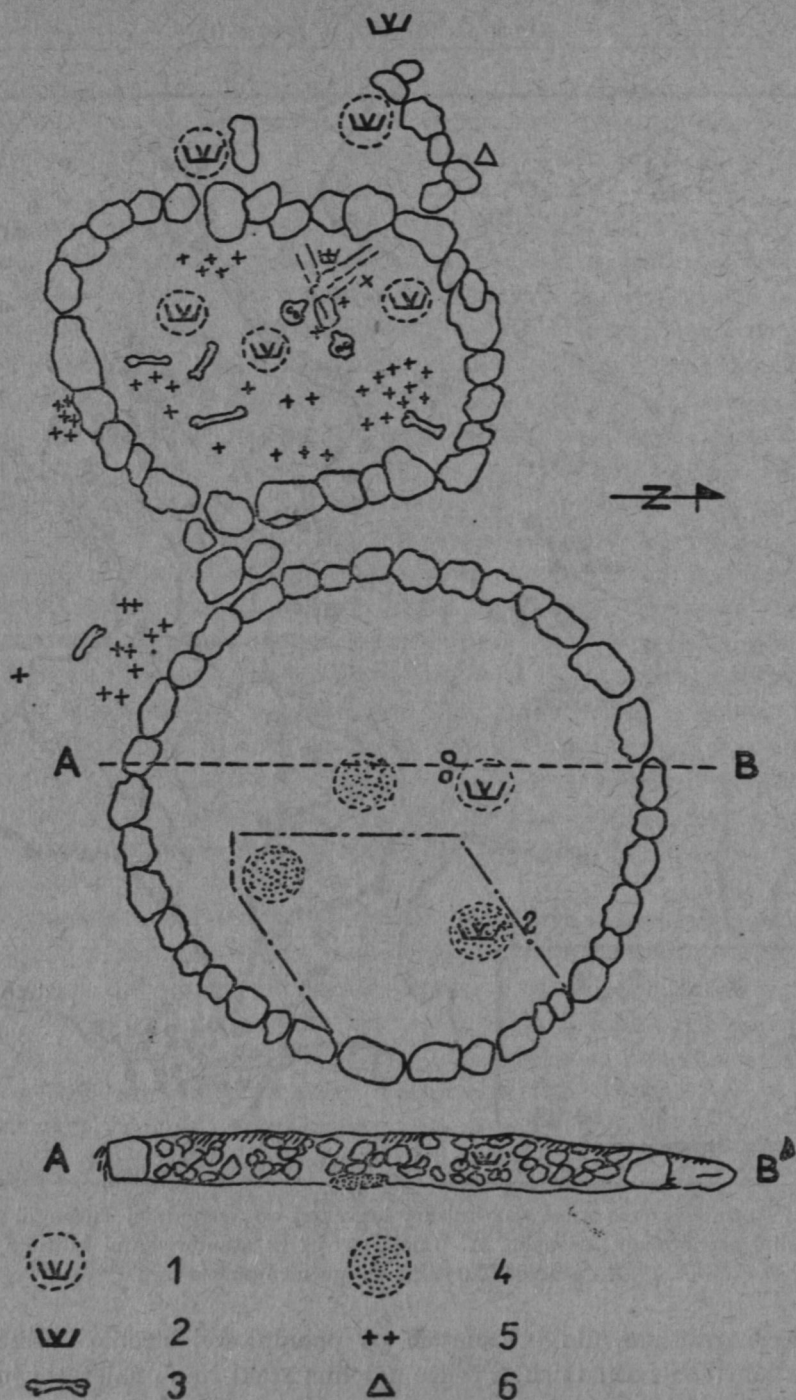
także studia nad materiałami z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza przechowywanymi w muzeach w Weimarze, Altenburgu, Gera, Plauen, Erfurcie, Gotha, Eisenach, Römhild, Meiningen i Saalfeld. Uzyskałem bardzo cenne informacje dotyczące nie publikowanych dotąd cmentarzysk kultury łużyckiej (Grosseutersdorf, Ölknitz, Dreitzsch, Eichenberg), a także liczne wskazówki w odniesieniu do ogólnej problematyki epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenie Turynгии od dr K. Peschela z Jeny, dr R. Feustla z Weimaru i K. Simona z Lipska, którym składam serdeczne podziękowania.

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk kultury łużyckiej we wschodniej Turynii, zachodniej Saksonii i zachodnich Czechach. A.- miejscowości ze stanowiskami kultury łużyckiej, B.- granica Turynii, C.- granice państwowe

osią hydrograficzną dla położonych po południowej stronie pasma Rudaw Czech północno-zachodnich, a także z doliną rzeki Naab należącej już do zlewiska Dunaju.

Zdecydowanie najdawniej i chyba dotąd najlepiej rozpoznano kulturę łużycką na wschodnich peryferiach Turynii, w okolicach Altenburga. Mamy z tego też terenu najstarsze wiadomości o odkryciach stanowisk kultury łużyckiej.

Ryc. 2. Brandenstein, Kr. Pössneck. Plany dwóch kurhanów I (na dole) i II (na górze) wedle H. Kaufmanna. 1.- grób popielnicowy, 2.- grób bezpopielnicowy — jamowy, 3.- resztki szkieletów (z wtórnie wkopanych grobów z okresu lateńskiego), 4.- palenisko, 5.- skorupy, 6.- fragment siekierki kamiennej

kiej, sięgające jeszcze końca XVI stulecia¹³. Na większą skalę odkrycia następowały w ubiegłym stuleciu, zwłaszcza w jego drugiej połowie (Altenburg — 1860, Gardschütz — 1844, Forst Plottendorf — lata 1881 - 1909, Heukendorf — 1885, Waltersdorf — 1839, 1870). Wtedy też w okolicach Altenburga rozpoczęto rozkopywania amatorskie (Meuselwitz — 1854). Dzięki działalności E. Amende zbadano w sposób względnie metodyczny w początkach XX wieku szereg dalszych obiektów kultury łużyckiej (m. in. Fockendorf — 1910, Forst Plottendorf — 1910, Zschechwitz — 1912 i Leina 1919). E. Amende zorganizował zbiory archeologiczne muzeum w Altenburgu i opublikował dużą ilość artykułów i notatek poświęconych w znacznej mierze stanowiskom kultury łużyckiej¹⁴. Jego to właśnie działalność dała podstawy do dzisiejszej stosunkowo dobrej znajomości problematyki kultury łużyckiej w okolicach Altenburga. Z nowszych prac badawczych na stanowiskach kultury łużyckiej na wschodnich peryferiach Turynii należy wymienić badania cmentarzysk na Schwanenstrasse w Altenburgu (1938) i w miejscowości Rositz-Fichtenhainichen (1948). Z nowszej literatury poświęconej kulturze łużyckiej w omawianym tu regionie należy wspomnieć o publikacji materiałów z trzech cmentarzysk z okolic Altenburga, pióra H. J. Gomolki¹⁵.

Na pozostałym obszarze wschodniej Turynii, w dorzeczach Białej Elstery i Solawy szereg stanowisk, zwłaszcza z grobami kurhanowymi, rozkopano amatorsko w ciągu XIX wieku, zwłaszcza w drugiej połowie tego stulecia (Gera-Pförtten, Mühlisdorf Kr. Gera, Solkwitz Kr. Pössneck, Rockendorf Kr. Pössneck). W tym także czasie amatorsko rozkopano niszczoną osadę na wzgórzu Felsenberg w Öpitz Kr. Pössneck. Niestety z tych badań nie zachowała się właściwie żadna dokumentacja. Badania wykopaliskowe, już o bardziej metodycznym charakterze podjęto na tym terenie w latach dwudziestych naszego stulecia (Gleina Kr. Gera 1927 - 1929, Brandenstein Kr. Pössneck

¹³ E. Amende, *Die ältesten Nachrichten über vorgeschichtliche Funde im Stadt- und Landkreise Altenburg*, „Mitteilungen der Geschichts- und Altertumsforschenden Gesellschaft des Osterlandes”, t. 13, z. 5, 1928, s. 372 - 378.

¹⁴ Wymieniam tu tylko ważniejsze pozycje: E. Amende, *Ein Urnenfriedhof bei Meuselwitz*, „Mitteilungen”, t. 12, z. 1, 1909, s. 76 - 85; tenże, *Die Aufdeckung von drei bronzezeitlichen Hügelgräbern in der Paahna*, „Mitteilungen”, t. 12, z. 2, 1911, s. 156 - 168; tenże, *Die bronzezeitlichen Hügelgräber im Kammerforste*, „Mitteilungen”, t. 12, z. 2, 1911, s. 169 - 179; tenże, *Der bronzezeitliche Urnenfriedhof auf dem Läuseberge bei Waltersdorf im Ostkreise*, „Mitteilungen”, t. 12, z. 3, 1913, s. 235 - 250; tenże, *Der vorgeschichtliche Urnenfriedhof bei Zschechwitz*, „Mitteilungen”, t. 12, z. 3, 1913, s. 251 - 278; tenże, *Die bisher bekannt gewordenen bronzezeitlichen Friedhöfe im altenburgischen Ostkreise*, „Mitteilungen”, t. 12, z. 4, 1915, s. 393 - 430; tenże, *Vorgeschichtliche Funde bei dem Krematorium in Altenburg, II, Funde der jüngeren Bronzezeit*, „Mitteilungen” t. 14, z. 1, 1930, s. 19 - 23.

¹⁵ H. J. Gomolka, *Drei jungbronzezeitliche Gräberfelder aus dem Kreis Altenburg*, „Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte”, Nr 3, *Studien zur Lausitzer Kultur*, Leipzig 1958, s. 124 - 151.

— 1927) i kontynuowano na większą już skalę w latach trzydziestych (cmentarzyska w Gera-Bielitzstrasse, Dreitzsch Kr. Pössneck, Reschwitz Kr. Saalfeld, oraz osady w Schinditz Kr. Jena i Thierschneck Kr. Eisenberg). Badania te prowadzone były przeważnie przez ośrodek uniwersytecki w Jenie pod kierunkiem G. Neumanna i niektóre z nich doczekały się szybkiej publikacji¹⁶. W latach powojennych zostały zintensyfikowane (zwłaszcza w ostatnich kilku latach) badania wykopaliskowe o systematycznym charakterze na kilku cmentarzyskach położonych nad Solawą (Eichenberg, Freienorla, Grosseutersdorf, Ölknitz, Orlamünde, wszystko w Kr. Jena). Pojawiły się wstępne komunikaty o wynikach tych prac¹⁷, a także publikacje cmentarzysk zbadanych jeszcze w latach międzywojennych¹⁸.

Dla uzupełnienia całokształtu obrazu bazy źródłowej należy jeszcze wspomnieć o szeregu opracowań monograficznych poświęconych bądź to całej Turyngii¹⁹, bądź to wschodniej Turyngii²⁰, terenowi powiatu Altenburg²¹, czy też wreszcie najnowszej, niewątpliwie bardzo dobrze zrobionej monografii osadnictwa starożytnego na obszarze zwanym Orlagau²². W pracach tych znajdujemy szereg danych źródłowych w postaci publikacji stanowisk interesującej nas kultury. Ostatnia z wymienionych tu praca H. Kaufmanna przynosi obok wzorowo wykonanego i bogato ilustrowanego katalogu, liczne cenne uwagi odnośnie szeregu zagadnień związanych z problematyką epoki brązu i wczesnej epoki żelaza obszaru położonego w dorzeczu górnej Solawy.

Prowadzone w ostatnich latach badania na stanowiskach kultury lużyckiej nad Solawą, spowodowały wzrost zainteresowania problematyką tej kultury wśród badaczy turyńskich. Wyrazem tych zainteresowań był referat wygłoszony przez K. Peschela na międzynarodowej konferencji poświęconej proble-

¹⁶ G. Neumann, *Neue bronzezeitliche Siedlungsfunde der Kreisabteilung Camburg*, „Der Spatenforscher”, t. 3, 1938, s. 14 - 16, 25 - 36; tenże, *Ein verschütteter Grabhügel der jung Broerennzeit von Reschwitz (Lkr. Saalfeld)*, „Der Spatenforscher”, t. 5, 1940, s. 1 - 8.

¹⁷ R. Feustel, o. c., t. 8, 247 - 249; K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber*, s. 222 - 230.

¹⁸ A. Reuter, *Ein Brandgräberfeld der jüngeren und jüngsten Bronzezeit in Gera*, „Alt-Thüringen”, t. 2, 1957, s. 130 - 137; H. Bach i K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber vom Kolk bei Gleina, Kr. Gera*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 7, z. 5, 1962, s. 227 - 236.

¹⁹ A. Götze, P. Höfer, P. Zschiesche, *Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Thüringens*, Würzburg 1909.

²⁰ A. Auerbach, *Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Ostthüringens*, Jena 1930.

²¹ E. Amende, *Vorgeschichte des Altenburger Landes, Führer durch die vorgeschichtliche Abteilung des Heimat-Museums zu Altenburg*, Altenburg 1922; E. Frauendorf, *Vorgeschichte des Stadt- und Landkreises Altenburg*, Altenburg 1936; tenże, *Aus der Ur- und Frühgeschichte des Kreises Altenburg*, Altenburg 1956.

²² H. Kaufmann, o. c. Katalog i tablice Leipzig 1959, tekst, Berlin 1963.

matyce kultury łużyckiej, jaka odbyła się w listopadzie 1967 roku w Dreźnie. Referat ten²³, poświęcony został pewnym zagadnieniom związanym z kulturą łużycką na terenie wschodniej Turynii, widzianym przez pryzmat badań prowadzonych przez autora na cmentarzysku w Grosseutersdorf. Jest to w zasadzie pierwsze, nowoczesne ujęcie niektórych podstawowych zagadnień związanych z obecnością kultury łużyckiej we wschodniej Turynii.

OSADNICTWO

Na skutek ożywienia prac badawczych nad problematyką kultury łużyckiej, które spowodowały z jednej strony podjęcie systematycznych badań na stanowiskach kultury łużyckiej, a z drugiej strony zachęciły do ponownego, krytycznego spojrzenia na dawno już odkryte materiały, w chwili obecnej możemy zarejestrować kilkadziesiąt stanowisk kultury łużyckiej w obrębie 60 miejscowości (patrz katalog i mapa na ryc. 25) na terenie wschodniej Turynii. Obok znanego już dawniej większego zgrupowania stanowisk interesującej nas kultury w okolicach Altenburga, stwierdzamy obecnie istnienie niezbyt intensywne łańcucha stanowisk kultury łużyckiej rozrzuconych po obu brzegach Białej Elstery, z pewną tendencją do grupowania się w okolicach Gery. To spostrzeżenie nie będzie nas specjalnie dziwić, gdyż w wielu dawniejszych publikacjach wytyczano przebieg zachodniej rubieży kultury łużyckiej właśnie wzdłuż Białej Elstery. Znacznie bardziej interesującym jest wyraźne skupienie stanowisk kultury łużyckiej nad górną Solawą i jej mniejszymi prawobrzeżnymi dopływami Rodą i Orlą. Stanowiska interesującej nas kultury nie tylko dochodzą do samej Solawy, ale nawet ją przekraczają, nie wysuwając się jednak zbyt daleko na zachód od tej rzeki.

Już obecnie nie można mówić o przypadkowym, nieznacznym pojawieniu się elementów kultury łużyckiej nad górną Solawą. Mamy tu do czynienia ze zwartym, wyraźnym i dość jednolitym skupieniem osadniczym, które na dosyć szerokim froncie (około 40 km) dotarło do Solawy i obsadziło obydwie brzegi tej rzeki. Skupienie stanowisk kultury łużyckiej nad górną Solawą sięga od okolic dzisiejszej Jeny na północy, aż po kotlinę Saalfeldu na południu włącznie, obejmując jako bezpośrednie zaplecze dolinę Orli i opierając się na południu o wzgórza wschodniej części Lasu Turyńskiego. Większość stanowisk wchodzących w skład tego skupienia leży na prawym, wschodnim brzegu Solawy. Ale kilka cmentarzysk w pobliżu dzisiejszego miasteczka Orlamünde, naprzeciw ujścia rzeki Orli, założono na lewym, zachodnim brzegu Solawy. Nie sięgają one jednak dalej niż najwyżej kilka kilometrów na zachód od rzeki.

²³ K. Peschel, *Zur Westgrenze der Lausitzer Kultur in Thüringen*. Referat wygłoszony dnia 25 listopada 1967 r., na międzynarodowej konferencji poświęconej problematyce kultury łużyckiej w Dreźnie. Dzięki uprzejmości autora mogłem zapoznać się bardziej szczegółowo z niepublikowanym jeszcze maszynopisem referatu.

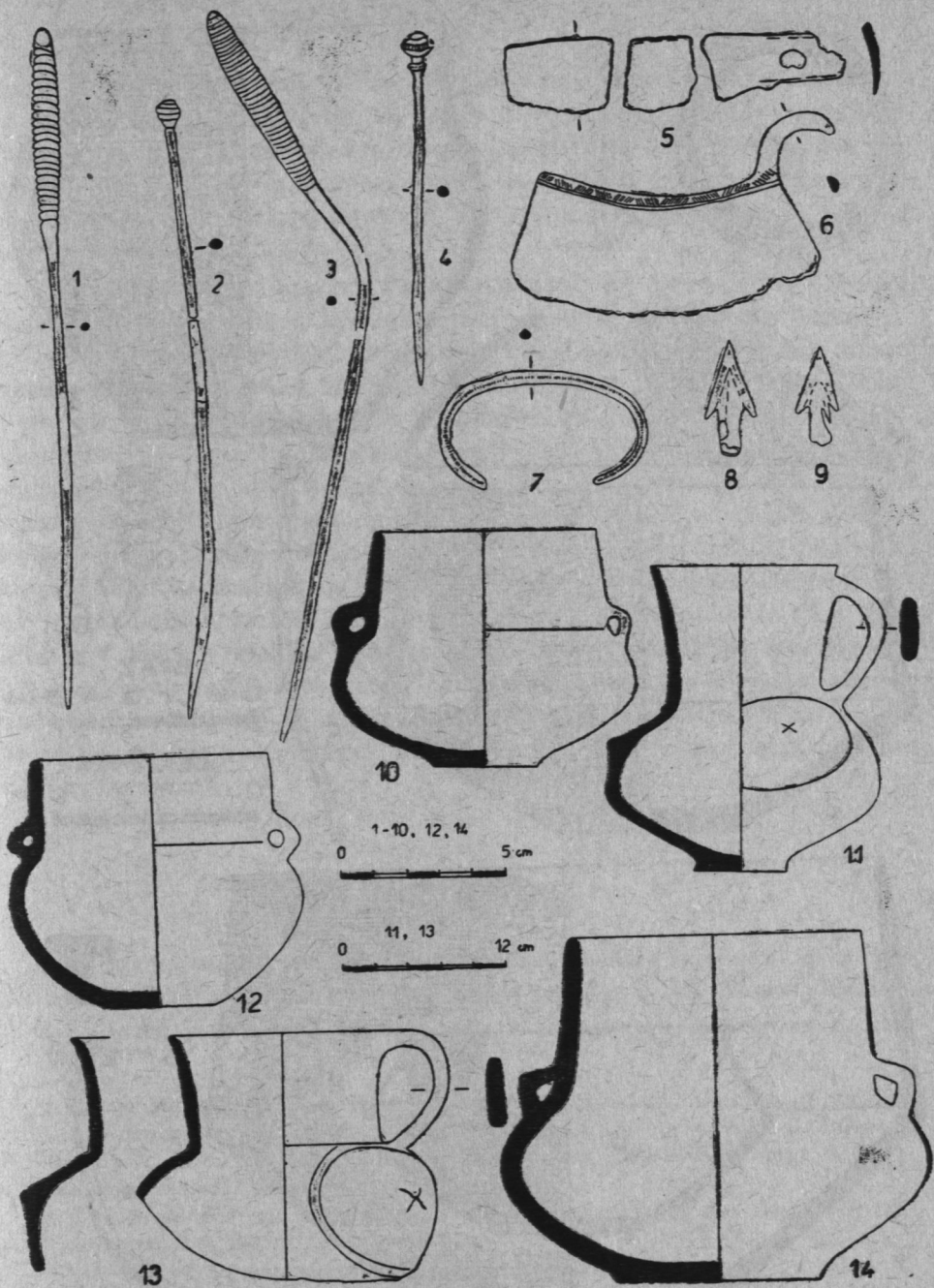
Podobnie też na południe od miasta Saalfeld, jedno cmentarzysko (Reschwitz) założono na lewym brzegu Solawy, ale w bardzo bliskiej odległości od rzeki.

Na północ od Jeny możemy wyróżnić jeszcze jedno, znacznie mniejsze zgrupowanie stanowisk zaliczanych do kultury łużyckiej, zlokalizowane przy północnej granicy Turyngii, na południe od Naumburga. Stanowiska tej grupki dochodzą prawie do prawego brzegu Solawy w okolicach miasta Camburga.

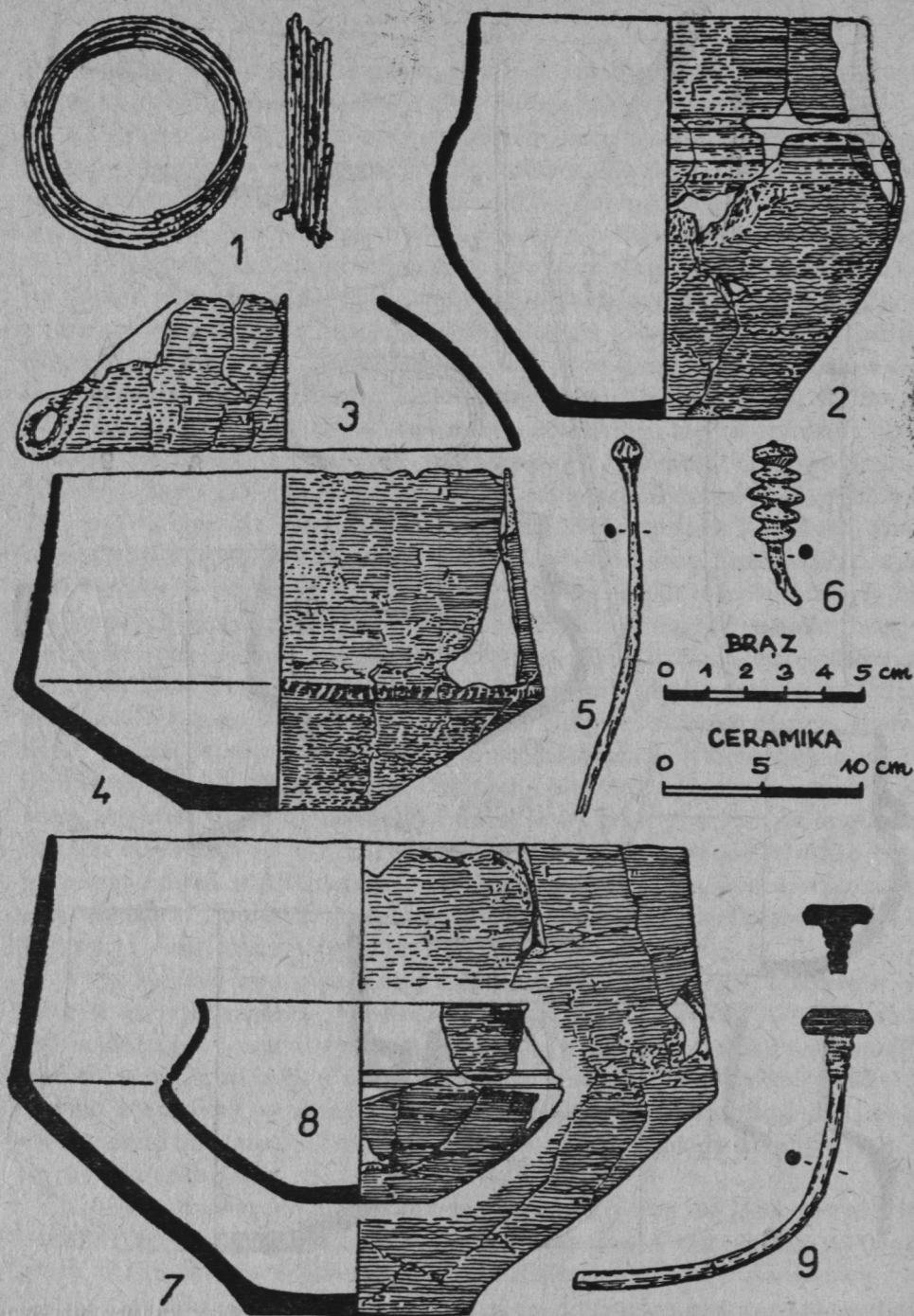
Gdy przystąpimy do rozpatrzenia charakteru stanowisk kultury łużyckiej na terenie wschodniej Turyngii, wówczas stwierdzimy, że ogromna większość z nich to cmentarzyska. Natomiast jeżeli chodzi o osady, to mamy ich bardzo niewiele zanotowanych. Najwięcej osad znamy ze skupienia stanowisk w okolicach Altenburga (Altenburg, Leina, Langleuba, Nobitz, Rositz, Wilchwitz, Windischleuba). Na terenie samego miasta Altenburga można wyróżnić blisko dziesięć stanowisk, na których natrafiono na materiały osadowe kultury łużyckiej. Pozostałe osady rozrzucone są na pozostałym terenie wschodniej Turyngii (Gleina Kr. Gera, Öpitz Kr. Pössneck, Schinditz Kr. Jena, Thierschneck Kr. Eisenberg). Ogromna większość spośród wszystkich osad na omawianym terenie znana jest tylko z przypadkowych odkryć. Dostarczyły one przeważnie pojedynczych jam o wypełniku zawierającym ułamki naczyń. Na niektórych z nich przeprowadzono niewielkie badania zabezpieczające lub ratownicze. Z osad tych na uwagę zasługuje na większą nieco skalę zbadana osada z Altenburga (Leipzigerstrasse), gdzie odkryto 35 jam o różnym charakterze. Badania ratownicze prowadzono też na osadach w Schinditz Kr. Jena i Thierschneck Kr. Eisenberg. W obu tych obiektach odkryto liczne jamy zawierające obok ułamków ceramiki i dużej ilości polepy, także liczne gliniane ciężarki do krosien (ryc. 17). Podobne ciężarki gliniane znane są także z jednego ze stanowisk w Altenburgu (ogród Kunzego). Można tu jeszcze wspomnieć, że w osadzie w Nobitz Kr. Altenburg znaleziono obok ceramiki (ryc. 9, 3 i 18, 11), także sierp brązowy (ryc. 18, 2).

Na szczególną uwagę zasługują materiały kultury łużyckiej odkryte w obrębie osady na wzgórzu Felsenberg w Öpitz Kr. Pössneck. Na stanowisku tym znajduje się osada wyżynna, położona w miejscu z natury obronnym. Być może osada ta była w epoce brązu obwarowana. Niestety stanowisko to, badane amatorsko w drugiej połowie ubiegłego stulecia, uległo następnie całkowitemu zniszczeniu i niestety w chwili obecnej szeregu zagadnień nie da się już zweryfikować.

Materiały znalezione na stanowisku świadczą o tym, że było ono użytkowane bardzo długo przez ludność różnych kultur. Znajdowała się tam na pewno osada o charakterze wielowarstwowym. Między innymi na stanowisku tym osiedliła się także ludność kultury łużyckiej. Kwestia istnienia na stanowisku konstrukcji obronnych i ich ewentualny związek z ludnością kultury łużyckiej niestety nie może już dziś zostać wyjaśniony. Obok licznych materiałów ceramicznych, z terenu omawianej tu osady pochodzi duża ilość wyrobów

Ryc. 3. Wyroby brązowe i ceramika ze stanowisk najstarszej fazy kultury lużyckiej.
 1.- Lohna, Kr. Altenburg, 2.- Gera-Pforten, 3.- Jena-Ammerbach, 4.- 9.- Dorndorf,
 Kr. Rudolstadt, 10.- 12.- Fockendorf, Kr. Altenburg, 13.- Meuselwitz, Kr. Altenburg,
 14.- Gera-Langenberg

Ryc. 4. Grosseutersdorf, Kr. Jena. Wyroby brązowe i ceramika z cmentarzyska, wedle K. Peschela. 1 - 2.- grób 26, 3 - 5.- grób 12, 6.-skupisko 16, 7 - 9.- grób 11

brązowych, między innymi takich, które są zdecydowanie charakterystyczne dla kultury łużyckiej. Ludność tej osady zajmowała się między innymi odlewnictwem brązu. Świadczą o tym ułamki form odlewniczych na wosk tracony, dysza gliniana i bryłki stopionego brązu. Jest bardzo prawdopodobnym, że przedmioty te pochodzą z pracowni użytkowanych właśnie przez ludność kultury łużyckiej.

Osada wyżynna na wzgórzu Felsenberg w Öpitz, niewątpliwie obronna, dzięki swemu położeniu, a być może także dodatkowo ufortyfikowana, jest w chwili obecnej jedynym obiektem tego typu, który zdecydowanie wiązać możemy z kulturą łużycką. Z terenów położonych w dorzeczu górnej Solawy znamy jeszcze cały szereg innych podobnych obiektów, datowanych w zasadzie na epokę brązu lub na wczesną epokę żelaza. Nie wiążemy ich jednak z kulturą łużycką, bądź to ze względu na brak szerszych badań, których wyniki mogłyby poprzeć to przypuszczenie²⁴, bądź też na skutek obecności materiałów ceramicznych, które badacze skłonni są wiązać raczej z kulturą unstrucką. Dotyczy to zwłaszcza takich obiektów jak Jena — Jenzig²⁵, Dohlenstein²⁶ koło Kahla-Löbschütz Kr. Jena, Johannisberg²⁷ w Jena-Lobeda, czy Alter Gleisberg²⁸ koło Bürgel Kr. Eisenberg. Materiały zabytkowe z większości tych osad wyżynnych nie zostały dotąd opublikowane. Wyjątek stanowi stanowisko na wzgórzu Jenzig w Jenie²⁹, gdzie rzeczywiście trudno się dopatrzeć materiałów ceramicznych, które by pozwalały na wiązanie tego obiektu z kulturą łużycką.

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Jak wspomniano już powyżej, ogromna większość spośród stanowisk kultury łużyckiej we wschodniej Turynii to cmentarzyska. Niestety znaczna ich część znana jest jedynie z nader niewystarczających, lakonicznych infor-

²⁴ Hünnekkuppe koło Bad Blankenburg Kr. Rudolstadt, Gleitsch w Saalfeld-Obernitz, Weinberg koło Oberpreilipp Kr. Rudolstadt i Burgberg w Ranis Kr. Pössa. H. Kaufmann, o. c., Katalog s. 102 - 111 (Ranis), 204 (Bad Blankenburg), 208 - 211, (Oberpreilipp) i 268 - 271 (Saalfeld-Obernitz).

²⁵ K. Simon, *Ur- und frühgeschichtliche Höhensiedlungen auf dem Jenzig bei Jena, „Alt-Thüringen“*, t. 9, 1967, s. 16 - 94, tabl. III-V.

²⁶ Materiały opracowane przez K. Peschela, nie publikowane.

²⁷ G. Neumann, *Der Burgwall auf dem Johannisberge bei Jena-Lobeda*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 4, z. 5, 1959, s. 246 - 251; tenże, *Der Burgwall auf dem Johannisberge bei Jena-Lobeda*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 5, z. 5, 1960, s. 237 - 244 (przeważnie o materiałach wczesnośredniowiecznych).

²⁸ Materiały opracowane przez K. Simona, nie publikowane.

²⁹ K. Simon, o. c., s. 50 - 62, ryc. 5 - 7.

macji. Szereg z nich badanych było amatorsko w ciągu XIX, a nawet i XVIII stulecia (dotyczy to szczególnie grobów kurhanowych). Liczne obiekty uległy zniszczeniu na skutek prac ziemnych (zwłaszcza w okolicach Altenburga, w związku z odkrywkowym kopalnictwem węgla brunatnego). Na ponad dziesięciu cmentarzyskach prowadzono jednak bardziej systematyczne prace wykopaliskowe. Niestety wyniki uzyskane na większości z tych obiektów nie zostały dotąd opublikowane. Natomiast cztery większe nieco cmentarzyska, które opublikowano w całości (Gera-Bielitzstrasse — 22 groby, Gleina Kr. Gera — 12 grobów, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg — 17 grobów i Zschechwitz Kr. Altenburg — 22 groby) badane były w zasadzie przez amatorów w sposób nie w pełni metodyczny z dzisiejszego punktu widzenia, w związku z czym nie przedstawiają one pełnej wartości źródłowej.

Jak można wnosić z dotychczasowych wyników uzyskanych w trakcie prowadzonych badań, ludność kultury łużyckiej na terenie wschodniej Turynгии, niemal bez wyjątku stosowała ciałopalny obrządek pogrzebowy. Jedynie na cmentarzysku w Zschechwitz Kr. Altenburg natrafiono na dwa groby szkieletowe, które chronologicznie wiążą się w zasadzie z kulturą łużycką. Niestety obydwa groby były uszkodzone, a następnie odkopane przez amatora. Jeden z nich zawierał nie spalone kości ludzkie, głównie kości czaszki i kości długie, należące do przynajmniej dwóch osobników, w towarzystwie dwóch mis. W drugim znaleziono na dużej skorupie ułożoną czaszkę ludzką bez dolnej szczęki, nakrytą ułamkiem płacka glinianego. Obok leżały ułamki misy i dwie nie spalone kości długie. Jakichkolwiek notatek na temat ewentualnego układu szczątków kostnych brak.

Należy jeszcze przy okazji wspomnieć o odkryciu dwóch niekompletnie zachowanych czaszek ludzkich wraz ze skorupami zaliczanymi do kultury łużyckiej, w jednej z jam na terenie osady w Schinditz Kr. Jena³⁰. Występowanie nie spalonych ludzkich szczątków kostnych, zarówno na cmentarzysku w Zschechwitz, jak i we wspomnianej powyżej osadzie, można tłumaczyć przejawem wpływów ze strony sąsiadującej z łużycką kultury unstruckiej, w obrębie której pospolicie spotyka się na cmentarzyskach groby szkieletowe obok ciałopalnych³¹, a w osadach ludzki materiał kostny³². Warto tu jednak przypomnieć, że znamy także groby szkieletowe z północno-za-

³⁰ G. Neumann, *Neue bronzezeitliche...*, s. 33; B. Struck, *Die beiden Menschen Schädel von Schinditz* (dodatek do osobnej odblitki pracy G. Neumanna, *Neue bronzezeitliche*, stanowiącej poszerzoną odblitkę z trzech numerów pisma „Der Spatenforscher”, t. 3, 1938, nr 1, 2, 3/5, s. 30 - 35).

³¹ W. Brunn, *Steinpackungsgräber von Köthen*, Berlin 1954, s. 14 - 16; K. Nuglisch, *Das bronzezeitliche Gräberfeld von Heldrungen, Kr. Artern*, „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, t. 44, 1960, s. 135 - 179, G. Neumann, *Vollbronzezeit*, s. 238.

³² E. Lehmann, *Knoviser Kultur in Thüringen und vorgeschichtlicher Kannibalismus*, „Mannus-Ergänzungsband”, t. 7, 1929, s. 107 - 122.

chodniej Saksonii, wyposażone w ceramikę w typie lużyckim³³, które zapewne też należy wiązać z oddziaływaniem kultury unstruckiej na wschód.

Na całym terenie wschodniej Turynii spotykamy obok siebie zarówno groby nakryte nasypami kurhanów, jak i groby płaskie. Cmentarzyska są zazwyczaj niezbyt duże, zarówno co do zajmowanej powierzchni jak i ilości grobów. Dotyczy to zarówno cmentarzysk kurhanowych, jak i płaskich. Na cmentarzyskach kurhanowych stwierdzano zazwyczaj istnienie kilku kurhanów. Wyjątkowe są cmentarzyska, na których zachowało się dzieśięć lub więcej kopców z grobami kultury lużyckiej (Mühlisdorf Kr. Gera — 15 kurhanów, Forst Plottendorf Kr. Altenburg — 12 kurhanów, Meuselwitz Kr. Altenburg, Weinberg — 10 kurhanów). Wiadomo, że ilość i stan zachowania kurhanów zależy w pierwszym rzędzie od warunków, w jakich pozostawała powierzchnia stanowiska, toteż nie można zawsze uogólniać obserwacji poczynionych na cmentarzyskach tego typu. Jednak również cmentarzyska płaskie nie miały na omawianym terenie zbyt dużych rozmiarów. Dysponujemy notatkami, że zniszczone cmentarzysko w Kriebitzsch Kr. Altenburg rozciągało się na przestrzeni około 600 m². Cmentarzysko w Heukendorf Kr. Altenburg miało mieć minimum 400 m² powierzchni. Groby na cmentarzysku w Lucka Kr. Altenburg rozciągały się na przestrzeni o wymiarach 15 x 18 m. Podobnie badane systematycznie cmentarzysko w Eichenberg Kr. Jena posiadało bruk o rozmiarach 16 x 22 m. W obrębie tego bruku miało się znajdować około 30-40 pochówków. O podobnej liczbie grobów słyszymy w odniesieniu do też badanego systematycznie cmentarzyska w Dreitzsch Kr. Pössneck. Nieco większe są cmentarzyska podobnego typu w Grosseutersdorf Kr. Jena i Ölknitz Kr. Jena. Jak się wydaje, także cmentarzyska z okolic Gery czy Altenburga nie miały zbyt dużych rozmiarów. Na badanych dotąd obiektach odkrywano przeważnie po kilkanaście, lub nieco ponad dwadzieścia grobów kultury lużyckiej. W odniesieniu do żadnego z cmentarzysk kultury lużyckiej na omawianym tu terenie nie wysuwano przypuszczenia, że jest to szczególnie duży obiekt, liczący kilkaset lub więcej pochówków. Za niewielkimi rozmiarami cmentarzysk i za stosunkowo krótkim zazwyczaj czasem ich użytkowania przemawia też to, że materiał ze wszystkich badanych dotąd cmentarzysk ma dosyć jednolity charakter i jest zwarty po względem chronologicznym. Nie możemy z terenu wschodniej Turynii wskazać w chwili obecnej na cmentarzysko, które by było użytkowane przez kilkaset lat, jak to jest dosyć pospolite w obrębie centralnych grup kultury lużyckiej.

Na wschodnich peryferiach wschodniej Turynii (w okolicach Altenburga), a także nad Białą Elsterą, najbardziej pospolite są płaskie groby

³³ L. Schmidt i T. Peter, *Zwei bronzezeitliche Skelettgräber aus Pegau-Nord, Kr. Borna*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 9, z. 2, 1964, s. 79 - 83.

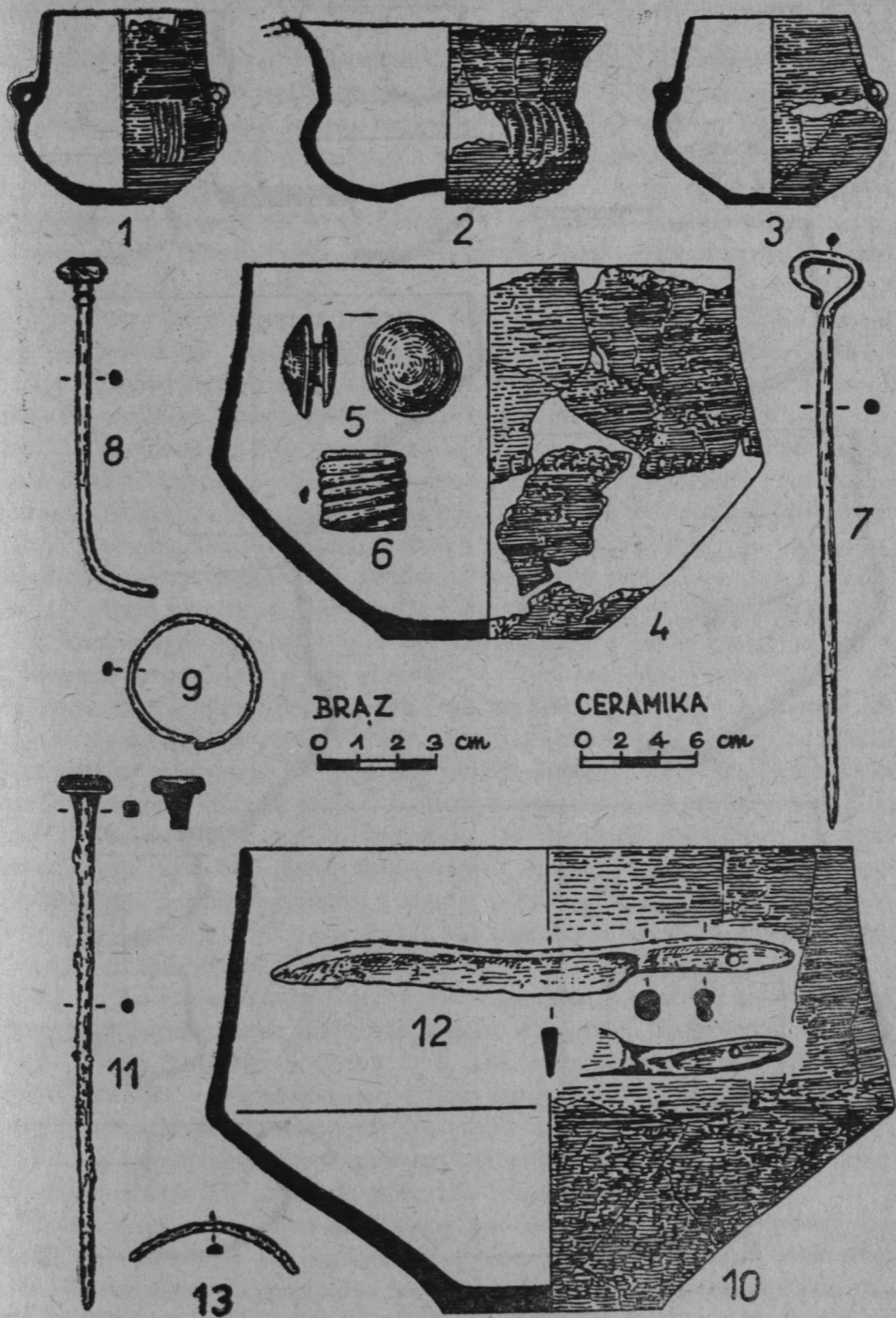

ciałopalne, pozbawione jakiegokolwiek konstrukcji kamiennych (cmentarzyska na terenie Altenburga, Fockendorf Kr. Altenburg, Gardschütz Kr. Altenburg, Gera-Bielitzstrasse, znaczna większość grobów, Gera-Langenberg, Gera-Pförten, Gleina Kr. Gera, Kriebitzsch Kr. Altenburg, Lohma Kr. Altenburg, Lossen Kr. Altenburg, Lucka Kr. Altenburg, Meuselwitz Kr. Altenburg, Mockern Kr. Altenburg, Neubraunshain Kr. Altenburg, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Waltersdorf Kr. Altenburg, Windischleuba Kr. Altenburg, Wintersdorf-Ruppersdorf Kr. Altenburg i Zschechwitz Kr. Altenburg). Natomiast wyjątkowe są płaskie groby pozbawione konstrukcji kamiennych w zachodniej części wschodniej Turyngii, nad Solawą (Podelsatz Kr. Stadtroda).

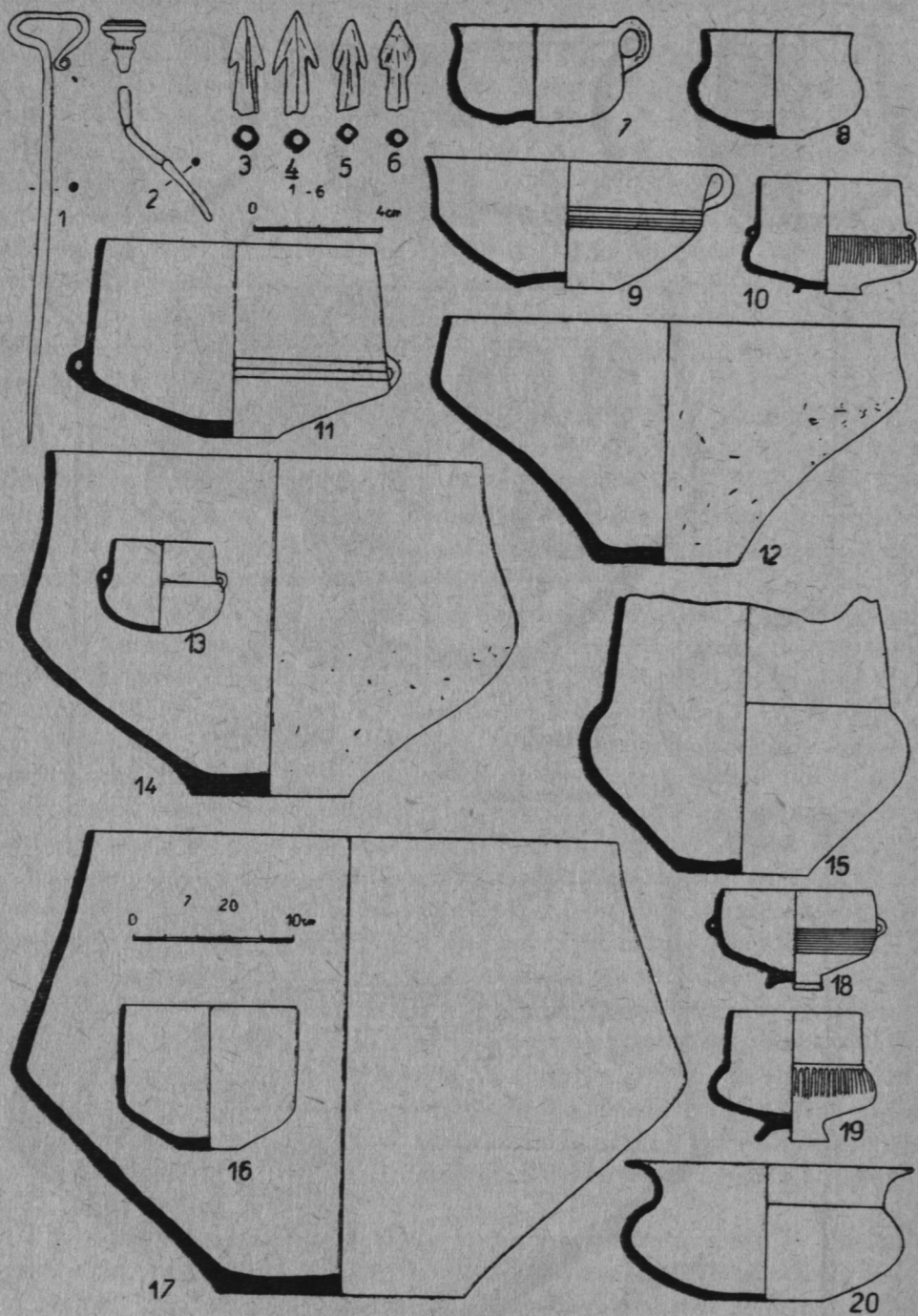
W okolicach Altenburga i Gery spotyka się także, choć znacznie rzadziej, płaskie groby obstawione kamieniami (Altenburg-Am Dreschaer Weg, Gera-Bielitzstrasse groby 2, 12, 17, Heukendorf Kr. Altenburg, Meuselwitz Kr. Altenburg piaskownia Klugego). Z nich jedynie cmentarzysko w Heukendorf miało większą ilość grobów obwarowanych kamieniami, na pozostałych groby tego typu występowały w niewielkiej ilości.

Druga, odmienna pod względem zewnętrznego wyglądu grupa grobów, to groby kurhanowe. Występują one na całym terenie zajęтым przez kulturę łużycką we wschodniej Turyngii (Dorndorf Kr. Rudolstadt, Fockendorf Kr. Altenburg, Forst Plottendorf Kr. Altenburg, Mühlisdorf Kr. Gera, Schkölen Kr. Eisenberg, Solkowitz Kr. Pössneck). Większość spośród grobów kurhanowych rozkopana była przez amatorów i na skutek tego mamy bardzo mało informacji odnośnie ich wyglądu i ewentualnej konstrukcji wewnętrznej. Kurhany przeważnie zbudowane były z kamieni i miały różne wymiary. W miejscowości Schkölen Kr. Eisenberg miały one średnice od 8 do 16 m i wysokość 1-1,5 m. W kurhanach znajdowano lepiej lub gorzej zachowane groby ciałopalne kultury łużyckiej, popielnicowe lub bezpopielnicowe. Zazwyczaj w jednym z kurhanów stwierdzono istnienie pozostałości kilku grobów wyposażonych w ceramikę i niekiedy w drobne zazwyczaj wyroby metalowe. Nie jest pewnym, czy wszystkie z wymienionych tu kurhanów zostały zbudowane przez ludność kultury łużyckiej. Wiemy bowiem, że ludność ta wykorzystywała chętnie starsze, przeważnie neolityczne kurhany dla wtórnego wkopywania własnych grobów. Znamy z kilku miejscowości we wschodniej Turyngii wypadki tego rodzaju (Hainchen Kr. Eisenberg, Leina Kr. Altenburg, Lucka Kr. Altenburg).

Z grobami kurhanowymi łączą się w pewnej mierze oryginalne cmentarzyska zlokalizowane na zachodnich peryferiach zasięgu kultury łużyckiej, nad Solawą. Stanowią one stosunkowo najlepiej dotychczas zbadaną grupę cmentarzysk wśród stanowisk wschodnioturynskich (Brandenstein Kr. Pössneck, Dreitzsch Kr. Pössneck, Eichenberg Kr. Jena, Freienorla Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena, Ölknitz Kr. Jena, Orlamünde Kr. Jena, Reschwitz

Ryc. 5. Grosseutersdorf, Kr. Jena. Wyroby brązowe i ceramika z cmentarzyska, wedle K. Peschela. 1 - 7.- grób 24, 8 - 9.- grób 20, 10 - 13.- grób 25

Ryc. 6. Eichenberg, Kr. Jena. Wyroby brązowe i ceramika z cmentarzyska

Kr. Saalfeld i być może też Rockendorf Kr. Pössneck). Na cmentarzyskach tego typu stwierdzono występowanie lepiej lub gorzej zachowanego usypiska kamiennego, tworzącego rodzaj bruku lub zupełnie płaskiego kurhanu. Na cmentarzysku w Eichenberg usypisko to zalegało na przestrzeni o rozmiarach 16 × 22 m. W obrębie owego zgrupowania kamieni, w kilku wypadkach udało się wyróżnić poszczególne kręgi ułożone z większych kamieni (Freienorla, Grosseutersdorf, Ölknitz) zbliżone do występujących na cmentarzysku w Brandenstein (ryc. 2).

Występowanie w obrębie pozornie jednolitego usypiska kamieni owych kręgów kamiennych sugeruje, że być może pierwotnie na cmentarzysku znajdowały się poszczególne małe kurhaniki położone blisko siebie, które uległy następnie niwelacji i nasypy ich utworzyły jak gdyby jednolite usypisko kamienne. Przypuszczenie to jednak nie znajduje potwierdzenia w fakcie, że wśród kamieni usypiska występują poszczególne groby ciałopalne, umieszczone na różnych głębokościach, przeważnie w małych obstawach kamiennych. Były to przeważnie groby popielnicowe i niekiedy bezpopielnicowe — jamowe. Niemal z reguły popielnica lub skupienie spalonych kości, złożone na płasko ułożonej płycie kamiennej, były ściśle obstawione pionowo ustawionymi płytkami kamiennymi. Czasami grób był także nakryty płytą kamienną.

W grobach popielnicowych, zarówno w części zachodniej omawianego terenu, w dorzeczu górnej Solawy, jak i we wschodniej części, w okolicach Altenburga, bardzo często znajdowały się tylko samotne popielnice ze spalonymi kośćmi wewnątrz. Na obu terytoriach spotyka się także przystawki towarzyszące popielnicy w grobie. Jednak znacznie częściej przystawki w ilości od dwóch do pięciu-sześciu, spotykamy w okolicach Altenburga. W grobach spotyka się także, choć niezbyt często, drobne zazwyczaj wyroby brązowe. Funkcję popielnicy, niemal z reguły, pełniły naczynia wazowate. Znacznie rzadziej spalone kości spoczywały we wnętrzu misy (Zschechwitz groby 5, 10, 11), dzbana (Gera — Bielitzstrasse grób 3), czy też w naczyniu jajowatym (Altenburg-Zeitnerstrasse groby 1 i 2). Przeważnie w grobie znajdowała się jedna tylko popielnica ze spalonymi kośćmi wewnątrz. Ale spotyka się także groby o dwóch (Zschechwitz groby 5, 6, 10), czy nawet czterech (Ölknitz) popielnicach. Na cmentarzyskach w Grosseutersdorf i Zschechwitz (grób 7) popielnicy towarzyszyło skupienie spalonych kości w obrębie jednego grobu. W grobach bezpopielnicowych niekiedy skupienie spalonych kości nakryte było misą odwróconą dnem do góry (Zschechwitz groby 7 i 8).

Formy grobów, z jakimi spotykamy się na cmentarzyskach kultury łużyckiej we wschodniej Turynii jak też sposób ich wyposażenia, w większości są szeroko rozpowszechnione także na pozostałych terenach zaliczanych do kultury łużyckiej. Jedynie więcej bardziej oryginalnych cech obserwujemy na cmentarzyskach zgrupowanych nad Solawą (jak Eichenberg, Grosseutersdorf czy Ölknitz).

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU ZABYTKOWEGO

Wyroby ceramiczne, spotykane na stanowiskach kultury łużyckiej na terenie wschodniej Turynгии, podobnie jak i na innych terenach zajętych przez tę kulturę, to przede wszystkim naczynia. Ułamki naczyń glinianych występują powszechnie na nielicznych, badanych osadach. Naczyń, najczęściej wazowatych, używano dla pomieszczenia spalonych szczątków zmarłego na cmentarzyskach. Składano też do grobów inne naczynia w charakterze przystawek.

Naczynia zaliczane do kultury łużyckiej lepione były w ręce z masy ceramicznej schudzanej różnymi domieszkami, najczęściej pochodzenia mineralnego. Ceramika, pod względem techniki wykonania, wypału i obecnego wyglądu zewnętrznego, jest analogiczna jak i na innych terenach zaliczanych do zachodniej połaci kultury łużyckiej.

Wśród naczyń najczęściej chyba spotykamy naczynia wazowate różnych rozmiarów. Obok nich występują misy, garnki, dzbany, kubki i czerpaki. W osadach spotyka się jeszcze duże naczynia zasobowe. Inne rodzaje naczyń, jak na przykład naczynia sitowate, występują sporadycznie.

W obrębie naczyń wazowatych niewątpliwie najliczniej reprezentowane są wazy dwustożkowate o ostrym zazwyczaj załomie. Naczynia tego typu rozpowszechnione są w całej wschodniej Turynгии, zarówno w okolicach Altenburga, jak i w dorzeczu górnej Solawy, gdzie stanowią najpospolitszą formę wśród popielnic na cmentarzyskach takich, jak Dreitzsch Kr. Pössneck, Eichenberg Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena czy Ölknitz Kr. Jena. Stosunkowo najczęściej wśród waz omawianego typu występują naczynia o ostrym załomie, pozbawione ornamentu (Altenburg-Krematorium, Eichenberg Kr. Jena, Gleina Kr. Gera, Grosseutersdorf Kr. Jena, Kleinkamsdorf Kr. Saalfeld, Meuselwitz Kr. Altenburg, Neubraunshain Kr. Altenburg, Nobitz Kr. Altenburg, Ölknitz Kr. Jena, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Zschechwitz Kr. Altenburg, ryc. 4,7; 5,10; 6,4,16—17; 7,3; 8,7-10; 9,3,5,8; 11,4; 12,3; 13,3). Obok nich spotyka się wazy karbowane na załomie (Eichenberg Kr. Jena, Gleina Kr. Gera, Grosseutersdorf Kr. Jena, Ölknitz Kr. Jena, Öpitz Kr. Pössneck, Podelsatz Kr. Stadtroda, Saalfeld, Schköllen Kr. Eisenberg, ryc. 4, 5; 5, 4; 7, 2, 4; 8, 5, 6; 10, 4; 20, 8). Niektóre z tych naczyń są chropowaczone poniżej załomu. Chronologia tych naczyń nie jest zbyt trudna do ustalenia. Na cmentarzysku w Grosseutersdorf Kr. Jena wazy omawianego tu typu zarówno nie zdobione, jak i karbowane na załomie współwystępują w grobach razem z wyrobami brązowymi, które pozwalają na dość dobre określenie przynależności chronologicznej poszczególnych zespołów na początek okresu Hallstatt-A³⁴ wedle chronologii H. Müllera-

³⁴ K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber...*, s. 228 - 229.

-Karpe. Podobnie też datowane są analogiczne wazy dwustożkowate, tak nie zdobione, jak i zdobione karbami na załomie, na terenie Vogtlandu nad górną Białą Elstera³⁵. Występują tam one w towarzystwie szpili z pieczątkową główką i wraz z ceramiką guzową o guzach obwiedzionych rytmami półkolami. Analogiczne okazy spotykamy też na terenie Saksonii³⁶ i w północnych Czechach³⁷.

Wazy dwustożkowate należą do form dosyć długotrwałych i przechodzą do młodszego okresu epoki brązu. Młodsze okazy są często zdobione poziomymi liniami lub żłobkami powyżej załomu (Brandenstein Kr. Pössneck, Ehrenberg Kr. Altenburg, Gleina Kr. Gera, Gera-Langenberg, Reschwitz Kr. Saalfeld, Solkowitz Kr. Pössneck, Thierschneck Kr. Eisenberg, ryc. 11, 5; 12, 1; 13, 1, 2, 5). Liczne analogiczne okazy spotykamy na terenie Saksonii, gdzie datuje się je na młodszy okres epoki brązu³⁸.

Do form najmłodszych wśród waz dwustożkowatych należą okazy o łagodnym załomie (Eichenberg Kr. Jena, Kleinkamsdorf Kr. Saalfeld, Rockendorf Kr. Pössneck, ryc. 7, 5; 11, 3; 12, 8), które datuje się na najmłodszy okres epoki brązu³⁹.

Bardzo nielicznie na terenie wschodniej Turynii występuje ceramika guzowa. Na cmentarzyskach, zwłaszcza w okolicach Altenburga (Altenburg, Fockendorf, Meuselwitz, Wintersdorf-Ruppersdorf — wszystko Kr. Altenburg), a także sporadycznie dalej ku zachodowi (Gera-Langenberg, Hainchen Kr. Eisenberg, Oettersdorf Kr. Schleitz, Zöllnitz Kr. Jena) pojedynczo występują naczynia wazowate lub dzbany (ryc. 3, 11, 13) zdobione szerokimi, płaskimi, guzami w typie saskim. Ułamki naczyń analogicznie zdobionych znaleziono także na terenie osady wyżynnej w Öpitz Kr. Pössneck. Także stosunkowo nieliczne są naczynia pochodzące już z młodszego okresu epoki brązu, zdobione ornamentem pseudoguzowym, stanowiącym zdegenerowaną formę pochodzącą od klasycznego ornamentu guzowego. Występują wśród nich naczynia wazowate (Eichenberg Kr. Jena, Gardschütz Kr. Altenburg, Gleina Kr. Gera, Ölknitz Kr. Jena, Öpitz Kr. Pössneck, Schkölen Kr. Eisenberg, Schweinitz Kr. Pössneck, Solkowitz Kr. Pössneck, Thierschneck Kr. Eisenberg, Zschechwitz Kr. Altenburg, ryc. 8, 1; 10, 1; 12, 5) i kubki (Döbritz Kr. Pössneck i Reschwitz Kr. Saalfeld, ryc. 8, 1; 11, 1-2).

Do form datowanych niewątpliwie na młodszy okres epoki brązu należą dwustożkowate naczynia o ostrym załomie, zaopatrzone w ucha najczęściej

³⁵ W. Coblenz, *Keramik mit knoviser Anklängen aus dem Vogtland*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege” t. 4, 1954, ryc. 1-4, 9 na s. 399, ryc. 4, 1, 5, 8, 9 na s. 345.

³⁶ W. Coblenz, *Grabfunde...*, s. 61-63, tabl. 73/74 i 75/76.

³⁷ E. Plesl, *Lužická kultura...*, tabl. VI, 11, 12; XV, 9.

³⁸ W. Coblenz, *Grabfunde...*, tabl. 73/74, 75/76.

³⁹ W. Coblenz, *Grabfunde...*, tabl. 75/76.

poziomo, a wyjątkowo tylko pionowo (Schkölen Kr. Eisenberg) przekłute, umieszczone na samym załomie, lub też ponad nim (Altenburg Zeitzerstrasse, Brandenstein Kr. Pössneck, Eichenberg Kr. Jena, Solkwitz, Kr. Pössneck, ryc. 6, 11). Naczynia te, podobnie jak i dość licznie występujące podobne naczynia wazowate na nóżkach (Eichenberg Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena, Meuselwitz Kr. Altenburg, Öpitz Kr. Pössneck, Schkölen Kr. Eisenberg, Waltersdorf Kr. Altenburg, ryc. 10, 3; 14, 7; 16, 4, 8) są charakterystyczne dla wschodniej Turynii. Mają one także, zwłaszcza małe naczynka na nóżkach, współczesne analogie na terenie Saksonii⁴⁰. Z młodszym okresem epoki brązu można też wiązać szerokootworową wazę o esowatym profilu, zdobioną szerokimi, ukośnymi żłobkami na brzuścu z okolic Camburga (ryc. 9, 2).

Dalszy typ tworzą naczynia o brzuścach baniastych z wyodrębnioną stożkową szyją, z reguły nie zdobione. Niektóre z nich wiążą się z najstarszą fazą kultury lużyckiej na omawianym tu terenie (Altenburg-Paditzer Weg, Eichenberg Kr. Jena, Mühlisdorf Kr. Gera, Ölknitz Kr. Jena, Schkölen Kr. Eisenberg, ryc. 6, 15; 20, 7). Analogiczne formy występują na współczesnym cmentarzysku w Plauen-Chrieschwitz we Vogtlandzie⁴¹, a także na terenie Saksonii, gdzie W. Coblenz zalicza je do naczyń charakterystycznych dla najstarszej fazy kultury lużyckiej⁴².

Dość licznie na terenie Turynii występują wazki niezbyt dużych rozmiarów, baniaste ze stromo stożkowatymi lub prawie cylindrycznymi szyjkami, zaopatrzone w dwa uszka poziomo przekłute, umieszczone u nasady szyi (ryc. 3, 10, 12, 14; 5, 3; 6, 13; 9, 4; 10, 2; 11, 6; 12, 7; 14, 3; 18, 11). Wazki tego typu najczęściej bywają zdobione grupami pionowymi kresek lub żłobków na brzuścu (Eichenberg Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena, Neustadt Kr. Pössneck, Rockendorf Kr. Pössneck, Schkölen Kr. Eisenberg, ryc. 5, 1; 12, 4, 6). Spotyka się je w zespołach stosunkowo wczesnie datowanych. W Grosseutersdorf wazki tego typu znaleziono razem ze szpilą pastorałowatą i wazą dwustożkowatą, karbowaną na załomie⁴³. Omawiane tu naczynia są jednak szeroko rozpowszechnione i okazy nie zdobione nie mają większego znaczenia przy ustalaniu chronologii. Analogiczne wazy zdobione poziomymi żłobkami na górnej części brzuśca (Gera-Bielitzstrasse, Laasdorf Kr. Jena, ryc. 19, 2; 20, 1) pochodzą już ze schyłkowej fazy epoki brązu, podobnie jak i analogicznie zdobione wazki z cmentarzyska w Zschechwitz Kr. Altenburg (ryc. 21, 1, 9).

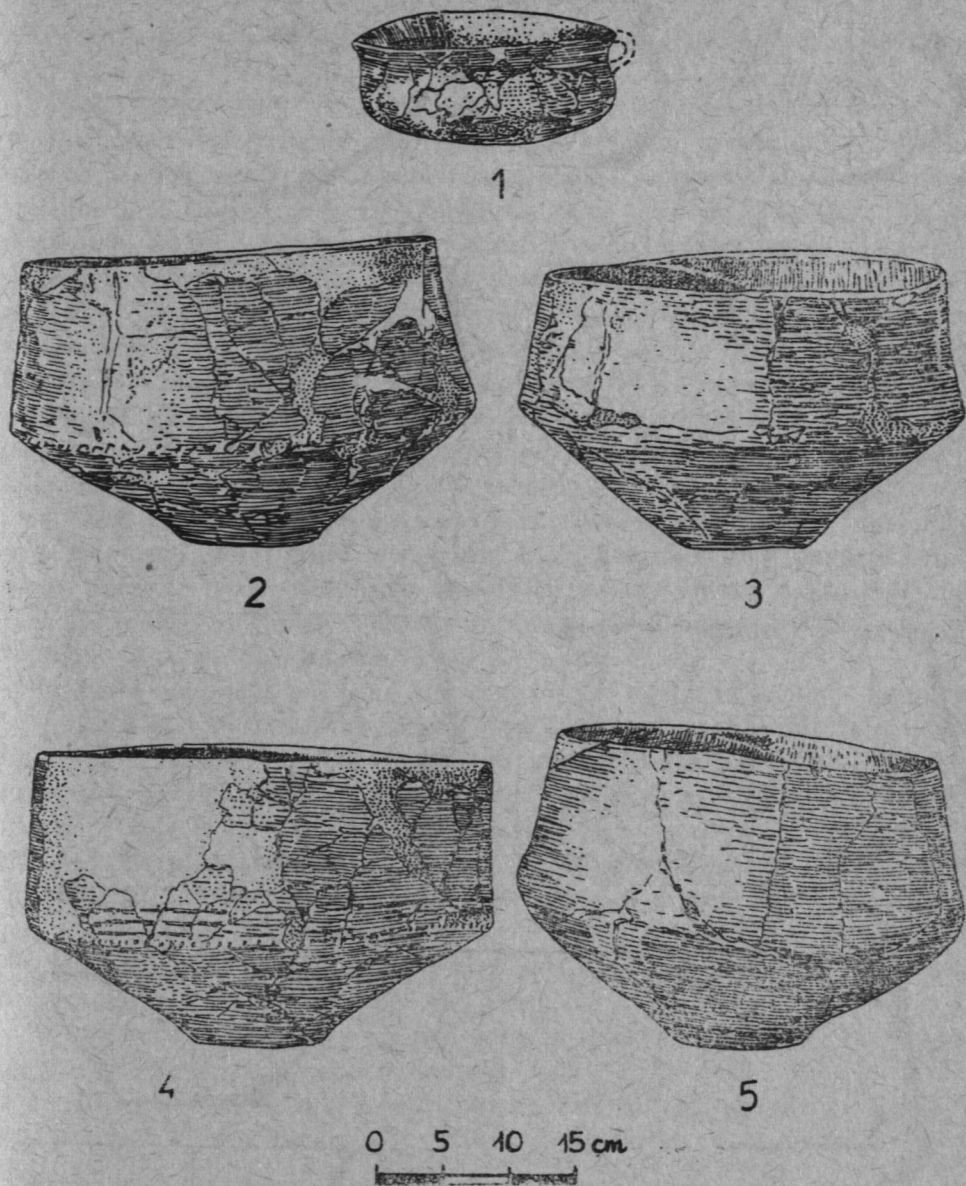
Z cmentarzysk położonych w okolicach Altenburga (Rositz-Fichtenhainichen, Zschechwitz) pochodzą wazy o baniastych, prawie kulistych brzuścach, ze stosunkowo wąskimi, cylindrycznymi szyjkami, także zaopatrzone w dwa

⁴⁰ W. Grünberg, *Die Grabfunde...*, tabl. 13, 3 - 5; 14, 6; 26, 8.

⁴¹ W. Coblenz, *Keramik mit knoviser Anklängen...*, ryc. 2, 5, 8 na s. 341.

⁴² W. Coblenz, *Grabfunde...*, tabl. 77/78.

⁴³ K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber...*, ryc. 2, a-g.

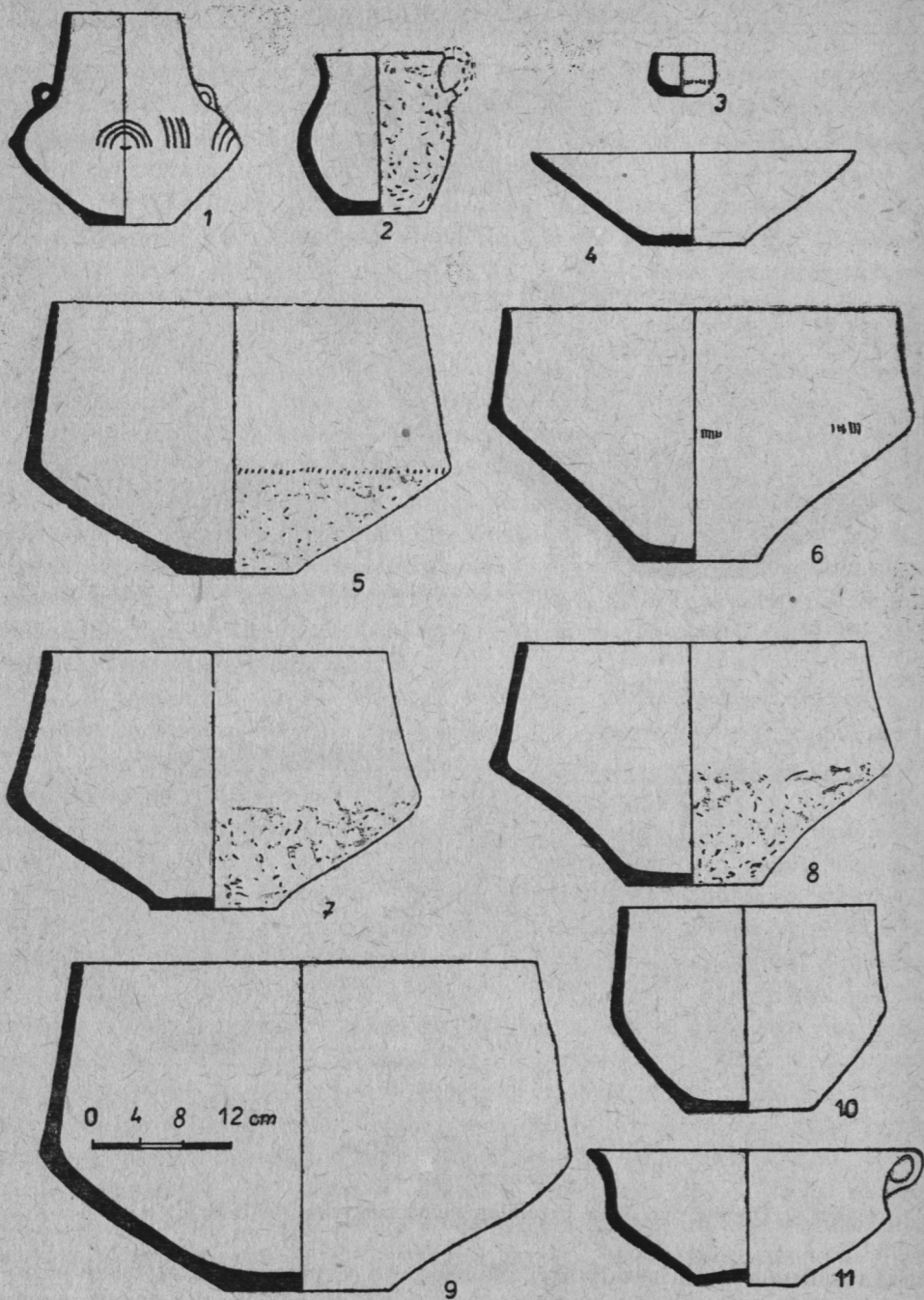

Ryc. 7. Ölknitz, Kr. Jena. Ceramika z cmentarzyska, wedle R. Feustla.

uszka umieszczone u nasady szyi. Naczynia te są przeważnie zdobione poziomymi żłobkami na szyi i na brzuchu (ryc. 21, 9 - 10; 22, 11 - 12; 23, 1 - 2). Analogie z terenu Saksonii pozwalają na datowanie tych naczyń na najmłodszy okres epoki brązu⁴⁴. Z tego też okresu pochodzą bezuche naczynia wazowate

⁴⁴ W. Grünberg, *Die Grabfunde...*, tabl. 47, 4; 48, 12.

Ryc. 8. Ölknitz, Kr. Jena. Ceramika z cmentarzyska

zdobione poziomymi żłobkami (Grosseutersdorf Kr. Jena, Altenburg-Schwanenstrasse, ryc. 4, 2; 20, 2).

Obok omówionych powyżej naczyń wazowatych charakterystycznych w zasadzie dla całej szeroko pojętej kultury łużyckiej, spotykamy na terenie wschodniej Turynii także naczynia świadczące o wpływach ze strony kultur sąsiednich. Z cmentarzyska w Gleina Kr. Gera pochodzi waza (ryc. 13, 4) o wysokiej, stromo-stożkowatej szyjce, należąca do form typowych w zasadzie dla kultur knowiskiej czy milaweckiej⁴⁵, podobnie jak i tak zwane „piętrowe” naczynia wazowate o charakterystycznie wydętych szyjach, pochodzące z cmentarzysk w Brandenstein Kr. Pössneck i z osady w Öpitz Kr. Pössneck. Naczynia te nawiązują do podobnych form z osady w Dobeneck Kr. Oelsnitz, na terenie Vogtlandu⁴⁶. Występowanie naczyń piętrowych oraz innych form charakterystycznych dla kultury knowiskiej na terenie Turynii wschodniej, świadczy o pewnych oddziaływaniach ze strony tej kultury na omawiany obszar. Ślady pewnych powiązań z kulturą knowiską koncentrują się tu głównie w południowej części kraju, nad górną Białą Elsterą we Vogtlandzie i nad górną Solawą. Wpływy kultury knowiskiej sięgały zresztą także dalej na zachód i są dosyć wyraźnie widoczne w obrębie niecki turyńskiej, na terenach zajętych przez kulturę unstrucką⁴⁷.

Kultura knowiska zaczęła oddziaływać na teren wschodniej Turynii i przyległy do niej obszar Vogtlandu wtedy, gdy miejscowa kultura łużycka była już w pełni ukształtowana. Najstarsze bowiem stanowiska kultury łużyckiej na tym terenie nie noszą śladów oddziaływań z obszaru kotliny czeskiej. Wpływy ze strony kultury knowiskiej na teren wschodniej Turynii możemy datować w przybliżeniu na schyłek młodszego i początek najmłodszego okresu epoki brązu. Świadczą o tym materiały z osad na terenie Vogtlandu⁴⁸, jak też ornament w postaci zaplatanych trójkątów, charakterystyczny już dla najmłodszego okresu epoki brązu, zdobiący brzusiec wazy piętrowej z cmentarzyska w Brandenstein Kr. Pössneck⁴⁹.

Drugi nurt obcych wpływów reprezentują wazki z cmentarzysk w okolicy Gery (ryc. 18, 10; 19, 4) oraz z osady w Öpitz Kr. Pössneck. Są to naczynia z charakterystycznym dla kultury unstruckiej⁵⁰ wybrzuszeniem w postaci podłużnego wałka u nasady szyi. Podobnie jak i wpływy ze strony kultury

⁴⁵ J. Schráníl, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin-Leipzig 1928, tabl. XXXI, 15.

⁴⁶ W. Coblentz, *Keramik mit knoviser Anklänger...*, ryc. 25 i 26 na s. 378.

⁴⁷ E. Lehmann, o. c., s. 107-122.

⁴⁸ W. Coblentz, *Keramik mit knoviser Anklängen...*, s. 389.

⁴⁹ H. Kaufmann, *Orlagau...*, tabl. 22, 15.

⁵⁰ G. Mildenerger, o. c., s. 70-74, ryc. 67 na s. 71. Cmentarzysko w Laasdorf Kr. Stadtroda, z badań G. Neumanna w 1951 roku. Materiały nie publikowane w Muzeum w Jenie.

knowiskiej, tak i oddziaływania ze strony sąsiadującej od zachodu i północnego zachodu kultury unstruckiej, musimy odnieść do początków najmłodszego okresu epoki brązu.

Pozostałe rodzaje naczyń są mniej licznie reprezentowane i zazwyczaj nie mają większego znaczenia przy ustalaniu chronologii. Wśród mis przeważają okazy profilowane, przeważnie zaopatrzone w ucho poziomo przekłute (ryc. 20, 4 - 6) lub rzadziej taśmowate (ryc. 8, 11). Spotyka się także misy półkuliste (Eichenberg Kr. Jena, Fockendorf Kr. Altenburg, Grosseutersdorf Kr. Jena, ryc. 4, 3; 8, 4), miseczki z płasko wygiętym uchwytem umieszczonym na krawędzi, niekiedy pionowo przekłutym (Forst Plottendorf Kr. Altenburg, Gleina Kr. Gera), oraz różne misy o brzegach wygiętych na zewnątrz (ryc. 6, 20; 15, 7; 16, 14 - 16). Z cmentarzysk w Altenburgu-Krematorium i Kriebitzsch Kr. Altenburg pochodzą małe miseczki lekko profilowane, zdobione poziomymi żłobkami (ryc. 16, 6, 11 - 13).

Nader nielicznie reprezentowane są garnki jajowate, zwłaszcza na starszych cmentarzyskach (Gera-Langenberg, Ölknitz Kr. Jena), czym wyraźnie różni się obszar wschodniej Turyngii od sąsiadującej z nią Saksonii. Nieco więcej spotyka się garnków jajowatych na stanowiskach ze schyłku epoki brązu (Altenburg-Zeitzerstrasse, Zschechwitz Kr. Altenburg). Niezbyt licznie występują także rozmaite dzbanki (ryc. 14, 6; 18, 9), kubki (ryc. 5, 2; 6, 7; 7, 1; 9, 1; 10, 5; 11, 1 - 2; 14, 5; 20, 3) czy czepaki (ryc. 14, 1; 16, 10; 21, 4 - 5). Na stanowiskach starszej fazy oprócz sporadycznie występujących dzbanów z ornamentem guzowym (ryc. 3, 11, 13), brak ich prawie zupełnie. Do wyjątków można zaliczyć kubek o jajowatym brzuscu i obmazywanej powierzchni z grobu 3/65 z cmentarzyska w Ölknitz Kr. Jena (ryc. 8, 2). Dopiero na cmentarzyskach młodszej fazy (Altenburg-Krematorium, Kriebitzsch Kr. Altenburg, ryc. 9, 6 - 7; 15, 1 - 5; 21, 1; 22, 17) spotykamy nieco liczniej kubki czy czepaki. Ze schyłkowego okresu epoki brązu pochodzą kubki i dzbanki o baniastych brzuścach i wysokich szyjkach, często zdobione poziomymi żłobkami na górnej części brzuśca (Gera-Bielitzstrasse, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Zschechwitz Kr. Altenburg, ryc. 19, 1; 21, 6 - 7; 22, 8, 10).

Z terenu osady wyżynnej w Öpitz Kr. Pössneck, jak też z osad w Schinditz Kr. Jena i Thierschneck Kr. Eisenberg pochodzą ułamki dużych naczyń zasobowych. Być może z kulturą huzycką należy też wiązać niektóre z naczyń sitowatych z osady w Öpitz. Do rzadkich, sporadycznie występujących rodzajów naczyń należy mała wazka z Zschechwitz Kr. Altenburg (ryc. 22, 2) o bardzo małym dnie, uważana za import, bądź też wyraz wpływów ze strony południowo-niemieckiej kultury pól popielnicowych⁵¹. Z cmentarzyska w Meuselwitz Kr. Altenburg pochodzi naczynie owalne w rzucie poziomym, o cylindrycznych ścianach, zaopatrzone w otworki ukośnie przekłute w krawędzi

⁵¹ H. J. Gomolka, o. c., s. 151.

dna (ryc. 14, 9) oraz półkulista miseczka na czterech nóżkach (ryc. 14, 8). Miseczka ma analogię ze stosunkowo wcześnie datowanego zespołu z terenu Saksonii⁵². Zespół form ceramicznych uzupełnia ozdobiona grzechotka z cmentarzyska w Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg.

W kilku osadach znaleziono jeszcze dalsze wyroby gliniane. Są to stosunkowo liczne gliniane ciężarki do krosien (Altenburg, Schinditz Kr. Jena, Thierschneck Kr. Eisenberg) o formie szeroko rozpowszechnionej w obrębie kultury łużyckiej (ryc. 17). W osadzie w Schinditz Kr. Jena znaleziono koliste tarczki wykonane ze skorup, a w obrębie osady w Öpitz odkryto ułamki glinianych form odlewniczych i glinianą dyszę hutniczą, które zapewne także należy powiązać z osadnictwem ludności kultury łużyckiej na tym stanowisku.

NARZĘDZIA, BROŃ I OZDOBY

W rozdziale tym omówiono narzędzia, militaria i ozdoby znalezione na stanowiskach, które dzięki obecności ceramiki typowej dla kultury łużyckiej zostały zdecydowanie zaliczone do tej kultury. Nie uwzględniono tu przedmiotów luźno znalezionych, czy też pochodzących ze skarbów, z obszaru wschodniej Turynii.

Z narzędzi najliczniej reprezentowane są noże brązowe (Dorndorf Kr. Rudolstadt, Grosseutersdorf Kr. Jena, Öpitz, Kr. Pössneck, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Waltersdorf Kr. Altenburg i Zschechwitz Kr. Altenburg, ryc. 3, 5; 5, 12; 16, 3; 22, 4). Pochodzą one w większości z grobów, za wyjątkiem dwóch noży z wyżynnej osady w Öpitz. Noże z Dorndorf i Grosseutersdorf należą tu do najstarszych egzemplarzy. Zespół brązów z Dorndorf datowany jest jeszcze na Brąz D (wedle chronologii H. Müller-Karpe⁵³), a nóż z Grosseutersdorf datuje K. Peschel na początek okresu Hallstatt A⁵⁴. Także na okres Hallstatt A należy datować fragmentarycznie zachowany nóż brązowy z cmentarzyska w Zschechwitz⁵⁵. Dwa noże z Öpitz H. Kauffmann zalicza już do okresu Hallstatt B⁵⁶. W przybliżeniu współczesne im będą sierpikowaty nożyk z cmentarzyska w Rositz-Fichtenhainichen⁵⁷ i być może, fragmentarycznie zachowany, nóż z Waltersdorf.

Z osad w Nobitz Kr. Altenburg i Öpitz Kr. Pössneck pochodzą sierpy brązowe, zaopatrzone w guzki do umocowania rękojeści. Sierp z Nobitz

⁵² W. Coblenz, *Grabfunde...*, tabl. 6, 6; 14, 9; 75/76.

⁵³ W. Grünberg, *Rasiermesser mit Pferdeköpf in lausitzischen Gräbern*, „Marburger Studien”, 1938, s. 74.

⁵⁴ K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber...*, s. 229.

⁵⁵ H. J. Gomolka, o. c., s. 149.

⁵⁶ H. Kaufmann, *Orlagau...*, tekst, s. 80 - 81.

⁵⁷ Nóż ten reprezentuje w zasadzie typ starszy, ale takie jego datowanie określone jest na podstawie przedmiotów towarzyszących mu w grobie. H. J. Gomolka, o. c., s. 150.

(ryc. 18, 2) zdobiony jest rzędem podłużnych kreseczek. Obydwa okazy należą do typu pospolitego w młodszej epoce brązu. Z cmentarzyska w Dorndorf Kr. Rudolstadt i z osady w Öpitz pochodzą brzytwy brązowe. Z nich na uwagę zasługuje brzytwa z Dorndorf (ryc. 3, 6), zaopatrzona w uchwyt haczykowato wygięty, datowana na Brąz D⁵⁸.

Zapewne z osady pochodzi brązowa siekierka z tuleją z Langenleuba Kr. Altenburg (ryc. 18, 1) zdobiona na boku żłobkami w kształcie litery V. Siekierka ta pochodzi zdecydowanie z młodszej fazy epoki brązu. Z osady w Öpitz znane są dalsze drobne narzędzia i przybory brązowe, jak szydła, haczyki do wędki i szczypczyki. Szczypczyki brązowe pochodzą też z cmentarzyska kurhanowego w Forst Plottendorf Kr. Altenburg.

Militaria reprezentowane są przez jeden, fragmentarycznie zachowany, grot oszczepu z cmentarzyska w Mühlendorf Kr. Gera (ryc. 18, 4) oraz przez dość liczne brązowe grociki strzał do łuku (Altenburg-Meissnerstrasse, Brandenstein Kr. Pössneck, Dorndorf Kr. Rudolstadt, Eichenberg Kr. Jena, Gleina Kr. Gera, Mühlendorf Kr. Gera, Öpitz Kr. Pössneck, Orlamünde Kr. Jena, ryc. 3, 8, 9; 6, 3 - 6; 18, 3, 5) znajdowane głównie w grobach, ale także i w osadach. Wszystkie grociki reprezentują w zasadzie jeden typ z tuleją i z zadziorami, bardzo rozpowszechniony w całej kulturze łużyckiej.

Można tu jeszcze wspomnieć, że w jednym z grobów (grób 13) na cmentarzysku w Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg znaleziono pięcioboczny toporek kamienny. Drugi toporek miano odkryć na cmentarzysku w Mühlendorf Kr. Gera. Nie wiadomo jednak, czy można go zdecydowanie łączyć z kulturą łużycką. Wśród ozdób i części stroju najliczniej reprezentowane są szpile brązowe. Mają one też największe znaczenie przy ustalaniu chronologii. Wśród nich najstarszą grupę tworzą szpile z kolbowato zgrubiałą, poprzecznie żłobkowaną główką (Grosseutersdorf Kr. Jena, Jena-Ammerbach, Lohma Kr. Altenburg, Öpitz Kr. Pössneck, ryc. 3, 1, 3; 4, 6). Szpile tego typu datuje się powszechnie na Brąz D lub na III okres epoki brązu⁵⁹. Z tego też czasu pochodzi szpila z profilowaną główką z cmentarzyska w Dorndorf Kr. Rudolstadt (ryc. 3, 4)⁶⁰ oraz szpila z kulistą poziomo żłobkowaną główką z cmentarzyska w Gera-Pforten (ryc. 3, 2)⁶¹.

Nieco młodsze są szpile pastorałowate (Eichenberg Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena, ryc. 5, 7; 6, 1) datowane tu na początek okresu Hallstatt A⁶². Także na okres Hallstatt A datuje się szpile z pieczętkowatą główką⁶³ (Eichen-

⁵⁸ W. Grünberg, *Rasiermesser...*, s. 74.

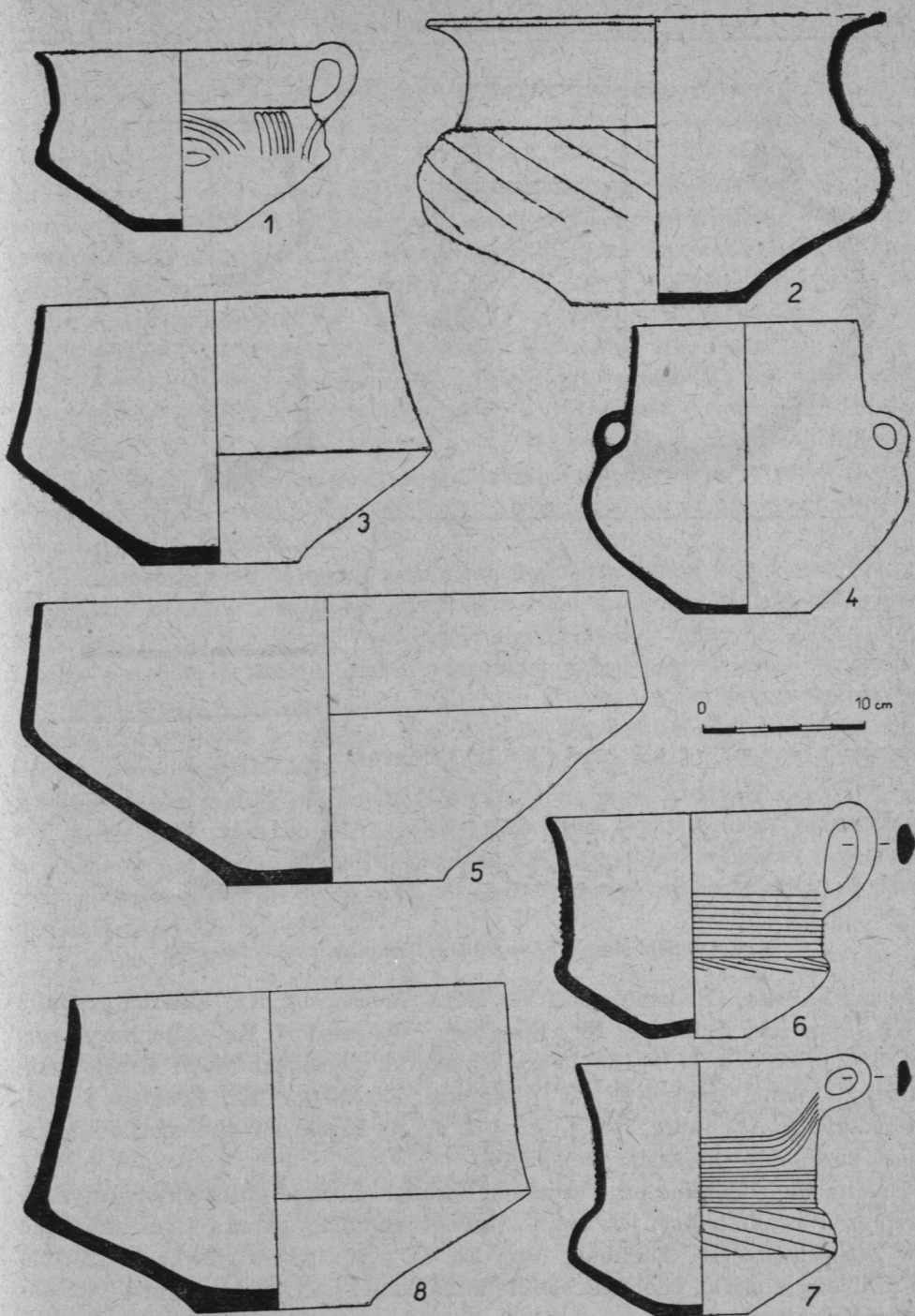
⁵⁹ W. Coblenz, *Grabfunde...*, s. 104 - 109.

⁶⁰ W. Coblenz, *Grabfunde...*, s. 89.

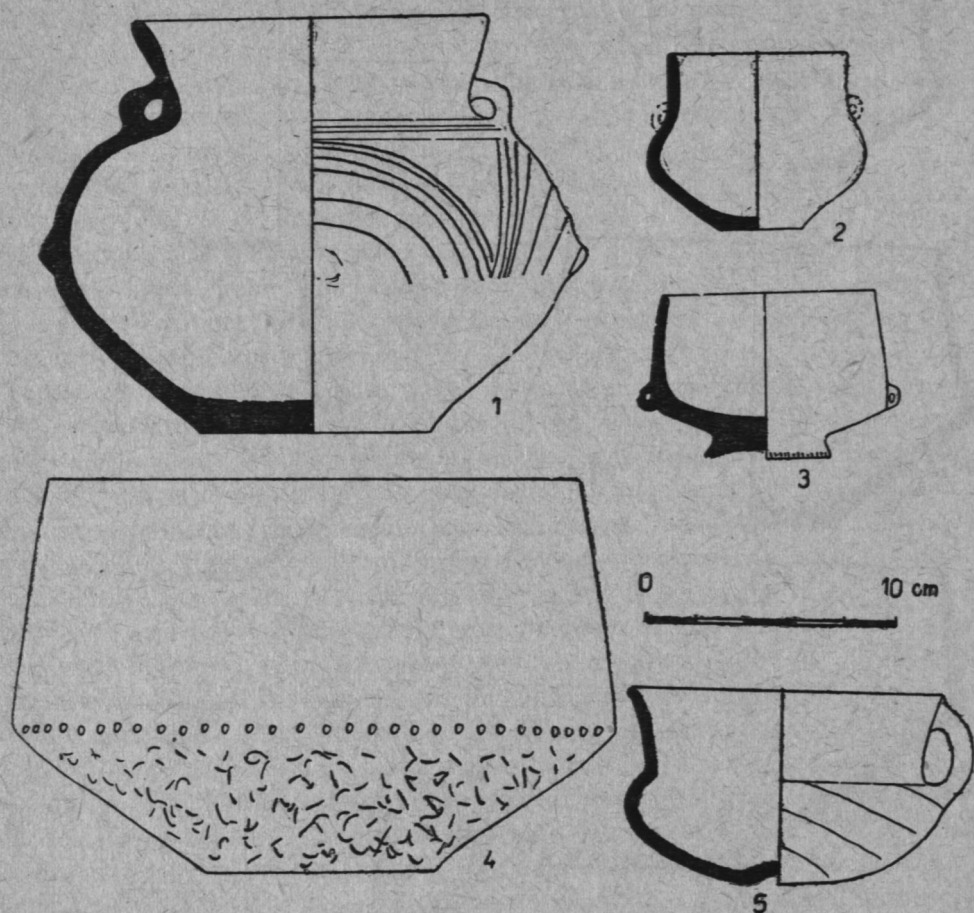
⁶¹ W. Coblenz, *Grabfunde...*, s. 102, tabl. 49, 17.

⁶² K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber...*, s. 229.

⁶³ W. Coblenz, *Grabfunde...*, s. 110 - 112; H. Müller-Karpe, *Münchener Urnenfelder*, Kallmünz Opf. 1957, s. 11, tabela.

Ryc. 9. Naczynia ze schyłku środkowego i z młodszego okresu epoki brązu. 1.- Döbritz Kr. Pössneck, 2.- Camburg, Kr. Jena (okolice), 3.- Nobitz, Kr. Altenburg, 4.- Lucka Kr. Altenburg, 5 - 7.- Altenburg - Krematorium, 8.- Waltersdorf, Kr. Altenburg

Ryc. 10. Schkölen, Kr. Eisenberg. Ceramika z cmentarzyska

berg Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena, Meuselwitz Kr. Altenburg, Öpitz Kr. Pössneck, Schkölen Kr. Eisenberg, Waltersdorf Kr. Altenburg, ryc. 4, 9; 5, 8, 11; 6, 2; 14, 2; 16, 1) i szpila z główką dwustożkowatą⁶⁴ (Grosseutersdorf Kr. Jena, Meuselwitz Kr. Altenburg, Rockendorf Kr. Pössneck i Waltersdorf Kr. Altenburg, ryc. 4, 5; 16, 9; 22, 5). Szpila z Waltersdorf zdobiona jest poziomymi kreskami na główce.

Mniejsze znaczenie przy ustalaniu chronologii mają pozostałe, pojedynczo reprezentowane okazy, jak szpila z kulisto zgrubiałą główką z cmentarzyska w Zszechwitz Kr. Altenburg (ryc. 22, 6), czy szpila z główką rozklepaną i zwiniętą w uszko, zdobiona skośnymi żłobkami na trzonku z Forst Plattendorf Kr. Altenburg.

⁶⁴ W. Coblentz, *Grabfunde...*, s. 103 - 104.

Z innych ozdób należy wymienić brązowe bransolety otwarte (Dorndorf Kr. Rudolstadt, Schkölen Kr. Eisenberg, ryc. 3, 7) lub o końcach założonych na siebie (Forst Plottendorf Kr. Altenburg, Mühlisdorf Kr. Gera, Schkölen Kr. Eisenberg, ryc. 18, 6 - 8). Z tych ostatnich niektóre zdobione były grupami poprzecznych lub ukośnych kresek. Bransolety wymienione nie mają większego znaczenia przy ustalaniu chronologii stanowisk, które reprezentują. Podobnie sytuacja przedstawia się z rozmaitymi kółkami i skrętami wykonanymi z drutu (Brandenstein, Kr. Pössneck, Fockendorf Kr. Altenburg, Gera-Bielitzstrasse, Grosseutersdorf Kr. Jena, Mühlisdorf Kr. Gera, Öpitz Kr. Pössneck, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Zschechwitz Kr. Altenburg, ryc. 4, 1; 5, 6, 9) lub z taśmy brązowej (ryc. 5, 13) spiralami brązowymi (Forst Plottendorf Kr. Altenburg, Öpitz Kr. Pössneck, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg), czy też z małymi paciorkami ze zwiniętego w rurkę drutu brązowego (Brandenstein Kr. Pössneck), które nie mają większego znaczenia przy ustalaniu chronologii.

Z kilku stanowisk pochodzą guziki brązowe. Przeważają wśród nich okazy półkuliste, z uszkiem umieszczonym na stronie spodniej (Brandenstein Kr. Pössneck, Gleina Kr. Gera, Oettersdorf Kr. Schleitz, Öpitz, Kr. Pössneck), bardzo pospolite w obrębie kultury lużyckiej. Odmienny od nich jest guzik z cmentarzyska w Grosseutersdorf Kr. Jena, wykonany z dwóch kolistych tarczek połączonych trzpieniem (ryc. 5, 5). K. Peschel, na podstawie analogii, datuje go na okres Hallstatt A⁶⁵, co potwierdzają inne przedmioty z nim współwystępujące w grobie, jak między innymi szpila pastorałowata.

Zespół ozdób zamykają: fragment łańcuszka z drutu złotego, znaleziony w kurhanie na terenie Forst Plottendorf Kr. Altenburg⁶⁶ i wisiorki w postaci zębów zwierzęcych z przewierconymi otworkami do zawieszania z cmentarzyska w Oettersdorf Kr. Schleitz.

CHRONOLOGIA

Najstarsze materiały omawiane w niniejszym opracowaniu możemy odnieść do środkowego okresu epoki brązu (Brąz D). Z wyrobów brązowych będą to przede wszystkim szpile z główką kolbowato zgrubiałą, poprzecznie żłobkowane (ryc. 3, 1, 3), szpile z główką profilowaną (ryc. 3, 4) i zbliżone do nich szpile z kulistą główką poziomo żłobkowaną (ryc. 3, 2). Zaliczymy tu jeszcze brązową brzytwę z haczykowatym uchwytem (ryc. 3, 6) i nóż brązowy z cmentarzyska w Dorndorf Kr. Rudolstadt (ryc. 3, 5) oraz nieliczne naczynia zdobione wczesnym ornamentem guzowym, a także niektóre inne formy ceramiczne (ryc. 3, 10, 12, 14; 6, 15).

⁶⁵ K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber...*, s. 228 - 229.

⁶⁶ H. J. Gomolka, o. c., s. 151.

Ze schyłku środkowego okresu epoki brązu (okres Hallstatt A₁) pochodzą szpile z pastorałową główką (ryc. 5, 7; 6, 1), szpile z pieczętkową główką (ryc. 4, 9; 5, 8, 11; 6, 2). Towarzyszą im wazy dwustożkowate o ostrym załamie, karbowane na załamie lub pozbawione ornamentu (ryc. 4, 4, 7; 5, 4, 10) i późne formy ceramiki guzowej (ryc. 8, 1). Okres ten odpowiada okresowi przejściowemu pomiędzy środkowym a młodszym okresem epoki brązu (Übergangstufen, Fremdgruppenzeit), w periodyzacji kultury łużyckiej na terenie Saksonii.

Dla młodszego okresu epoki brązu (okresy Hallstatt A₂ i Hallstatt B₁) charakterystyczne są szpile o dwustożkowych główkach (ryc. 4, 5). W dalszym ciągu pospolite są naczynia dwustożkowate o ostrych załamach, szczególnie zaś zdobione poziomymi liniami lub żłobkami ponad załamem (ryc. 11, 5; 13, 1, 2, 5), dalej naczynia dwustożkowate o ostrym załamie, zaopatrzone w uszka umieszczone na załamie lub też ponad nim (ryc. 6, 11; 14, 7), małe zazwyczaj naczynka wazowate dwustożkowate o ostrym załamie na pustych nóżkach (ryc. 10, 3; 16, 4, 8). Spotykamy w tym czasie naczynia zdobione szerokimi ukośnymi żłobkami (ryc. 9, 2; 10, 5) oraz naczynia wazowate i kubki ornamentowane zdegenerowanym już ornamentem guzowym (ryc. 10, 1; 11, 1, 2; 12, 5). Małe naczynia wazowate o baniastych brzuścach i stożkowatych szyjkach, zaopatrzone w dwa uszka umieszczone u nasady szyi, zdobione są przeważnie grupami pionowych kresek i żłobków (ryc. 12, 4, 6) na brzuścu. Ornament ten występuje też na brzuścach małych wazek na nóżkach (ryc. 6, 10, 19). W tym właśnie okresie nastąpiły wzajemne kontakty pomiędzy kulturą łużycką we wschodniej Turynгии, a kulturą knowiską. W zespołach kultury łużyckiej pojawiają się naczynia piętrowe i inne formy ceramiczne (ryc. 13, 4) charakterystyczne raczej dla kotliny czeskiej.

Najmłodszy okres epoki brązu (okres Hallstatt B₂₋₃) charakteryzuje się na terenie wschodniej Turynгии szerokim rozpowszechnieniem się naczyń zdobionych poziomymi żłobkami na górnej części brzuśca i na szyi. Ornament ten spotykamy na naczyniach wazowatych (ryc. 4, 2; 19, 2; 20, 1, 2) i na kubkach czy dzbanach (ryc. 19, 1; 21, 7; 22, 8, 10). Do form charakterystycznych dla tego okresu należą wazy o baniastym brzuścu i stosunkowo wąskiej, cylindrycznej szyi (ryc. 21, 9, 10; 22, 11, 12). Naczynia dwustożkowate występują w dalszym ciągu, ale charakteryzują się znacznie łagodniejszym niż poprzednio załamem. Brak natomiast w zespołach grobowych wyrobów metalowych, które można by było uznać za szczególnie typowe dla tego okresu. W najmłodszym okresie epoki brązu obserwujemy ślady wpływów kultury unstruckiej ze strony sąsiadującej od zachodu i północnego zachodu. Na cmentarzyskach pojawiają się naczynia zaopatrzone w charakterystyczne zgrubienie na szyi (ryc. 18, 10; 19, 4), a także sporadycznie i inne formy ceramiczne (ryc. 19, 3), charakterystyczne dla kultury unstruckiej.

Z wczesnej epoki żelaza nie dysponujemy w chwili obecnej ze wschodniej

Turyngii zwartymi zespołami, które można by było zdecydowanie powiązać z kulturą łużycką. Występują co prawda sporadycznie odosobnione raczej materiały ceramiczne (głównie kubki czy dzbanuszeki) w typie białowickim (billendorfskim). Spotyka się je raczej na wschodnich peryferiach omawianego tu obszaru, w okolicach Altenburga, a wyjątkowo już nad Białą Elsterą, w okolicach Gery⁶⁷ czy na terenie Vogtlandu⁶⁸. Natomiast współczesne stanowiska z górnego dorzecza Solawy wykazują raczej powiązania z południowymi Niemcami niż z późną fazą kultury łużyckiej.

UWAGI OGÓLNE

W starszym okresie epoki brązu (okres Brąz C), na terenie wschodniej Turyngii rozwijała się lokalna turyńska grupa kultury mogiłowej. Materiały tej kultury znamy stosunkowo dobrze z południowej⁶⁹ i zachodniej Turyngii⁷⁰. Występuje ona także we wschodniej Turyngii, zwłaszcza w dorzeczu górnej Solawy w okolicach Saalfeld⁷¹.

W środkowym okresie epoki brązu (Brąz D) na terenie wschodniej Turyngii mamy już do czynienia z kulturą łużycką. Stanowiska tej kultury występują już także na zachodnich peryferiach zasięgu tej kultury, nad Solawą (cmentarzysko w Dorndorf Kr. Rudolstadt, osada w Öpitz Kr. Pössneck). Najstarsza faza kultury łużyckiej na omawianym tu terenie jest słabo dotąd zbadana i niewiele możemy w chwili obecnej powiedzieć o genezie wschodnio-turyńskiej kultury łużyckiej. W archeologicznej literaturze niemieckiej panuje pogląd, że ludność kultury łużyckiej przywędrowała na teren wschodniej Turyngii od wschodu, z terenu Saksonii⁷². Za hipotezę tą może przemawiać wzajemne podobieństwo pomiędzy kulturą obu sąsiadujących ze sobą terytoriów, zwłaszcza w okresach młodszych. Z drugiej znowu strony w starszej fazie kultura łużycka z terenu wschodniej Turyngii różni się dość znacznie od klasycznej grupy sasko-łużyckiej i posiada pewne nawiązania, zwłaszcza w dziedzinie obrządku pogrzebowego (budowa i wewnętrzna konstrukcja

⁶⁷ Gera-Rubitz, materiał w Muzeum Gera.

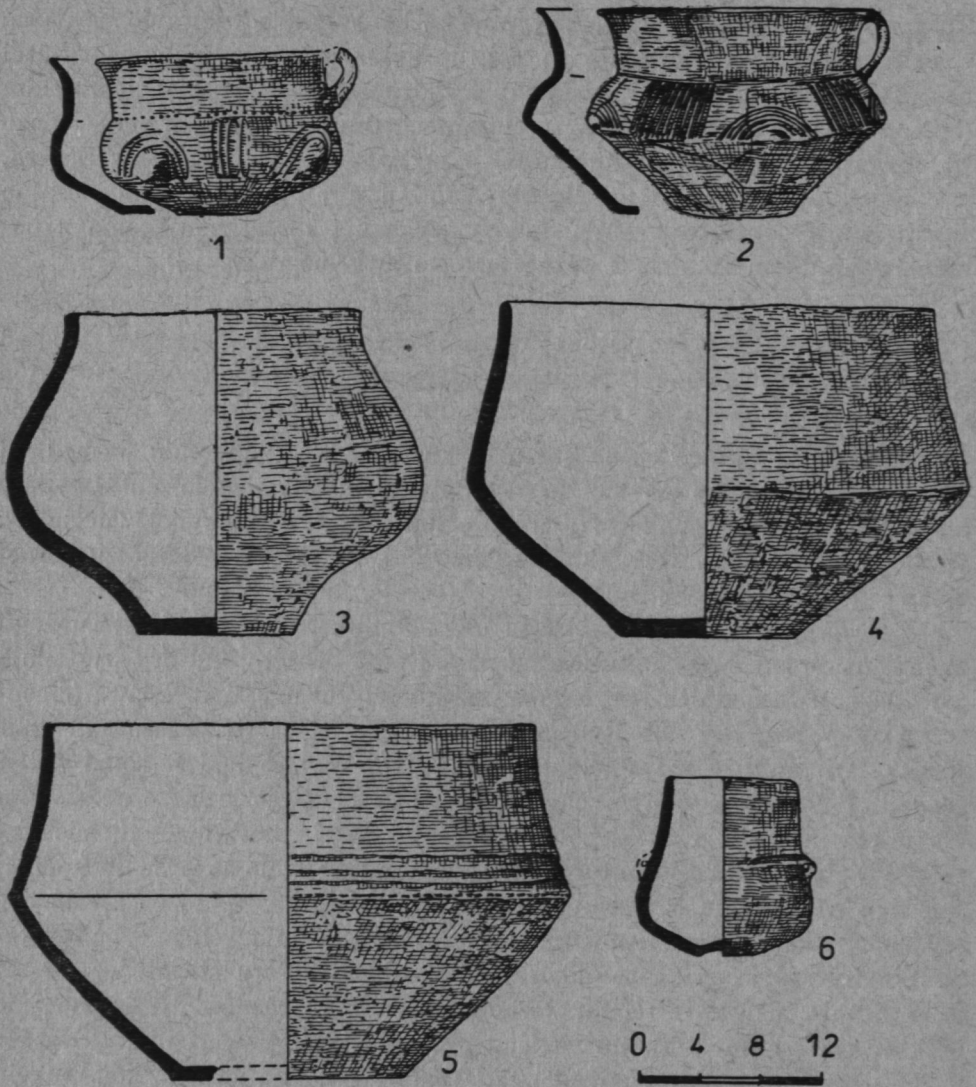
⁶⁸ Voigtsgrün Kr. Plauen, W. Coblenz, *Keramik mit knoviser Anklängen...*, s. 386, ryc. 31, 1.

⁶⁹ R. Feustel, *Bronzezeitliche Hügelgräberkultur im Gebiet von Schwarza (Südthüringen)*, Weimar 1958.

⁷⁰ W. Felsch, *Die Hügelgräberbronzezeitkultur in der thüringischen Vorderrhön*, „Der Spatenforscher”, t. 4, 1939, s. 65 - 80; H. Gauss, *Ur- und Frühgeschichte des Kreises Eisenach*. (Przewodnik po wystawie tej nazwy w muzeum w Eisenach) Eisenach, bez daty wydania (1964?), strony bez numeracji.

⁷¹ H. Kaufmann, *Orlagau...*, tekst s. 49 - 57, tabl. 17, 18.

⁷² G. Neumann, *Vollbronzezeit...*, s. 238.

Ryc. 11. Reschwitz, Kr. Saalfeld. Ceramika z cmentarzyska, wedle H. Kaufmanna

grobów kurhanowych) do kultury mogiłowej, która przetrwała w niektórych partiach Turyngii do okresu Brąz D. Od samego jednak początku ludność kultury łużyckiej stosowała ciałopalny obrządek pogrzebowy.

Na przełomie środkowego i młodszego okresu epoki brązu (Hallstatt A₁) kultura łużycka we wschodniej Turyngii osiąga swój pełny rozwój. Stanowiska jej występują w okolicach Altenburga nad rzeką Pleissą, nad Białą Elsterą w okolicach Gery, a także w górnym biegu tej rzeki w kotlinie vogtlandzkiej

w okolicach Pławna⁷³, oraz nad górną Solawą, na odcinku pomiędzy Saalfeld a Jeną. Specyfika środowiska geograficznego wschodniej Turynii, obszaru w zasadzie wyżynnego, rozczłonkowanego poprzez przebiegające poprzecznie, głęboko wcięte doliny rzek, w których koncentrowało się osadnictwo w epoce brązu, spowodowała pewne zróżnicowanie w obrazie kultury łużyckiej na tym terenie. Ludność kultury łużyckiej wybierała dogodnie do zasiedlenia obszary, położone w pobliżu większych rzek i koncentrowała się w kotlinach takich jak szeroka kotlina Pleissy koło Altenburga, kotlina vogtlandzka w okolicach Pławna, rozszerzenie doliny Białej Elstery w okolicach Gery, czy kotlina saalfeldzka wraz z doliną rzeki Orli. Natomiast wyżynne obszary, położone pomiędzy dolinami większych rzek, pozostawały poza zasięgiem bardziej intensywnego osadnictwa.

W młodszym okresie epoki brązu (Hallstatt A₂ i Hallstatt B₁) ludność kultury łużyckiej z terenu wschodniej Turynii nawiązała kontakty z zamieszkującą po południowej stronie pasma Rudaw ludnością kultury knowiskiej. W zespołach kultury łużyckiej we wschodniej Turynii pojawiły się w tym czasie charakterystyczne dla kultury knowiskiej formy naczyń, zwłaszcza naczynia piętrowe. Wpływy ze strony kultury knowiskiej szczególnie silnie występują w południowej części wschodniej Turynii, w kotlinie saalfeldzkiej nad górną Solawą i kotlinie vogtlandzkiej nad Białą Elsterą⁷⁴. Pojawienie się na omawianym terenie elementów charakterystycznych dla kultury knowiskiej w obrębie kultury łużyckiej nie jest zjawiskiem odosobnionym. W tym czasie wpływy kultury knowiskiej sięgały dalej na zachód, na teren kotliny turyńskiej⁷⁵, do południowych Niemiec w dorzeczu Menu i Dunaju⁷⁶, a także w kierunku wschodnim na Morawy⁷⁷ i na Górny Śląsk⁷⁸.

W okresie Hallstatt A₂ nastąpiła jak się wydaje pewna ekspansja ludności kultury łużyckiej ze wschodniej Turynii w kierunku południowym. Wyrazem jej jest pojawienie się skupienia osadniczego nad górną Ohrzą w kotlinie

⁷³ E. Pietsch, *Die Fundstätten der Lausitzer Kultur im sächsischen Vogtlande*, w: Grundriss der Vorgeschichte Sachsens, Leipzig 1935, s. 324 - 327; W. Coblenz, *Keramik mit knoviser Anklängen ...*, s. 337 - 392; G. Billig, *Ur- und Frühgeschichte des Vogtlandes*, Plauen 1954, s. 39 - 61; R. Weber i J. Richter, *Zur Ursprunglichen Vegetation und zum Kulturpflanzenanbau im jungbronzezeitlichen Altsiedelgebiet des mittleren Vogtlandes*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, t. 13, 1964, s. 223 - 256.

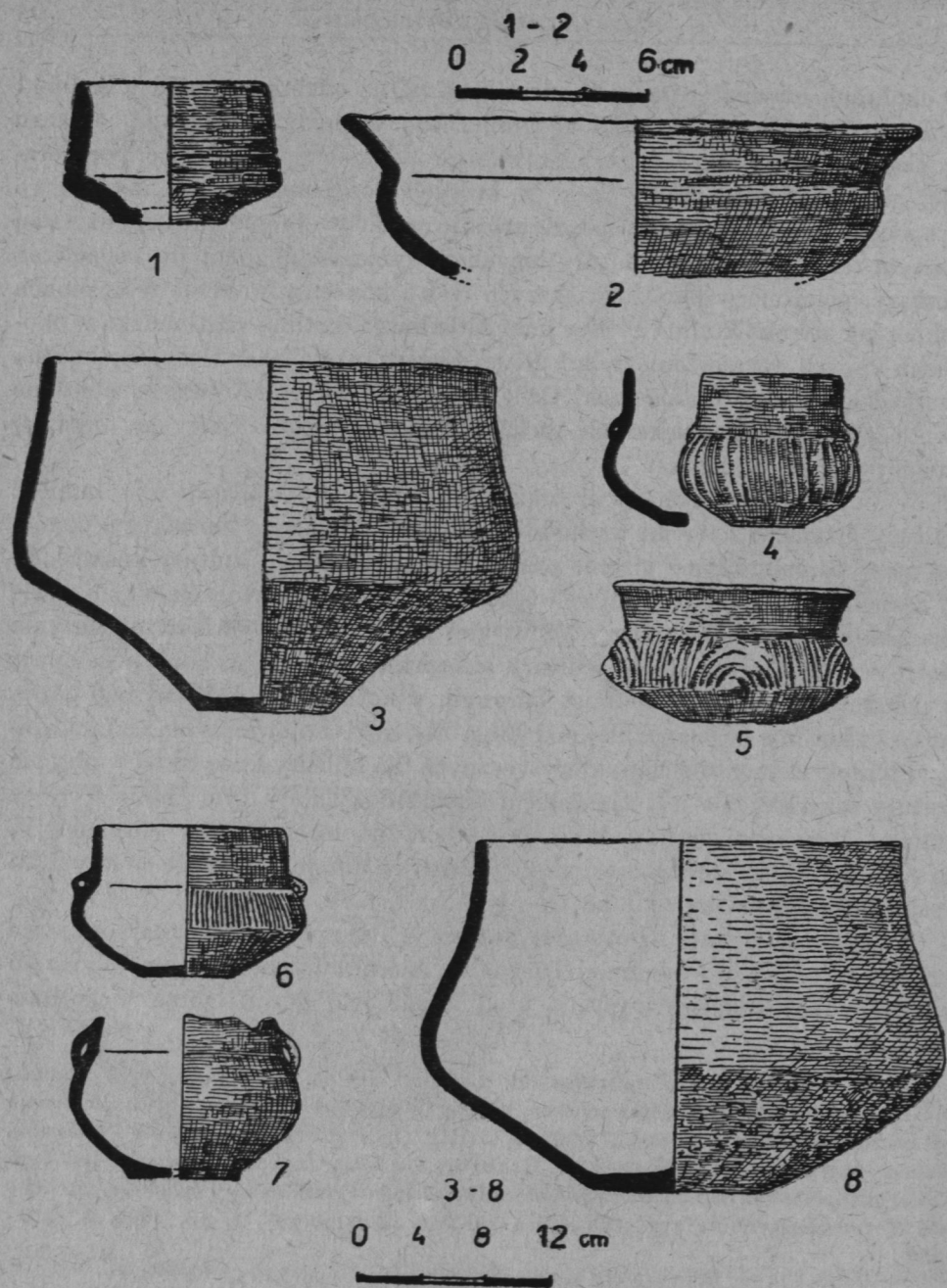
⁷⁴ W. Coblenz, *Keramik mit knoviser Anklänger...*, ryc. 25 i 26 na s. 378.

⁷⁵ J. Bouzek, *Etažovitě nádoby v jižních Čechách a v sousedních oblastech*, „Archeologické Rozhledy”, t. 10, 1958, s. 568.

⁷⁶ J. Bouzek, o.c., s. 560 - 562.

⁷⁷ J. Rihnovský, *Etažovitá osuď ve velatické kultuře*, „Archeologické Rozhledy”, t. 10, 1958, s. 79 - 99 i 105 - 106; J. Bouzek, o.c. s. 567.

⁷⁸ Wazy piętrowe znany z cmentarzysk w Branicach i w Kietrze w powiecie głubczekim.

Ryc. 12. Ceramika ze stanowisk z młodszego okresu epoki brązu, wedle H. Kaufmanna
 1.- Solkwitz, Kr. Pössneck, 2.- Saalfeld-Schwedenschanze, 3.- Kleinkamsdorf, Kr. Saalfeld,
 4.- Neustadt, Kr. Pössneck, 5.- Schweinitz, Kr. Pössneck, 6 - 8.- Rockendorf, Kr. Pössneck

chebskiej⁷⁹. Najprawdopodobniej obszar położony nad górną Ohrzą zasiedliła ludność zamieszkująca kotlinę vogtlandzką nad górną Białą Elsterą, przekraczając wododział pomiędzy obydwoma rzekami. Za powyższym przypuszczeniem przemawia wzajemne podobieństwo zarówno w obrządku pogrzebowym (cmentarzysko w Žirovicach okr. Cheb), jak i w inwentarzu zabytkowym, pomiędzy kulturą łużycką ze wschodniej Turynii a skupieniem stanowisk datowanych na okresy Hallstatt A₂ — Hallstatt B nad górną Ohrzą w kotlinie chebskiej.

W najmłodszym okresie epoki brązu (Hallstatt B₂₋₃) obserwujemy rozwój terytorialny osadnictwa kultury unstruckiej i silniejszą penetrację ludności tej kultury w dolinie Solawy, zwłaszcza w okolicach Jeny. Wyrazem silniejszych oddziaływań kulturowych ze strony kultury unstruckiej na wschód są charakterystyczne dla tej kultury formy naczyń występujące na stanowiskach kultury łużyckiej nad Białą Elsterą w okolicach Gery. Być może z oddziaływaniem tej kultury należy też wiązać występowanie pochówków szkieletowych na cmentarzyskach kultury łużyckiej w okolicach Altenburga i Lipska⁸⁰ oraz pojawienie się naczyń wazowatych tak zwanych „flaszowatych” z wąską, cylindryczną szyją.

Z drugiej strony wyraźnie widoczne są długotrwałe (zaczynające się jeszcze w okresie Hallstatt A) wpływy ze strony kultury łużyckiej na teren kotliny turyńskiej stanowiącej domenę kultury unstruckiej. Na cmentarzyskach tej kultury w okolicach miasta Gotha stwierdzamy występowanie form naczyń (Gotha-Siebleben⁸¹ ryc. 24, 3, Hørselgau Kr. Gotha⁸² ryc. 24, 2, Neudietendorf Kr. Gotha⁸³ ryc. 24, 4 - 5) czy motywów zdobniczych (Wechmar Kr. Gotha⁸⁴, ryc. 24, 1) stanowiących niewątpliwie zapożyczenie z kultury łużyckiej.

Kultura łużycka na terenie wschodniej Turynii rozwija się przez cały okres Hallstatt B, przy czym możemy zaobserwować, że rozwój jej w dorzeczu Pleissy i Białej Elstery przebiegał, jak się wydaje, bez większych zakłóceń. Natomiast na zachodnich peryferiach, nad Solawą, obserwujemy wyraźne zmniejszenie się liczby stanowisk kultury łużyckiej, wywołane być może

⁷⁹ E. Plesl, *Lužická kultura...*, s. 59 - 96.

⁸⁰ L. Schmidt i T. Peter, o.c., s. 79 - 83; W. Coblenz, *Jungbronzezeitliche Gräber aus dem „Grenzgebiet“ der Lausitzer Kultur aus Zauschwitz*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 9, z. 2, s. 83 - 90.

⁸¹ Muzeum w Gotha, nr 2597.

⁸² Muzeum w Gotha, nr 3105.

⁸³ Muzeum w Gotha, nr HS. III. 51 i 52.

⁸⁴ H. Kaufmann, *Steinpackungsgräber der späten Bronzezeit vom Altfeld bei Wechmar, Landkreis Gotha*, „Der Spatenforscher”, t. 7, 1942, s. 38, ryc. 3, e na s. 37; tenże, *Ur- und Frühgeschichte des Gothaer Landes*, „Abhandlungen und Berichte des Heimatmuseums Gotha”, 1964, ryc. 20, e. Muzeum Gotha, nr 1476.

naporem ze strony kultury unstruckiej. W okolicach Altenburga i Gery w okresie Hallstatt B₂₋₃ występuje powszechnie ceramika poziomo żłobkowana (między innymi cmentarzyska w Gera-Bielitzstrasse, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Zschechwitz Kr. Altenburg). Naczynia w ten sposób zdobione znamy także z peryferii zachodnich omawianego obszaru (Grosseutersdorf Kr. Jena, Laasdorf Kr. Stadtroda), ale są one tu stosunkowo nieliczne.

W okresie Hallstatt C nad Solawą pojawia się nowa grupa kulturowa reprezentowana przez cmentarzyska w Bodelwitz⁸⁵ Kr. Pössneck, Jena-Löbstedt⁸⁶, Saalfeld⁸⁷. Grupa ta określana mianem horyzontu (grupy) Dreitzsch⁸⁸, wykazuje silne powiązania z południowo-niemiecką kulturą pól popielnicowych. Wydaje się, że kultura łużycka w okresie Hallstatt C trwa dalej w okolicach Altenburga i nad Białą Elsterą. Na te tereny sięgają pewne wpływy fazy białowickiej, widoczne w ceramice cmentarzysk w Zschechwitz Kr. Altenburg, Rositz-Fichtenhainichen Kr. Altenburg, Altenburg-Schwanenstrasse oraz na terenie Vogtlandu i w okolicach Gery. Niestety aktualny stan badań nie pozwala na bardziej wyczerpujące przedstawienie historii kultury łużyckiej we wschodniej Turynii we wczesnej epoce żelaza i zagadnienie to wymaga przeprowadzenia dalszych badań. Wydaje się, że kultura łużycka mogła nad Białą Elsterą i nad Pleissą dotrzeć aż do okresu lateńskiego i do pojawienia się tu kultury celtyckiej.

Powstaje teraz pytanie, jak należy traktować stanowiska kultury łużyckiej na terenie wschodniej Turynii, w obrębie całej, szeroko pojętej kultury łużyckiej. Czy należy, opierając się na pewnych odrębnościach w obrządku pogrzebowym i w materiale zabytkowym, wyróżniać tu odrębną grupę wschodnioturynską kultury łużyckiej, czy też traktować materiały kultury łużyckiej z omawianego terenu jako pewną część wielkiej grupy sasko-łużyckiej i mówić raczej o podgrupie wschodnioturynskiej grupy sasko-łużyckiej kultury łużyckiej. Wydaje się, że drugie rozwiązanie jest bardziej poprawne. Kultura łużycka na terenie wschodniej Turynii, pomimo szeregu cech własnych, wykazuje silne powiązania w materiale zabytkowym ze stanowiskami grupy sasko-łużyckiej. Zwłaszcza ceramika jest wykonana i zdobiona wedle prawideł obowiązujących w obrębie grupy sasko-łużyckiej. Jak wynika jednak z powyżej zamieszczonych rozważań, kultura łużycka na terenie wschodniej Turynii nie jest jednolita w swym charakterze i obraz kultury skupień osadniczych nad górną Solawą czy nad Białą Elsterą różni się w pewnej mierze od skupienia wysuniętego najbardziej na wschód, zlokalizowanego w okolicach

⁸⁵ H. Kaufmann, *Orlagau...*, tabl. 37.

⁸⁶ G. Neumann, *Gräber der dritten Urnenfelderstufe von Jena-Löbstedt in Thüringen*, Studien aus Alteuropa, Cz. II, Köln-Graz 1965, s. 11 - 24.

⁸⁷ G. Kaufmann, *Orlagau...*, tabl. 33, 34.

⁸⁸ G. Neumann, *Gräber...*, s. 21.

Altenburga. Ta odmienność obrazu kulturowego spowodowana została między innymi oddziaływaniem ze strony kultury knowiskiej, a następnie kultury unstruckiej. Pewne znaczenie miało tu też odmienne podłoże kulturowe w starszym okresie epoki brązu.

W tej sytuacji możemy na terenie wschodniej Turynii wyróżnić wschodnioturyńską podgrupę, która wchodzi w zasięg dużej grupy sasko-łużyckiej kultury łużyckiej. W obręb podgrupy wschodnioturyńskiej zaliczamy skupienie stanowisk kultury łużyckiej położone nad górną Solawą, na terenie Vogtlandu i w okolicach Gery nad Białą Elsterą. Podgrupa ta uformowała się w okresie Brąz D i przeżywała swój największy rozkwit w okresie Hallstatt A (cmentarzyska Dreitzsch Kr. Pössneck, Eichenberg Kr. Jena, Grosseutersdorf Kr. Jena, Ölknitz Kr. Jena, Plauen-Chrieschwitz). W młodszym okresie epoki brązu (Hallstatt A₂—B₁) podgrupa ta znalazła się pod wpływem kultury knowiskiej (osady w Döbeneck i Taltitz Kr. Oelsnitz, cmentarzyska Brandenstein Kr. Pössneck, Reschwitz Kr. Saalfeld), a w najmłodszym okresie epoki brązu (Hallstatt B₂—B₃) oddziaływała na nią kultura unstrucka (cmentarzysko Gera-Bielitzstrasse). Z podgrupą tą związane jest w pewnym stopniu skupienie osadnicze nad górną Ohrzą w kotlinie chebskiej i trzeba je traktować jako podgrupę chebską grupy sasko-łużyckiej kultury łużyckiej.

Natomiast skupienie stanowisk z okolic Altenburga wiąże się dość silnie z zasiedlonym przez ludność kultury łużyckiej obszarem, położonym nieco dalej na północ, w okolicach Borny, Grimmy i Lipska i tworzy z nim razem podgrupę lipsko-altenburską (północno-zachodniosaską) grupy sasko-łużyckiej kultury łużyckiej. We wczesnej fazie jest tu znacznie liczniej reprezentowana ceramika guzowa w typie saskim, niż w podgrupie wschodnioturyńskiej. Obok grobów płaskich, zwłaszcza we wczesnej fazie, występują groby kurhanowe, znane między innymi z Nimbschen Kr. Grimma⁸⁹. W okresach późniejszych, w młodszym i najmłodszym okresie epoki brązu inwentarz zabytkowy, zwłaszcza ceramika, kształtuje się ściśle wedle prawideł obowiązujących w grupie sasko-łużyckiej. W najmłodszym okresie epoki brązu rozpowszechnia się ceramika zdobiona poziomymi żłobkami. Dochodzą i na ten teren oddziaływania ze strony kultury unstruckiej, czego wyrazem są nieliczne pochówki szkieletowe znane nam z cmentarzyska w Zschemwitz Kr. Altenburg, a występujące także na innych cmentarzyskach omawianej podgrupy⁹⁰. W przeciwieństwie do podgrupy wschodnioturyńskiej, która zanika pod koniec epoki brązu, podgrupa lipsko-altenburska trwa dalej we wczesnej epoce żelaza. Rozpowszechnia się tutaj, charakterystyczny dla grupy sasko-łużyckiej

⁸⁹ A. Pietzsch, W. Coblenz, *Hügelgrabungen in Nimbschen, Kreis Grimma*, „Arbeits- und Forschungsberichte”, t. 5, 1956, s. 185 - 208; W. Coblenz, *Weitere Grabungen auf dem Hügel- und Flachgräberfeld in Nimbschen, Kreis Grimma*, „Arbeits- und Forschungsberichte”, t. 10, 1962, s. 79 - 152.

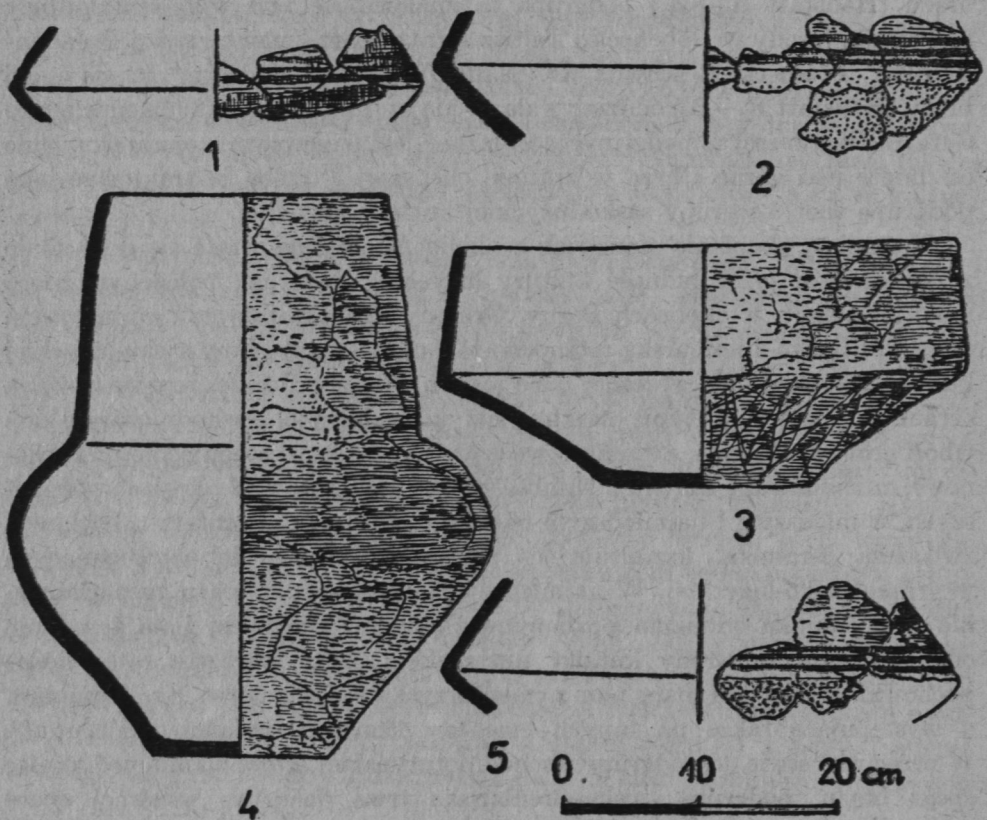
⁹⁰ Patrz przypis 80, s. 97.

wczesnej epoki żelaza, styl białowicki. Wydaje się, że po zaniku ośrodka osadniczego kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Solawy, co nastąpiło u schyłku epoki brązu, resztki grupy wschodnioturzyńskiej pozostałe nad Białą Elsterą włączają się do podgrupy lipsko-altenburskiej i w jej obrębie trwają we wczesnej epoce żelaza.

KATALOG STANOWISK KULTURY ŁUŻYCKIEJ Z TURYNII

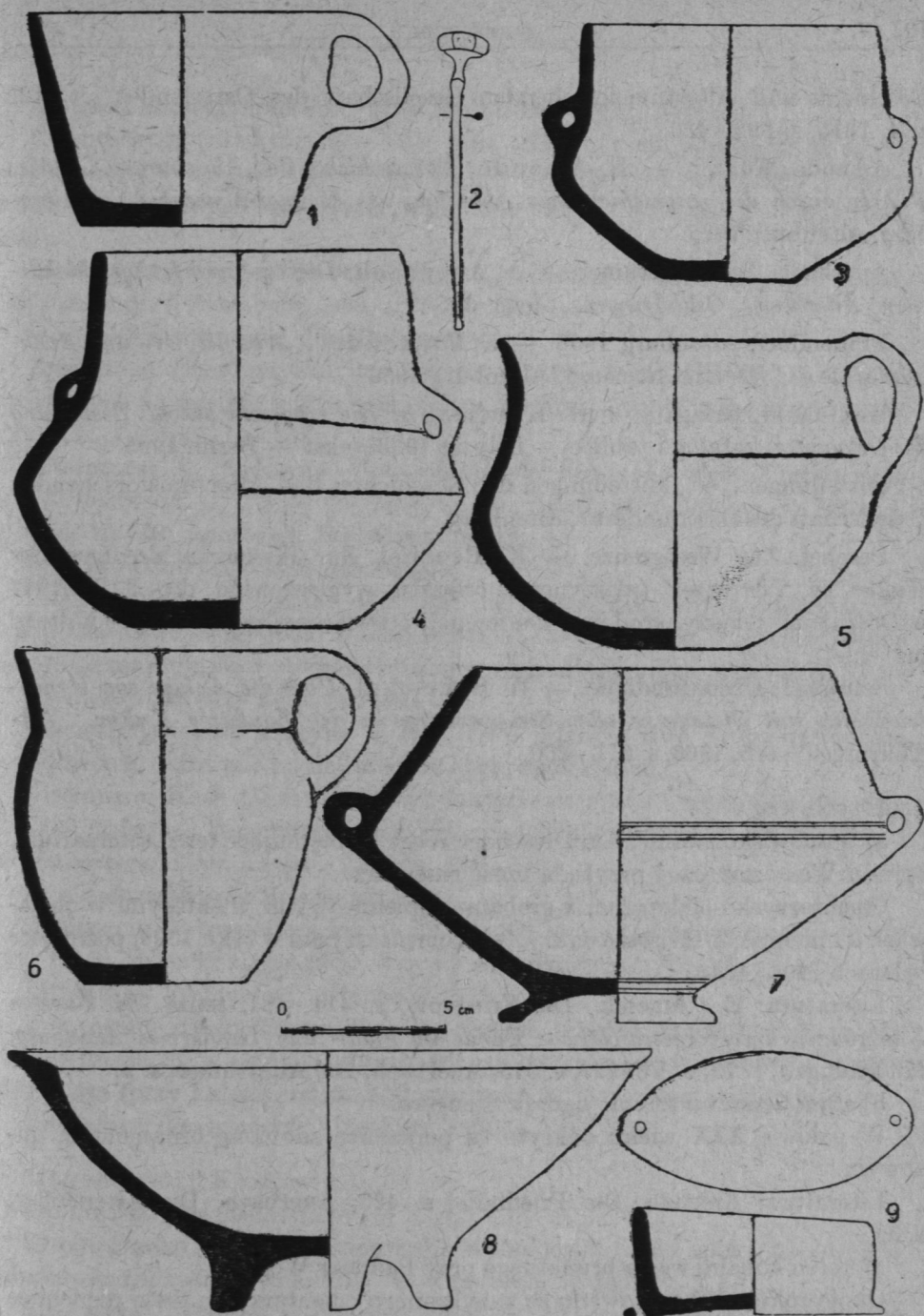
W katalogu zestawiono stanowiska kultury łużyckiej z terenu Turynii, uporządkowane w obrębie miejscowości, a te podano w porządku alfabetycznym. Poszczególne stanowiska zaopatrzone w krótką charakterystykę, odnośniki do rycin zamieszczonych w pracy i wykaz najważniejszej literatury źródłowej.

Ryc. 13. Gleina, Kr. Gera. Ceramika z cmentarzyska, wedle H. Bacha i K. Peschela

Poniżej podano wykaz skrótów bibliograficznych stosowanych przy cytowaniu literatury:

Amende, Die Friedhöfe — E. Amende, *Die bisher bekannt gewordenen bronzezeitlichen Friedhöfe im altenburgischen Ostkreise*, „Mitteilungen der

Ryc. 14. Ceramika i szpila brązowa z cmentarzysk datowanych na schyłek środkowego i na młodszy okres epoki brązu. 1 - 2, 4 - 9 Meuselwitz, Kr. Altenburg, 3.- Gera-Pforten

Geschichts- und Altertumsforschenden Gesellschaft des Osterlandes", t. 12, z. 4, 1915, s. 393 - 430.

Amende, Führer. — E. Amende, *Vorgeschichte des Altenburger Landes, Führer durch die vorgeschichtliche Abteilung des Heimat-Museums zu Altenburg*, Altenburg 1922.

Auerbach, Die Altertümer. — A. Auerbach, *Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Ostthüringens*, Jena 1930.

Frauendorf, Altenburg 1956. — E. Frauendorf, *Aus der Ur- und Frühgeschichte des Kreises Altenburg*, Altenburg 1956.

Kaufmann, Orlagau. — H. Kaufmann, *Die vorgeschichtliche Besiedlung des Orlagaues*, katalog i tablice — Leipzig 1959, tekst — Berlin 1963.

Mitteilungen. — „Mitteilungen der Geschichts- und Altertumsforschenden Gesellschaft des Osterlanders", Altenburg.

Peschel, Zur Westgrenze. — K. Peschel, *Zur Westgrenze der Lausitzer Kultur in Thüringen* (maszynopis referatu wygłoszonego dn. 25.XI.1967 w Dreźnie na międzynarodowej konferencji poświęconej problematyce kultury łużyckiej).

Schrickel, Urnenfriedhöfe. — W. Schrickel, *Über die Anlage von Urnenfriedhöfen mit Steindecke oder Steinpackung in der Lausitzer Kultur*, „Alt-Thüringen", t. 8, 1966, s. 211 - 230.

1. Altenburg

a) stanowisko zwane „Am Dreschaer Wege", obejmujące teren seminarium, ogrodu Wassermanna i przyległą część cmentarza.

Cmentarzysko ciałopalne, z grobami popielnicowymi, niektórymi w obstawach kamiennych. Pierwsze odkrycia na cmentarzysku w roku 1596, późniejsze w latach 1795 i 1845.

Literatura: E. Amende, Die Friedhöfe, s. 414 - 421; tenże, *Die ältesten Nachrichten über vorgeschichtliche Funde im Stadt- und Landkreise Altenburg*; Mitteilungen, t. 13, z. V, 1928, s. 375; Auerbach, Die Altertümer, s. 3.

b) stanowisko na terenie ogrodu Stengera.

W połowie XIX wieku odkryto tu popielnicę zdobioną ornamentem guzowym.

Literatura: Amende, Die Friedhöfe, s. 423; Auerbach, Die Altertümer, s. 3.

c) teren kopalni węgla brunatnego przy Paditzer Weg.

Okolo roku 1860 uratowano ze zniszczonego cmentarzyska dwie popielnice ze spalonymi kośćmi wewnątrz. W jednej z popielnic znajdowały się dalsze skorupy i fragment szpili brązowej. Cmentarzysko datowane w przybliżeniu na środkowy okres epoki brązu (ryc. 20, 7).

Literatura: Amende, Die Friedhöfe, s. 423; Auerbach, Die Altertümer, s. 3.

d) ogród Kunzego, położony przy Rudolf Breitscheid Strasse.

Cmentarzysko, na którym w 1901 roku odkryto dwie popielnice ze spalonymi kośćmi wewnątrz. Prócz tego liczne inne odkrycia materiałów z epoki brązu, między innymi znaleziono tu gliniane ciężarki do krosien — być może osada.

Literatura: Amende, *Die Friedhöfe*, s. 423 - 425; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 3; Frauendorf, *Altenburg* 1956, s. 19, ryc. 18.

e) teren krematorium, przy Grüntalerweg.

Zniszczone cmentarzysko, na którym w 1929 roku odkryto 21 naczyń datowanych na młodszy okres epoki brązu, pochodzących z jednego grobu (?), (ryc. 9, 5 - 7; 15; 16, 10 - 16).

Literatura: E. Amende, *Vorgeschichtliche Funde bei dem Krematorium in Altenburg*, cz. II, *Funde der jüngeren Bronzezeit*; *Mitteilungen*, t. 14, z. 1, 1930, s. 19 - 23; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 4.

f) stanowisko przy Schwanenstrasse.

Cmentarzysko ciałopalne datowane na najmłodszy okres epoki brązu i na początki wczesnej epoki żelaza, rozkopane w 1938 roku. Nie publikowane materiały znajdują się w zbiorach muzeum w Altenburgu (ryc. 20,2 - 5; 21,3 - 7).

g) stanowisko przy Zeitzerstrasse.

Cmentarzysko, na którym w 1941 roku odkryto dwa groby ciałopalne popielnicowe, datowane na najmłodszy okres epoki brązu.

Literatura: H. J. Gomolka, *Drei jungbronzezeitliche Gräberfelder aus dem Kreis Altenburg*, „Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte”, nr 3, *Studien zur Lausitzer Kultur*, Leipzig 1958, s. 148 - 149.

h) stanowisko przy Meissnerstrasse.

Znaleziono tu, prawdopodobnie na terenie osady, brązowy grocik strzały (ryc. 18, 3). Z osady znana jama w typie odpadkowym.

Literatura: Frauendorf, *Altenburg* 1956, s. 20.

i) w ośmiu dalszych punktach na terenie miasta zarejestrowano osady kultury łużyckiej, w których odkryto różnej wielkości jamy i ceramikę. Z nich największa (przy Leipzigerstrasse) dostarczyła 35 jam różnej wielkości.

Literatura: Frauendorf, *Altenburg* 1956, s. 19 - 20.

2. Altgernsdorf, Kr. Greiz

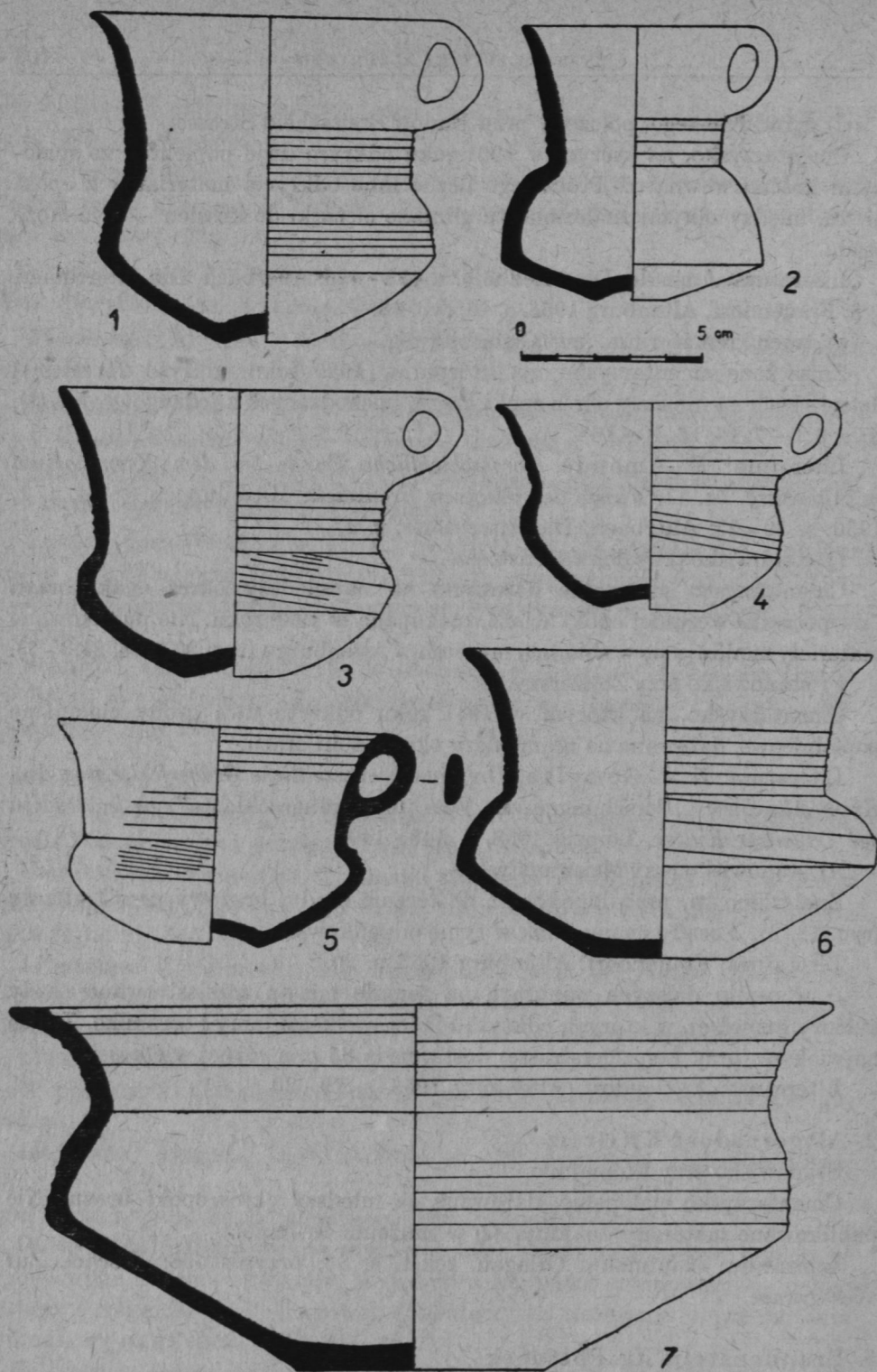
Stanowisko przy Eulamühle.

Cmentarzysko ciałopalne, datowane na młodszy okres epoki brązu. Nie publikowane materiały znajdują się w muzeum w Jenie.

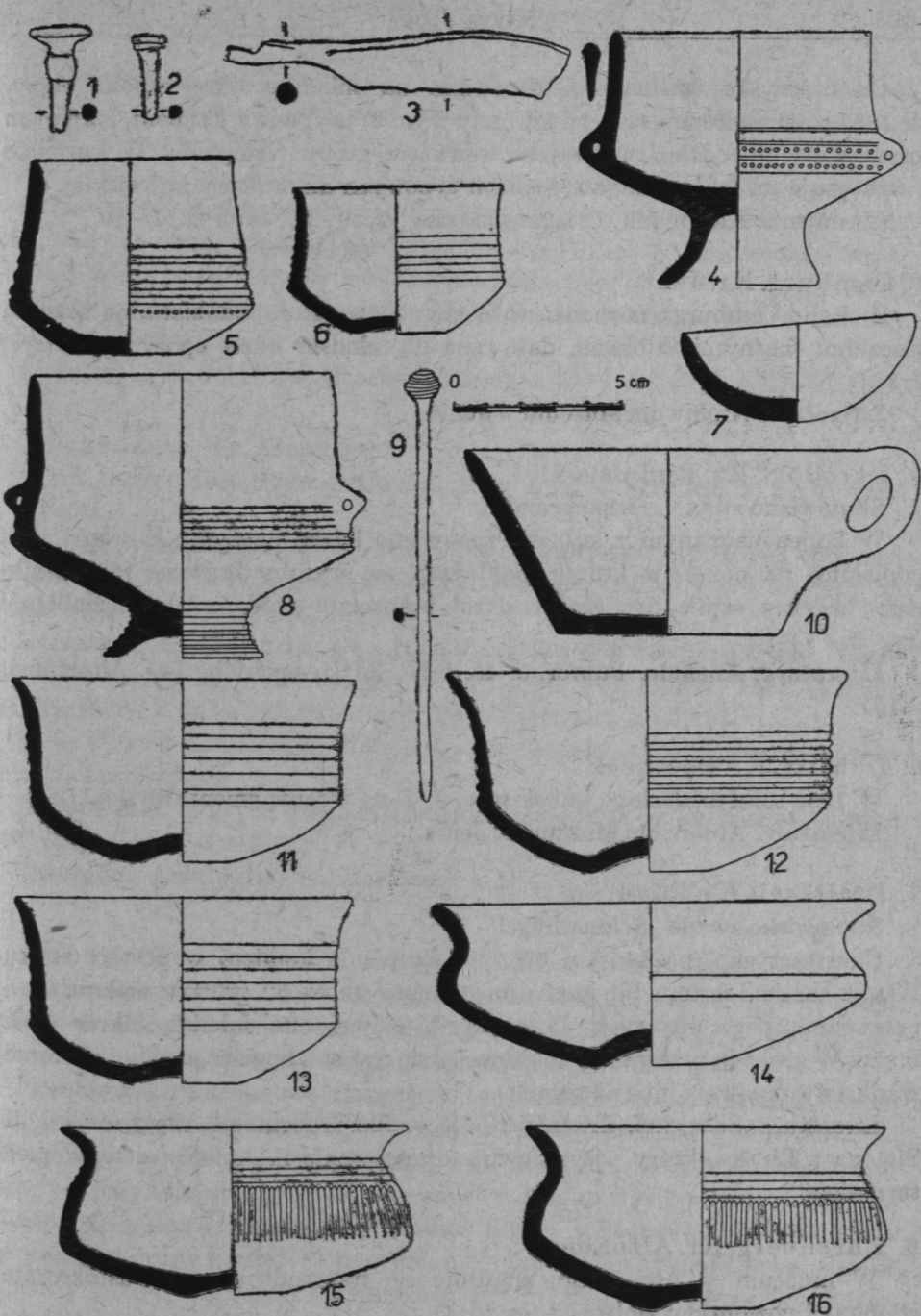
Literatura: Kaufmann, *Orlagau*, tekst, s. 83, przypis 598; Peschel, *Zur Westgranze*.

3. Brandenstein, Kr. Pössneck

Na wschodnim skraju wzgórza zwanego Breiten Berg.

Ryc. 15. Altenburg — Krematorium. Ceramika z cmentarzyska

Ryc. 16. Wyroby brązowe i ceramika z cmentarzysk datowanych na młodszy okres epoki brązu. 1 - 5, 7 - 9 Waltersdorf, Kr. Altenburg, 6.- Kriebitzsch, Kr. Altenburg, 10 - 16.- Altenburg-Krematorium

Cmentarzysko kurhanowe, datowane na młodszy okres epoki brązu. W 1927 roku rozkopano cztery kurhany (ryc. 2) usypane z kamieni, z kregiem kamieni na obwodzie, zawierające wewnątrz groby ciałopalne. W kurhanie I występuje m. in. ceramika o cechach typowych dla kultury knowiskiej.

Literatura: Kaufmann, Orlagau, katalog, s. 29 - 32, tabl. 22, 1 - 16.

4. Camburg, Kr. Jena

Z okolic Camburga pochodzi waza szerokootworowa, zdobiona na brzuścu szerokimi skośnymi żłobkami, datowana na młodszy okres epoki brązu (ryc. 9, 2).

Literatura: Archiwum Muzeum w Jenie.

5. Dorndorf, Kr. Rudolstadt

Stanowisko zwane „Hexengrund”.

W kopcu usypanym z kamieni znaleziono liczne naczynia, a wśród nich popielnicę na nóżce, w której znajdowały się wyroby brązowe jak ułamki noża, brzytwa, szpila, dwa grociki strzał, bransoleta i kółko zdobione żłobkami (ryc. 3, 4 - 9).

Literatura: Amende, Führer, s. 45, tabl. XII; Auerbach, Die Altertümer s. 151.

6. Döbritz, Kr. Pössneck

W 1954 roku znaleziono kubek (ryc. 9, 1) na terenie cmentarzyska (?).

Literatura: Archiwum Muzeum w Jenie.

7. Dreitzsch, Kr. Pössneck

Stanowisko zwane „Schmerhügel”.

Cmentarzysko, na którym odkryto skupienie kamieni w postaci bruku. Wśród kamieni bruku lub pod nim odkryto około 30 grobów ciałopalnych, przeważnie popielnicowych, datowanych głównie na młodszy okres epoki brązu. W grobach przeważnie znajdowały się dwustokowate popielnice i raczej rzadko występowały inne naczynia.

Literatura: Schrickel, Urnenfriedhöfe, s. 220. Informacje uzyskane od K. Simona z Lipska, który przygotowuje opracowanie materiałów z tego cmentarzyska.

8. Ehrenberg, Kr. Altenburg

W muzeum w Altenburgu znajduje się fragment wazy dwustokowatej zdobionej poziomymi żłobkami (nr 2014).

9. Eichenberg, Kr. Jena

Stanowisko położone na wzniesieniu zwanym „Am Forste”, na lewym brzegu Solawy.

Cmentarzysko nakryte brukiem kamiennym o rozmiarach 16 x 22 m, w którym wyróżniała się część centralna o średnicy 9 m. W obrębie skupienia kamieni, w bruku lub pod nim znajdowało się pierwotnie 30 - 40 pochówków. Groby ciałopalne popielnicowe lub bezpopielnicowe obstawione były pionowo ustawionymi płytami kamiennymi. Często popielnica lub skupienie spalonych kości leżały na płasko ułożonej płycie kamiennej. W grobach najczęściej znajdowały się tylko popielnice, ale znajdowano także inne naczynia — przystawki i nieliczne wyroby brązowe (ryc. 6). Cmentarzysko datowane jest na młodszy okres epoki brązu.

Literatura: W. Schrickel, *Urnenfriedhofe*, s. 214 - 220, tabl. LXX - LXXI.

10. Fockendorf, Kr. Altenburg

a) na terenie lasu Pahnawaldung, przy ścieżce wiodącej z Fockendorf do Pähnitz.

Cmentarzysko kurhanowe złożone z pięciu kurhanów, z których trzy rozkopano w 1910 roku. W kopcach znaleziono skorupy, spalone kości, a w jednym ułamki skreputu z drutu brązowego.

Literatura: E. Amende, *Die Aufdeckung von drei bronzezeitlichen Hügelgräbern in der Pahn*; *Mitteilungen*, t. 12, z. 2, 1911, s. 156 - 168; Amende, *Die Friedhöfe*, s. 396 - 397; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 30 - 31.

b) na zboczu wzniesienia Wehrberg, w odległości około dwustu metrów od grupy kurhanów.

W 1924 roku odkryto dwa płaskie groby ciałopalne ze środkowego okresu epoki brązu (ryc. 3, 10 - 12).

Literatura: Auerbach, *Die Altertümer*, s. 31.

11. Forst Plottendorf (d. Kammerforst), Kr. Altenburg

Stanowisko położone na zachodnim krańcu kompleksu leśnego zwanego Forst Plottendorf (dawniej Kammerforst), na terasie prawego brzegu rzeczki Schnauder, na południowy wschód od miejscowości Wildenhain.

Cmentarzysko kurhanowe złożone w 1906 roku z 12 kopców. Na terenie cmentarzyska dokonywano różnych znalezisk pod koniec XIX i w początkach XX wieku, a w roku 1910 rozkopano dwa kurhany. W jednym znaleziono skorupy z przynajmniej czterech naczyń, a w drugim trzy ogniwa z łańcuszka wykonanego z drutu złotego, dwie spirale z blachy brązowej i ułamki kółka brązowego, skorupy z czterech naczyń i ciałopalenie. Z dawniejszych znalezisk pochodzą naczynia gliniane i drobne wyroby brązowe. Cmentarzysko można w przybliżeniu datować na młodszy okres epoki brązu.

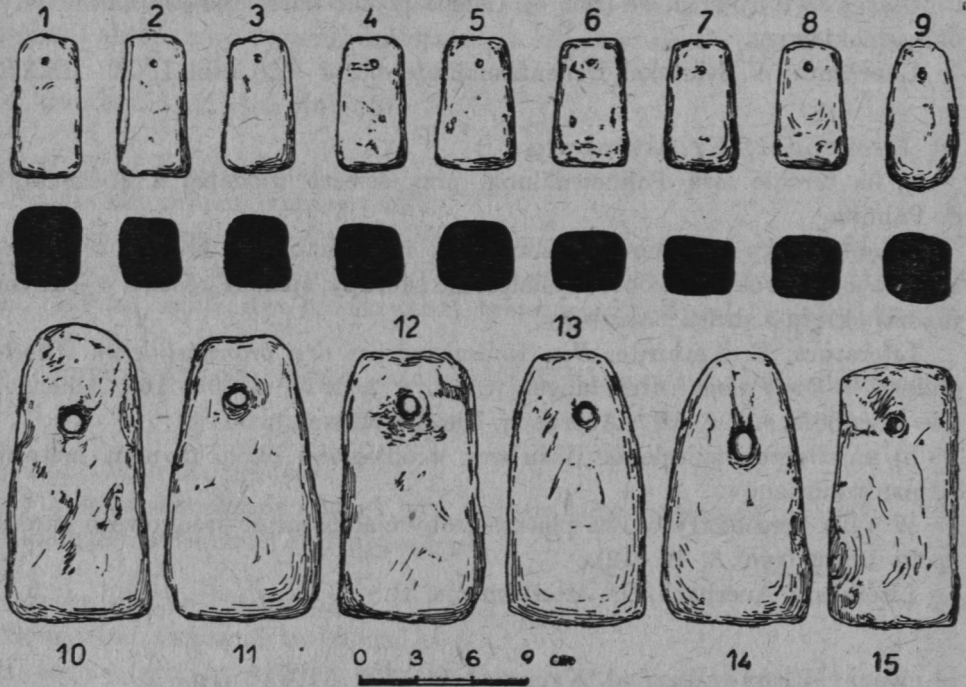
Literatura: E. Amende, *Die bronzezeitlichen Hügelgräber im Kammerforste*; *Mitteilungen*, t. 12, z. 2, 1911, s. 169 - 179, tabl. V; Amende, *Die Friedhöfe*, s. 398; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 15.

12. Freienorla, Kr. Jena

Stanowisko zwane „Hahnborn”.

Cmentarzysko z młodszego okresu epoki brązu, fragmentarycznie zbadane. Stwierdzono, że na cmentarzysku występuje bruk kamienny, w którym wyróżniono skupienie skorup, stanowiące pozostałości po zniszczonych grobach. Natrafiono też na fragment kręgu kamiennego. Materiały nie publikowane w zbiorach Muzeum w Weimarze.

Ryc. 17. Thierschneck, Kr. Eisenberg. Gliniane ciężarki do krosien znalezione na terenie osady, wedle G. Neumanna

13. Gardschütz, Kr. Altenburg

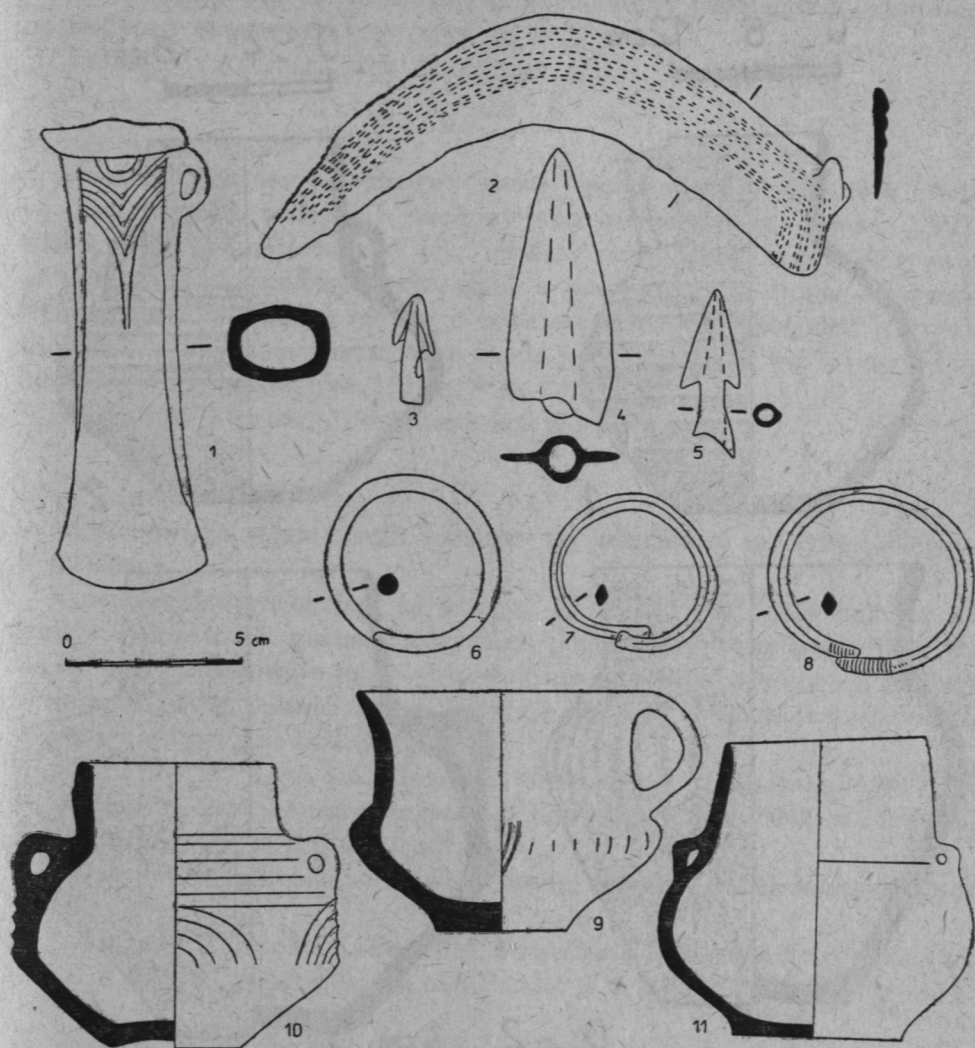
Stanowisko w piaskowni Dietzmann.

W roku 1844 odkryto popielnicę ze spalonymi kośćmi wewnątrz, zdobioną późną odmianą ornamentu guzowego.

Literatura: E. Amende, *Ein Urnenfriedhof bei Meuselwitz*; Mitteilungen, t. 12, z. 1, 1909, s. 84; Amende, *Die Friedhöfe*, s. 422 - 423; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 9.

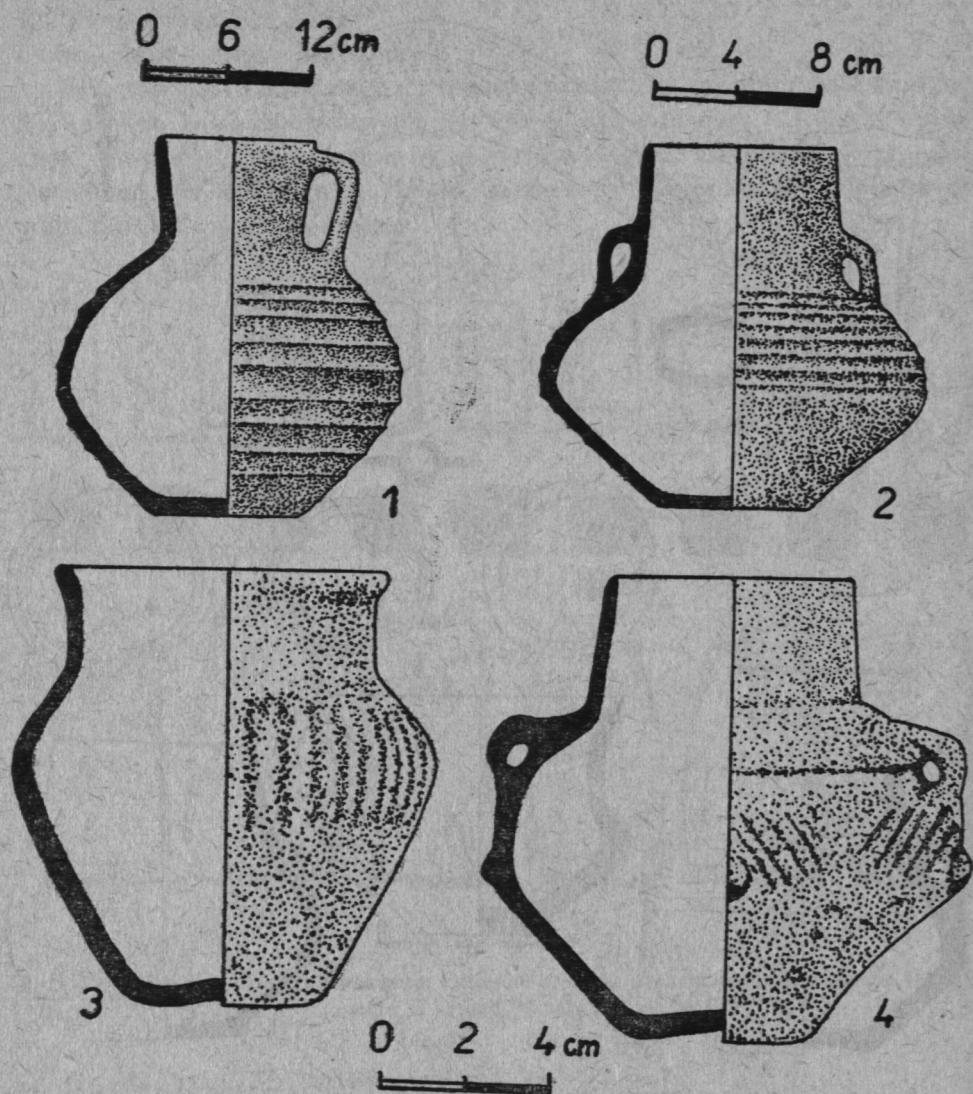
14. Gera

Na południowy wschód od dworca głównego, między innymi przy Bielitzstrasse.

Ryc. 18. Wyroby brązowe i ceramika ze stanowisk datowanych na młodszy i najmłodszy okres epoki brązu. 1.- Langenleuba, Kr. Altenburg, 2. 11.- Nobitz, Kr. Altenburg, 3.- Altenburg — Meissnerstrasse, 4 - 9.- Mühlendorf, Kr. Gera, 10.- Gera-Pforten

Cmentarzysko ciałopalne rozkopywane amatorsko w latach 1875 - 1881. W roku 1937 przeprowadzono badania ratownicze i zbadano 22 silnie zniszczone groby ciałopalne popielnicowe z młodszej i najmłodszej epoki brązu. Niektóre z grobów obstawione kamieniami (groby 2, 12) lub ustawione na płycie kamiennej (groby 2, 17). Przeważają jednak groby pozbawione jakichkolwiek konstrukcji kamiennych. Wśród naczyń spotyka się okazy świadczące o wpływach ze strony kultury unstruckiej (ryc. 19).

Ryc. 19. Gera — Bielitzstrasse. Ceramika z cmentarzyska, wedle A. Reutera

Literatura: Auerbach, *Die Altertümer*, s. 88; A. Reuter, *Brandgräberfeld der jüngeren und jüngsten Bronzezeit in Gera*, w: „*Alt-Thüringen*” t. 2, 1957, s. 130 - 137.

15. Gera — Langenberg

Na terenie kamieniołomu na wzgórzu Prehllis, poniżej drogi do śródmieścia Gery.

W 1897 roku odkryto zniszczony grób ciałopalny popielnicowy, datowany na środkowy okres epoki brązu (ryc. 3, 14).

Literatura: Auerbach, Die Altertümer, s. 114.

16. Gera — Pforten

Stanowisko zwane „Heidengottesacker” położone przy granicy z Collis.

Cmentarzysko ciałopalne, rozkopywane amatorsko od końca XVIII wieku, datowane na środkowy (?) i młodszy okres epoki brązu. Odkrywano na nim groby popielnicowe wyposażone w przystawki i w drobne zazwyczaj wyroby brązowe. Między innymi z cmentarzyska miały pochodzić naczynia zdobione ornamentem guzowym, a znane jest naczynie w typie pospolitym dla kultury unstruckiej (ryc. 3, 2; 14, 3; 18, 10).

Literatura: Auerbach, Die Altertümer, s. 98 - 100.

17. Gleina, Kr. Gera

a) stanowisko zwane „Kolk” położone na południowy zachód od miejscowości Gleina.

Cmentarzysko ciałopalne, na którym w latach 1927 - 1929 odkryto 12 grobów ciałopalnych, rozmieszczonych na przestrzeni o rozmiarach 7 × 13 m. Groby były popielnicowe lub bezpopielnicowe jamowe, datowane na młodszy okres epoki brązu. Wśród naczyń znajduje się waza świadcząca o wpływach ze strony kultury knowiskiej (ryc. 13).

Literatura: H. Bach i K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber vom Kolk bei Gleina, Kr. Gera*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 7, z. 5, 1962, s. 227 - 236.

b) na terenie zwanym „Biebritz”.

Na stanowisku natrafiono na ślady osady, zapewne współczesnej cmentarzysku.

Literatura: H. Bach i K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber vom Kolk bei Gleina, Kr. Gera*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 7, z. 5, 1962, s. 235, przypis 18.

18. Göhren, Kr. Altenburg

W muzeum w Altenburgu znajdują się skorupy datowane w przybliżeniu na młodszy okres epoki brązu, pochodzą z tej miejscowości.

19. Grosseutersdorf, Kr. Jena

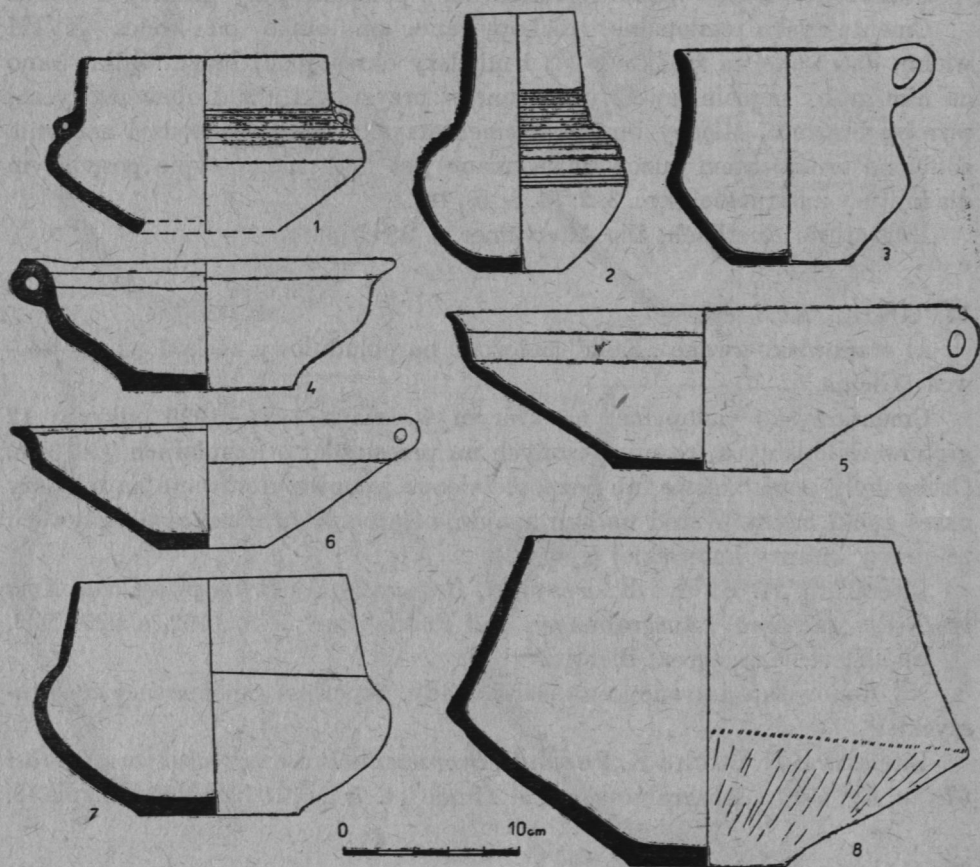
a) pole położone na południe od Mördgraben i na wschód od szosy.

W 1868 roku odkryto tu dwa groby ciałopalne popielnicowe w obstawach z płyt kamiennych. W jednej z popielnic znaleziono szpilę, a w drugiej kółko brązowe.

Literatura: Auerbach, Die Altertümer, s. 156.

b) stanowisko położone na terenie zwanym „Kirchberg”.

Cmentarzysko ciałopalne, zbadane w znacznej części w latach 1964 - 1967 przez K. Peschela, datowane na okres od schyłku środkowego, po najmłodszy okres epoki brązu. Przewaga grobów pochodzi z młodszego okresu tej epoki. Na cmentarzysku odkryto duże zgrupowanie kamieni, tworzące rodzaj bruku, w obrębie którego odkryto dotąd około 40 grobów popielnicowych lub bez-

Ryc. 20. Ceramika ze stanowisk datowanych na środkowy, młodszy i najmłodszy okres epoki brązu. 1.- Laasdorf, Kr. Jena, 2 - 5.- Altenburg — Schwanenstrasse, 6.- Zetscha, Kr. Altenburg, 7.- Altenburg — Paditzer Weg, 8.- Podelsatz, Kr. Stadtroda

popielnicowych jamowych. Groby przeważnie znajdują się w małych obstawach z pionowo ustawionych płyt kamiennych. Popielnice często ustawione są na kamieniach i nakryte płytą kamienną. W grobach popielnicowych zazwyczaj znajdowała się jedna popielnica, niekiedy nakryta misą. Przystawki na ogół występowały nielicznie, poza jednym wyjątkiem (11 naczyń w grobie). Wyjątkowy był jeden grób w dużej, podłużnej obstawie kamiennej, w obrębie

której znaleziono obok popielnicy ze spalonymi kośćmi wewnątrz, odrębne skupienie spalonych kości. W obrębie dużego, na pozór jednolitego bruku kamiennego na cmentarzysku wyróżniono koliste, pierwotnie zapewne odrębne skupienie kamieni i pozostałości kregów kamiennych, otaczających niektóre groby (ryc. 4 i 5).

Literatura: K. Peschel, *Bronzezeitliche Brandgräber von Grossentersdorf, Lkr. Jena*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 10, z. 5, 1965, s. 222 - 230, Peschel, Zur Westgrenze. Informacje uzyskane od dr K. Peschela.

20. Hainchen, Kr. Eisenberg

Na terenie lasu zwanego „Dorstewitz”.

Na terenie cmentarzyska kurhanowego z młodszej epoki kamienia znajdowano groby kultury łużyckiej wtórnie wkopane w starsze kopce. Groby, w których występowała ceramika guzowa i naczynia dwustożkowate, datuje się w przybliżeniu na środkowy okres epoki brązu.

Literatura: E. Amende, *Ein Urnenfriedhof bei Meuselwitz*; Mitteilungen, t. 12, z. 1, 1909, s. 84; E. Amende, *Die Aufdeckung von drei bronzezeitlichen Hügelgräbern in der Pahna*; Mitteilungen, t. 12, z. 2, 1911, s. 168.

21. Heilingen, Kr. Rudolstadt

Wiadomość o grobach kultury łużyckiej, datowanych w przybliżeniu na młodszy okres epoki brązu.

Literatura: K. Peschel, Zur Westgrenze.

22. Heukendorf, Kr. Altenburg

Pole górnicze położone przy drodze z Heukendorf do Meuselwitz.

Cmentarzysko ciałopalne, płaskie, zniszczone w roku 1885, zajmujące przestrzeń minimum 400 m². Na cmentarzysku występowały groby w obstawach kamiennych. Zachowały się z niego tylko dwa ułamki szpili brązowej.

Literatura: Amende, *Die Friedhöfe*; s. 407 - 409; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 14.

23. Hohenleuben, Kr. Zeulenroda

Stanowisko zwane „Hegeholz”.

Wiadomość o grobach ciałopalnych, datowanych w przybliżeniu na młodszy okres epoki brązu.

Literatura: Peschel, Zur Westgrenze.

24. Jena— Ammerbach

W zbiorach muzeum w Jenie znajduje się szpila brązowa z główką kolbowato zgrubiałą i poprzecznie żłobkowaną (ryc. 3,3).

Kammerforst — patrz Forst Plottendorf

25. Kleinkamsdorf, Kr. Saalfeld

a) na terenie wzgórza Roten Berg.

Cmentarzysko ciałopalne z ceramiką związaną zapewne z kulturą łużycką.

Literatura: Kaufmann, Orlagau. Katalog, s. 252, tabl. 24, 1 - 5.

b) stanowisko na terenie zwanym „Am Linkborn”.

Z przypadkowych odkryć pochodzą naczynia, znalezione zapewne w grobach.

Literatura: Kaufmann, Orlagau. Katalog, s. 250, tabl. 24, 6 i 7.

c) z terenu miejscowości pochodzą dwa naczynia w typie łużyckim (ryc. 12, 3).

Literatura: Kaufmann, Orlagau. Katalog, s. 254, tabl. 24, 11, 13.

26. Kriebitzsch, Kr. Altenburg

Stanowisko położone na północ od wsi i od linii kolejowej, przy skrzyżowaniu dróg z Kriebitzsch do Pflichtendorf i z Meuselwitz do Altenburga.

Płaskie cmentarzysko ciałopalne, datowane na młodszy i najmłodszy okres epoki brązu, odkryte podczas robót ziemnych w 1903 roku. Cmentarzysko zajmowało powierzchnię około 600 m². Znajdowały się tam groby popielnicowe, zalegające na głębokości około 70 cm. Zazwyczaj wokół popielnicy zgrupowane były małe naczynia — przystawki (ryc. 16, 6; 21, 1 - 2).

Literatura: Amende, Die Friedhöfe, s. 409 - 413; Auerbach, Die Altertümer, s. 17.

27. Laasdorf, Kr. Jena

Z terenu cmentarzyska kultury unstruckiej pochodzi luźne naczynie w typie łużyckim z najmłodszego okresu epoki brązu (ryc. 20, 1). Muzeum Jena nr 31180.

28. Langenleuba, Kr. Altenburg

Na terenie miejscowości znajduje się osada kultury łużyckiej, z której pochodzą naczynia. Być może, że w tej osadzie znaleziono siekierkę brązową z tuleją i z uszkiem (ryc. 18, 1).

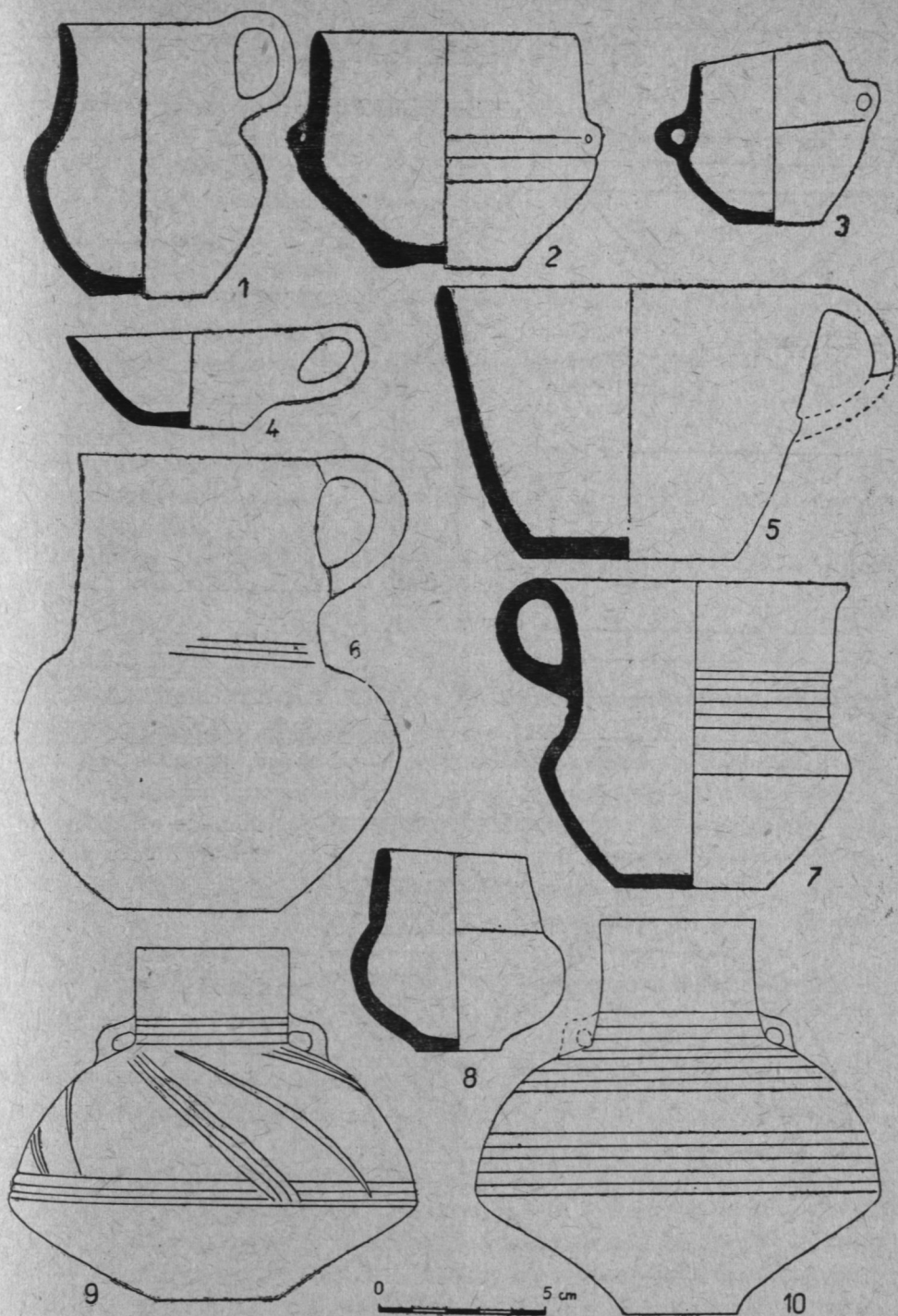
Literatura: Archiwum Muzeum w Jenie.

29. Leina, Kr. Altenburg

a) na terenie dużego kompleksu leśnego zwanego Forst Leina, w pobliżu Spannerbach.

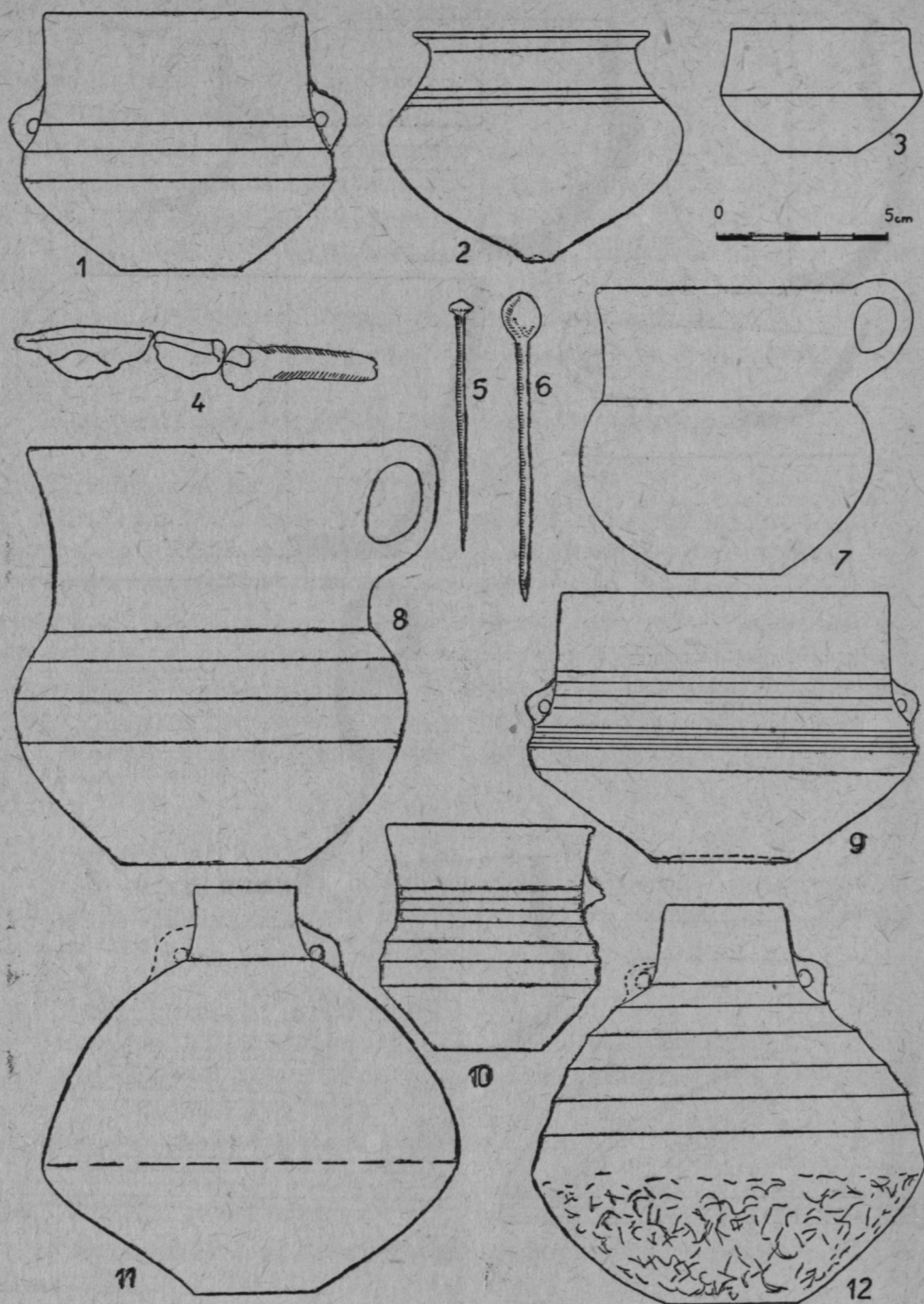
W 1919 roku rozkopano duży kurhan, w którym natrafiono na wtórne ciałopalne popielnicowe i bezpopielnicowe jamowe groby kultury łużyckiej, datowane na młodszy okres epoki brązu.

Literatura: Auerbach, Die Altertümer, s. 20 - 21.

Ryc. 21. Ceramika ze stanowisk datowanych na najmlodszy okres epoki brązu. 1 - 2.- Kriebitzsch, Kr. Altenburg, 3 - 7.- Altenburg — Schwanenstrasse, 8.- Lucka, Kr. Altenburg, 9 - 10.- Rositz-Fichtenhainichen, Kr. Altenburg

Ryc. 22. Zschechwitz, Kr. Altenburg. Ceramika i wyroby brązowe z cmentarzyska

b) także na terenie lasu Forst Leina.

Znajduje się tu osada kultury lużyckiej, w obrębie której odkryto jamę o charakterze odpadkowym.

Literatura: Frauendorf, Altenburg 1956, s. 20.

30. Lohna, Kr. Altenburg

Z grobu pochodzi szpila brązowa z główką kolbowato zgrubiałą, poprzecznie żłobkowaną (ryc. 3, 1).

Literatura: Auerbach, Die Altertümer, s. 21.

31. Lossen, Kr. Altenburg

Stanowisko położone na północ od wsi.

Cmentarzysko ciałopalne, płaskie, datowane w przybliżeniu na młodszy okres epoki brązu.

Literatura: Auerbach, Die Altertümer, s. 21; Frauendorf, Altenburg 1956, s. 19.

32. Lucka, Kr. Altenburg

Stanowisko położone przy drodze z Lucka do Wintersdorf, na południowy wschód od miasteczka, obok budynku sanatorium.

W 1905 roku, podczas prac ziemnych odkryto płaskie cmentarzysko ciałopalne, datowane w przybliżeniu na młodszy i najmłodszy okres epoki brązu. Cmentarzysko zajmowało przestrzeń o rozmiarach 15 × 18 m. Naczynia stały na głębokości 30 - 100 cm, w grupach złożonych z popielnicy ze spalonymi kośćmi wewnątrz i dwóch zazwyczaj przystawek. W roku 1941, zapewne na tymże stanowisku, miano odkryć grób ciałopalny (rzekomo wkopany w kurhan ?) (ryc. 9, 4; 21, 8).

Literatura: Amende, Die Friedhöfe, s. 401 - 405; Auerbach, Die Altertümer, s. 22.

33. Meuselwitz, Kr. Altenburg

a) na wzgórzu Weinberg, w odległości około 200 kroków od budynku gospody.

Cmentarzysko kurhanowe, złożone w roku 1854 przynajmniej z dziesięciu kurhanów. W tymże roku rozkopano trzy kurhany. W jednym z nich (2) znaleziono popielnicę ze spalonymi kośćmi wewnątrz, wśród których znajdowało się sześć grocików brązowych strzał do łuku, szpila brązowa i dalsze fragmenty brązu. W pozostałych kopcach bądź to nic nie znaleziono (1), bądź też natrafiono na skorupy i bliżej nieokreślony przedmiot brązowy (3).

Literatura: Amende, Die Friedhöfe, s. 399 - 401; Auerbach, Die Altertümer, s. 24 - 25.

b) piaskownia Klugego, położona przy drodze do Altenburga.

Płaskie cmentarzysko ciałopalne, datowane na środkowy i młodszy okres epoki brązu. W latach 1907 - 1910 odkryto tam groby z obstawami kamiennymi i bez obwarowania (ryc. 3, 13; 14, 1 - 2, 4 - 9).

Literatura: E. Amende, *Ein Urnenfriedhof bei Meuselwitz*; *Mitteilungen*, t. 12, z. 1, 1909, s. 76 - 85, tabl. I; Amende, *Die Friedhöfe*, s. 405 - 406; Amende, *Führer*, s. 44 - 45, tabl. X; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 25.

c) wzgórze zwane „Schafberg”.

Przed rokiem 1905 odkryto tu kilkanaście popielnic z płaskich grobów kultury łużyckiej.

Literatura: Amende, *Die Friedhöfe*, s. 406 - 407; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 25.

34. Mockern, Kr. Altenburg

Stanowisko położone przy tak zwanym „Teufelsbruch” na prawym brzegu rzeki Pleissy, pomiędzy Mockern a Lehnitzsch, naprzeciw cmentarzyska w Zschechwitz.

Cmentarzysko kurhanowe zniszczone przed 1834 rokiem. W kurhanie znajdowano skorupy naczyń, spalone kości i popiół. W początkach XX wieku natrafiono przy „Teufelsbruch” na płaskie groby ciałopalne, które w przybliżeniu można datować na młodszy lub najmłodszy okres epoki brązu.

Literatura: Amende, *Die Friedhöfe*, s. 421; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 25 - 26.

35. Mühlendorf, Kr. Gera

Stanowisko zwane „Die Cosse”, położone w lesie na wschód od wsi.

Cmentarzysko kurhanowe, na którym w roku 1876 rozkopano 14 kopców, a piętnasty w roku 1880. W kurhanach znaleziono naczynia (po 3 - 5 popielnic i przystawki w jednym kopcu), wyroby brązowe jak bransolety, fragment grotu oszczepu, grocik strzały do łuku oraz wyroby kamienne i krzemienne. Zachowany materiał ceramiczny pozwala na przybliżone datowanie grobów kultury łużyckiej na młodszy okres epoki brązu (ryc. 18, 4 - 9). Nie jest wykluczonym, że groby kultury łużyckiej były wtórnie wkopane w starsze kopce neolityczne.

Literatura: Auerbach, *Die Altertümer*, s. 119 - 120.

36. Neubraunshain, Kr. Altenburg

Wzgórze położone na północ od zachodniego końca wsi, przy drodze z cegielni do Plottendorf.

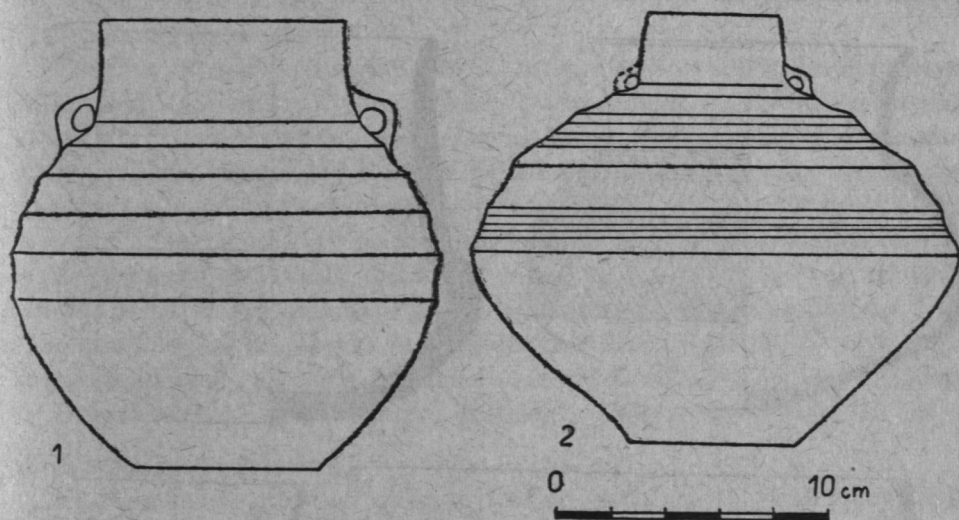
Cmentarzysko kultury łużyckiej, datowane w przybliżeniu na młodszy okres epoki brązu, zniszczone w drugiej połowie XIX wieku. Zachowała się jedna popielnica dwustożkowata ze spalonymi kośćmi wewnątrz.

Literatura: E. Amende, *Der bronzezeitliche Urnenfriedhof auf dem Läuseberge bei Waltersdorf in Ostkreise*; Mitteilungen, t. 12, z. 3, s. 249 - 250, tabl. II, 5; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 28 - 29.

37. Neustadt a. Orla, Kr. Pössneck

W zbiorach muzeum w Jenie znajdują się naczynia kultury łużyckiej z młodszego okresu epoki brązu (ryc. 12, 4), znalezione na terenie miejscowości.

Literatura: Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 51 - 52, tabl. 32, 6 i 7.

Ryc. 23. Zschochwitz, Kr. Altenburg. Ceramika z cmentarzyska

38. Nobitz, Kr. Altenburg

Na terenie piaskowni.

Osada kultury łużyckiej, datowana na młodszy okres epoki brązu, na terenie której znaleziono sierp brązowy (ryc. 18, 11) i naczynia (ryc. 9, 3).

Literatura: Frauendorf, Altenburg 1956, s. 20, ryc. 18.

39. Oettersdorf, Kr. Schleitz

Stanowisko na terenie zwanym „Geisla”.

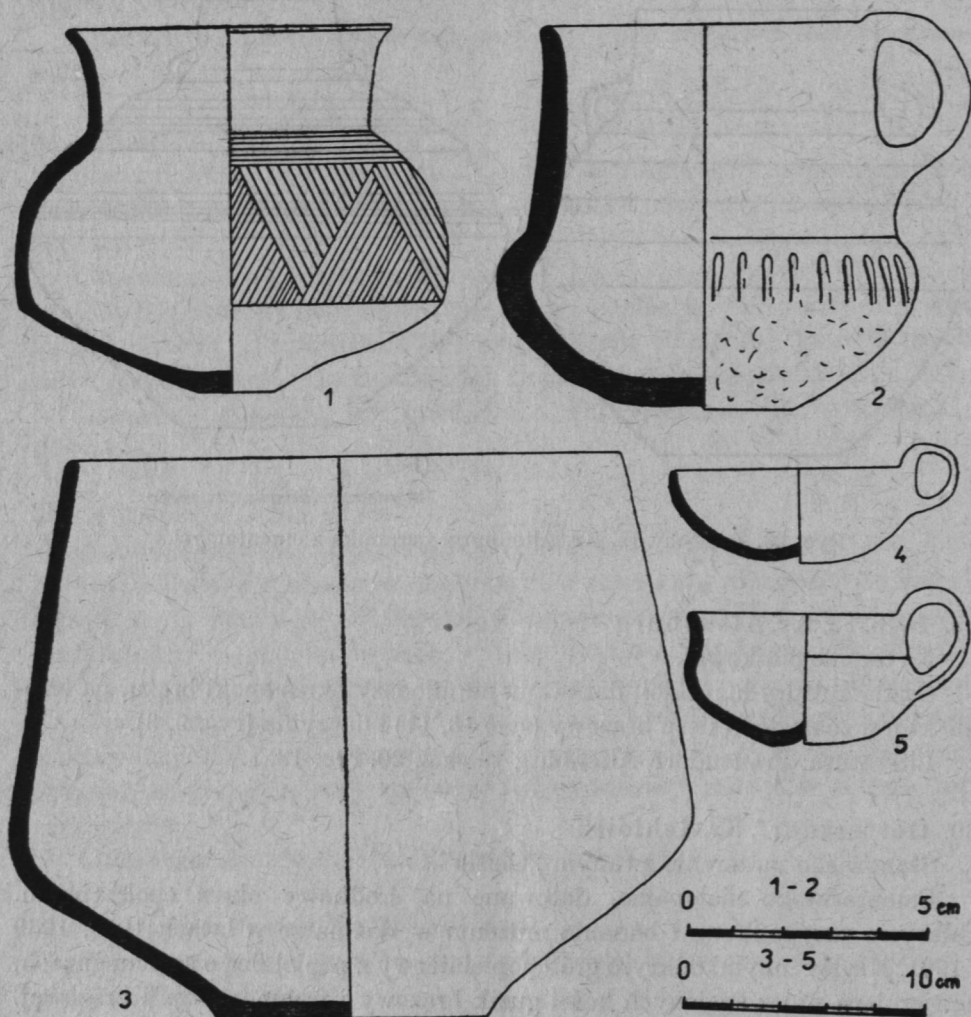
Cmentarzysko ciałopalne, datowane na środkowy okres epoki brązu. Odkrycia przypadkowe i badania muzeum w Weimarze w latach 1950, 1959 i 1961. Między innymi odkryto grób popielnicowy z popielnicą o sześciu guzach, zawierającą prócz spalonych kości guzik brązowy i fragment szpili brązowej. Z cmentarzyska znane też wisiorki z zębów zwierzęcych. Materiał nie publikowany w muzeum w Weimarze.

Literatura: Kaufmann, Orlagau, tekst, s. 66, przypis 483.

40. Ölknitz, Kr. Jena

Stanowisko położone na terenie zwanym „Sandberg”.

Cmentarzysko kultury łużyckiej, datowane na młodszy i najmłodszy okres epoki brązu, odkryte w 1932 roku (G. Neumann) i badane systematycznie od 1952 roku na marginesie prac prowadzonych na stanowisku paleolitycznym (R. Feustel). Na cmentarzysku występuje duże skupienie kamieni, w obrębie którego odkryto dotąd kilkadziesiąt grobów ciałopalnych. Poszczególne groby, przeważnie popielnicowe, znajdują się w obstawach z pionowo ustawionych płytek kamiennych. Popielnica często ustawiona jest na płycie kamiennej

Ryc. 24. Ceramika w typie łużyckim ze stanowisk kultury unstruckiej z terenu niecki turyńskiej. 1.- Wechmar, Kr. Gotha, 2.- Hörselgau, Kr. Gotha, 3.- Gotha-Siebleben, 4 - 5.- Neudietendorf, Kr. Gotha

i nakryta drugą płytą. Zazwyczaj w grobie znajduje się jedna popielnica dwustożkowata. Przystawki i wyroby brązowe występują rzadko. W jednym wypadku obok siebie w rzędzie stały cztery popielnice i jedna przystawka. Nie jest wykluczonym, że na cmentarzysku znajdowały się kręgi kamienne (ryc. 7, i 8).

Literatura: R. Feustel, *Ein bronzezeitliches Urnengräberfeld bei Ölknitz, Kr. Jena*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 8, z. 5, 1963, s. 247 - 249. Informacje uzyskane od dr. R. Feustla z Weimaru.

41. Öpitz, Kr. Pössneck

Wzgórze Felsenberg.

Osada wyżynna, zapewne obronna, badana amatorsko w drugiej połowie XIX wieku. Stwierdzono tu liczne ślady osadnictwa ludności kultury łużyckiej w środkowej, młodszej i najmłodszej epoce brązu. Wśród materiałów ceramicznych znajdują się między innymi ułamki naczyń zdobionych ornamentem guzowym, naczyń dwustożkowatych i naczyń zdobionych poziomymi żłobkami. Występują też fragmenty naczyń piętrowych w typie knowiskim. Licznie reprezentowane są wyroby brązowe, narzędzia i ozdoby. Na terenie osady natrafiono na ułamki glinianych form odlewniczych, bryłki stopionego brązu i znaleziono dyszę do piecyka hutniczego. Owe ślady wytopu i obróbki metali kolorowych należy wiązać zapewne z osadnictwem ludności kultury łużyckiej.

Literatura: Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 67 - 79, 82 - 88, tabl. 27 - 29, 31

42. Orlamünde, Kr. Jena

Na terenie miejscowości odkryto płaskie cmentarzysko ciałopalne, datowane na młodszy i najmłodszy okres epoki brązu. Zbadano 10 grobów popielnicowych, niektóre z nich znajdowały się w obstawach kamiennych lub były nakryte kamieniami. Materiały nie publikowane w muzeum w Jenie.

Pahna vel Pahnawalde — patrz Fockendorf

43. Podelsatz, Kr. Stadtroda

W 1937 roku, podczas budowy autostrady, odkryto ciałopalny popielnicowy grób bez obstawy kamiennej, datowany na młodszy okres epoki brązu (ryc. 20, 8). Materiał w muzeum w Jenie.

44. Reschwitz, Kr. Saalfeld

Stanowisko zwane „Heilige Berg”, położone na terenie należącym do dawnego młyna, przy drodze z Reschwitz do Eylä i Knobelsdorf.

W 1939 roku przeprowadzono badania ratownicze na częściowo zniszczonym cmentarzysku. Zbadano kilka grobów, które zalegały w obrębie skupienia kamieni. Cmentarzysko datowane na młodszy okres epoki brązu (ryc. 11).

Literatura: G. Neumann, *Ein verschütteter Grabhügel der jüngeren Bronzezeit von Reschwitz (Lkr. Saalfeld)*, Der Spatenforscher, t. 5, 1940, s. 1 - 8; Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 272 - 274, tabl. 21.

45. Rockendorf, Kr. Pössneck

Stanowisko zwane „Am Leichenweg”, położone na wschód od wsi.

Cmentarzysko ciałopalne, badane amatorsko w pierwszej połowie XIX wieku, datowane na młodszy okres epoki brązu. Groby popielnicowe, niektóre w obstawach kamiennych (ryc. 12, 6 - 8).

Literatura: Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 158 - 159, tabl. 22, 17 - 19.

46. Rositz, Kr. Altenburg

a) parcela nr 116 na terenie przysiółka Fichtenhainichen.

W 1948 roku na terenie odkrywkowej kopalni węgla brunatnego E. Frauendorf zbadał 17 grobów ciałopalnych, datowanych w zasadzie na najmłodszy okres epoki brązu. Groby nie miały obstaw kamiennych, oprócz ceramiki znaleziono w nich pięcioboczny toporek kamienny i nóż brązowy. W połowie XIX wieku na terenie piaskowni gminnej znajdowano naczynia, też pochodzące z najmłodszego okresu epoki brązu (ryc. 21, 9 - 10). Być może jest to to samo cmentarzysko.

Literatura: Frauendorf, Altenburg 1956, s. 18 - 19. H. J. Gomolka, *Drei jungbronzezeitliche Gräberfelder aus dem Kreis Altenburg*. „Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte”, nr 3, *Studien zur Lausitzer Kultur*, Leipzig 1958, s. 124 - 130.

b) w pobliżu dawnej piaskowni Piepera, przy linii kolejowej Rositz-Kriebitzsch.

Osada kultury łużyckiej, w obrębie której odkryto jamę odpadkową.

Literatura: Frauendorf, Altenburg 1956, s. 20.

47. Saalfeld

Stanowisko zwane „Schwedenschanze”

Z przypadkowych odkryć pochodzą naczynia kultury łużyckiej z młodszego okresu epoki brązu — cmentarzysko? (ryc. 12, 2).

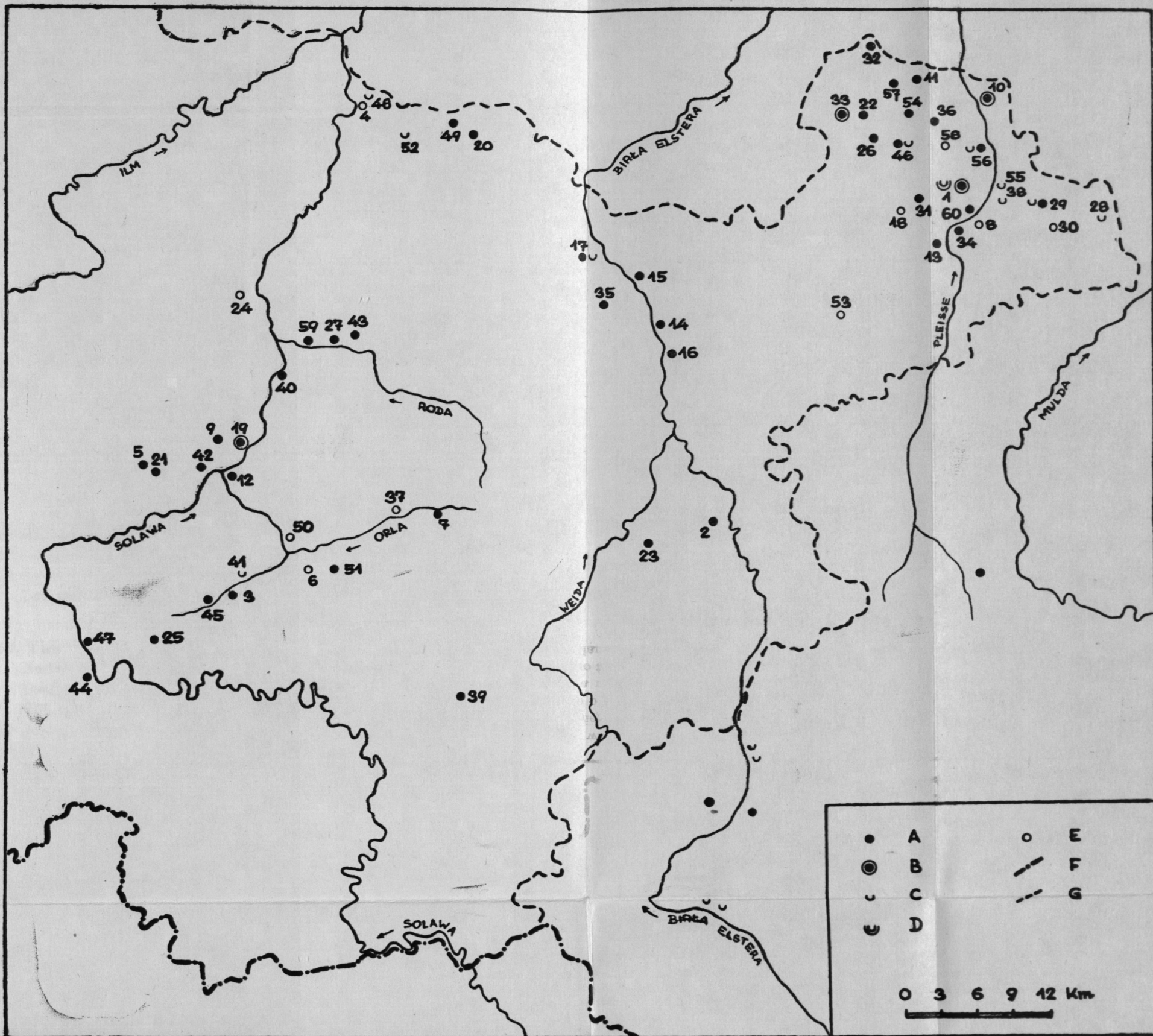
Literatura: Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 279, tabl. 23, 16 - 19.

48. Schinditz, Kr. Jena

Na terenie mleczarni.

Osada kultury łużyckiej, datowana na najmłodszy okres epoki brązu, badana przez G. Neumanna w latach 1937 - 1938. Odkryto szereg jam, w których znaleziono liczne ułamki naczyń, koliste tarczki wycięte ze skorup i gliniane ciężarki do krosien. W jednej z jam z materiałem ceramicznym kultury łużyckiej znaleziono dwie czaszki ludzkie.

Literatura: G. Neumann, *Neue bronzezeitliche Siedlungsfunde der Kreisabteilung Camburg*, „Der Spatenforscher”, t. 3, 1938, z. 4/5, s. 25 - 36, ryc. 5 - 9.

Ryc. 25. Stanowiska kultury lużyckiej we wschodniej Turynгии. A.- cmentarzysko, B.- dwa lub więcej cmentarzyska na terenie miejscowości, C.- osada, D.- dwie lub więcej osady na terenie miejscowości, E.- stanowisko o nieokreślonym charakterze, F.- granica państwowa, G.- granica Turynгии. Numery na mapie odpowiadają kolejnym numerom miejscowości w katalogu. Na mapie zaznaczono także zdecydowanie należące do kultury lużyckiej stanowiska z terenu saskiego Vogtlandu i okolic miasta Zwickau

49. Schkölen, Kr. Eisenberg

Na terenie lasu zwanego „Dorstewitz”.

Cmentarzysko kurhanowe, badane w latach 1877 - 1878, datowane na młodszy okres epoki brązu. Kurhany miały średnice od 8 do 16 metrów i wysokości 1 - 1,5 m. W kurhanach natrafiono na obstawy kamienne, ślady spaliny, naczynia i wyroby metalowe. Materiały nie publikowane w muzeum w Jenie (ryc. 10). Nie jest wykluczonym, że tego właśnie stanowiska dotyczą informacje występujące w literaturze pod miejscowością Hainichen Kr. Eisenberg.

Literatura: K. Peschel, Zur Westgrenze.

50. Schweinitz, Kr. Pössneck

Na wzgórzu zwanym Taubenberg.

Koło roku 1910 odkryto tu naczynie zdobione guzami (ryc. 12, 5), pochodzące być może z grobu, datowane na schyłek środkowego okresu epoki brązu.

Literatura: Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 162 - 163, tabl. 32, 5.

51. Solkwitz, Kr. Pössneck

Na terenie wzniesienia Hasenberg, na wschód od wsi, przy drodze do Oberoppurg.

Cmentarzysko kurhanowe, na którym w XIX wieku rozkopano cztery kopce zbudowane z kamieni. W kurhanach znajdowały się groby ciepłopalne, wyposażone w ceramikę (ryc. 12, 1) i wyroby brązowe, datowane na młodszy okres epoki brązu.

Literatura: Kaufmann, Orlagau, Katalog, s. 164 - 167, tabl. 23, 6 - 15.

52. Thierschneck, Kr. Eisenberg

Na terenie żwirowni gminnej, na wschód od wsi.

Osada kultury lużyckiej, datowana na młodszy okres epoki brązu, badana w 1937 roku przez G. Neumanna. W osadzie zbadano dużą jamę, w której znaleziono ułamki ceramiki i dużą ilość glinianych ciężarków do krosien (ryc. 17).

Literatura: G. Neumann, *Neue bronzezeitliche Siedlungsfunde der Kreisabteilung Camburg*, „Der Spatenforscher”, t. 3, 1938, z. 2, s. 14 - 16, ryc. 4 - 5.

53. Untschen, Kr. Schmöln

W muzeum w Altenburgu znajdują się naczynia kultury lużyckiej, datowane na młodszy i najmłodszy okres epoki brązu, pochodzące z terenu miejscowości.

54. Waltersdorf, Kr. Altenburg

Wzgórze Läuseberg, położone na południe od wsi.

Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, na którym odkrywano groby w latach 1839-1870. Na cmentarzysku występowały płaskie groby datowane na młodszy okres epoki brązu, wyposażone w ceramikę i wyroby brązowe (ryc. 9,8; 16, 1-5, 7-9).

Literatura: E. Amende, *Der bronzezeitliche Urnenfriedhof auf dem Läuseberge bei Waltersdorf im Ostkreise*. Mitteilungen, t. 12, z. 3, 1913, s. 235-249, tabl. I, 1-8, II, 2-4; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 38-39.

55. Wilchwitz, Kr. Altenburg

Na terenie miejscowości znajduje się osada kultury łużyckiej, w obrębie której odkryto jamę mieszkalną (?).

Literatura: Frauendorf, *Altenburg* 1956, s. 20.

56. Windischleuba, Kr. Altenburg

a) piaskownia położona przy drodze biegnącej w kierunku Lipska.

W 1852 roku odkryto tu płaski grób ciałopalny, z którego pochodzi szpila brązowa o długości 22 cm.

Literatura: Auerbach, *Die Altertümer*, s. 40.

b) na terenie miejscowości znajduje się osada kultury łużyckiej, w której odkryto jamę ze skorupami.

Literatura: Frauendorf, *Altenburg* 1956, s. 20.

57. Wintersdorf-Ruppersdorf, Kr. Altenburg

Na terenie zwanym „Kramerberg”.

Cmentarzysko, na którym odkryto grób datowany na środkowy okres epoki brązu, wyposażony w ceramikę guzową. Materiał nie publikowany w Muzeum w Altenburgu.

58. Zetscha, Kr. Altenburg

W zbiorach muzeum w Altenburgu znajduje się misa (ryc. 20, 6) i skorupy kultury łużyckiej, znalezione na terenie miejscowości.

59. Zöllnitz, Kr. Jena

Na terenie zwanym „Sältsche”.

Cmentarzysko kultury łużyckiej, na którym między innymi występuje ceramika guzowa.

Literatura: Peschel, *Zur Westgrenze*. Informacje uzyskane od prof. dr G. Neumanna z Jeny.

60. Zschechwitz, Kr. Altenburg

Wzniesienie położone na lewym brzegu Pleissy, na zachód od wsi.

Cmentarzysko kultury łużyckiej, datowane na młodszy, najmłodszy okres epoki brązu, użytkowane także we wczesnej epoce żelaza. Cmentarzysko znane jest od 1902 roku. W 1912 roku zbadano 22 groby i uzyskano szereg dalszych materiałów. Na cmentarzysku przeważnie występowały groby popielnicowe bez żadnych konstrukcji kamiennych. Reprezentowane były także groby bezpopielnicowe, w których skupienie spalonych kości nakryte było misą odwróconą dnem do góry i pochówki szkieletowe (ryc. 22 i 23).

Literatura: E. Amende, *Der vorgeschichtliche Urnenfriedhof bei Zschechwitz*, Mitteilungen, t. 12, z. 3, 1913, s. 251-278, tabl. III V; Auerbach, *Die Altertümer*, s. 41-43; H. J. Gomolka, *Drei jungbronzezeitliche Gräberfelder aus dem Kreis Altenburg* „Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte”, nr 3. *Studien zur Lausitzer Kultur*, Leipzig 1958, s. 130-143.

STUDIEN ÜBER DIE LAUSITZER KULTUR IN THÜRINGEN

Zusammenfassung

Im Zusammenhang mit der grossen Entwicklung der Forschungen über die Lausitzer Kultur (im weitesten Sinne) ist es notwendig die bisherigen Anschauungen bezüglich des territorialen Bereiches dieser Kultur einer Verifikation bzw. einer Präzisierung zu unterziehen. Ganz unerwartet besteht eine grosse Schwierigkeit in der Feststellung wie weit nach Westen sich der grosser Kulturkomplex erstreckte, der mit dem Namen der Lausitzer Kultur bezeichnet wird. Es ist zu betonen, dass diese Schwierigkeit nicht durch einen ungenügenden Stand der Forschungen verursacht ist. Vielmehr besteht die diesbezügliche Meinungsverschiedenheit unter den Wissenschaftlern des halb, dass der Begriff: „Lausitzer Kultur“ in der polnischen und der deutschen archeologischen Literatur verschieden aufgefasst wird. Dabei fehlen allgemein anerkannte Kryterien, welche die Kultur-Angehörigkeit der einzelnen Lokalgruppen, die in den westlichen Periferien de Lausitzer Kultur auftreten, beweisen könnten.

Alle Forscher sind darüber einig, dass die Lausitzer Kultur in der mittleren, jüngeren und jüngsten Bronzezeit und in der frühen Eisenzeit sich auf das Territorium von Sachsen erstreckte, wo die sogenannte sächsisch-lausitzer Gruppe der Lausitzer Kultur entstand. Die Probleme dieser Gruppe sind ziemlich gut bearbeitet worden². Dagegen die Probleme der Kulturen, welche in derselben Zeit in dem von Westen grenzenden Gebiete, und zwar in Thüringen herrschten, sind bis jetzt nicht endgültig gelöst und bearbeitet worden. Abgesehen von dem Probleme der anderen Kulturen entsteht hier die nicht geklärte Frage des Wirkungsbereiches der Lausitzer Kultur, welche auf dem Gebiete des Ost-Thüringens vorkommt. In der bisherigen Fachliteratur war die Meinung herrschend, dass die Lausitzer Kultur die nach Westen von Mulde gelegenen Territorien bis zum Stromgebiet der Weissen Elster umfasste⁵⁻⁶. Erst G. Neumann⁷ im Jahre 1958 wies auf das Auftreten der Lausitzer Kultur in dem Stromgebiete der oberen Saale hin. Diese Behauptung wurde von den anderen thüringischen Forschern geteilt⁸⁻¹¹. Sie sprechen schon ganz entschieden über das Auftreten der Lausitzer Kultur in dem Stromgebiete der Saale, sogar an ihrem linken westlichen Ufer. Der Verfasser dieser Arbeit

führte in den Jahren 1966 - 1968 Studien über die Lausitzer Kultur im Ost-Thüringen (auf Grund der Materialien die in den Museen von Thüringen aufbewahrt sind), im Rahmen seiner Forschungen über den Bereich der Lausitzer Kultur im Westen.

In der älteren Bronzezeit (Bronzezeit C nach der Chronologie von H. Müller-Karpe) entwickelte sich im Thüringen eine lokale thüringische Gruppe der Hügelgräberkultur. Diese Kultur ist ziemlich gut aus Süd- und West-Thüringen bekannt⁶⁹⁻⁷⁰. Ihre Spuren sind auch in Ost-Thüringen, vor allem in dem Stromgebiete der oberen Saale zu finden⁷¹.

In der mittleren Bronzezeit (Bronzezeit D) haben wir schon in Ost-Thüringen mit der Lausitzer Kultur zu tun. Ihre Fundplätze treten auch in den westlichen Periferien dieser Kultur und zwar an der Saale, auf. Aus den Fundplätzen der ältesten Phase kommen Bronzesachen (Abb. 3, 1 - 6) und Keramik her, darunter Gefäße mit Buckelverzierung (Abb. 3, 11, 13). Die älteste Phase der erwähnten Kultur ist bis jetzt schlecht erforscht. Deshalb lässt sich derzeit nicht viel über die Entstehung der Lausitzer Kultur in Ost-Thüringen sagen. In der Fachliteratur ist die Meinung herrschend, dass die Bevölkerung der Lausitzer Kultur auf das Territorium von Ost-Thüringen vom Osten, und zwar aus Sachsen zugewandert ist⁷².

An der Wende der mittleren und der jüngeren Bronzezeit (Hallstatt A₁) erreicht die Lausitzer Kultur in Ostthüringen ihre volle Entwicklung. Die geographische Gestaltung des Terrains von Ost-Thüringen verursachte eine Differenzierung in der Entwicklung der Lausitzer Kultur auf diesem Gebiet. Ost-Thüringen ist nämlich eine Hochebene, die von tiefen querliegenden Flusstälern durchgeschnitten ist. Gerade in diesen Tälern konzentrierte sich in der Bronzezeit die Ansiedlung. Die Bevölkerung der Lausitzer Kultur wählte für ihre Siedlungen solche Gebiete, die sich zu diesem Zwecke am besten eigneten, und zwar Täler in der Nähe von grossen Flüssen, wie zum Beispiel ein breites Tal bei Altenburg, Vogtlandkessel bei Plauen, eine Erweiterung des Tales der Weissen Elster bei Gera und saalfelder Talkessel samt Orlatal. Die hochgelegenen Gebiete zwischen den grossen Flusstälern blieben sehr schwach besiedelt.

Gegen Ende der mittleren Bronzezeit verbreiten sich doppelkonische Gefäße mit einem scharfen Umbruch, unverziert oder mit einem gekerbten Umbruch (Abb. 4, 4, 7; 5, 4, 10) und die jüngeren Buckelwaren (Abb. 8, 1). Zwischen den Schmucksachen haben wir die bronzene Hirtenstabnadeln (Abb. 5, 7; 6, 1) und Petschaftnadeln (Abb. 4, 9; 5, 8; 6, 2).

Für die jüngere Bronzezeit (Hallstatt A₂ und B₁) sind die Bronzenadeln mit doppelkonischen Köpfen (Abb. 4, 5), scharfprofilierter doppelkonischer Vasen mit waagerechten Rillen oberhalb des Umbruchs (Abb. 11, 5; 13, 1, 2, 5) und verschiedene andere Gefässformen (Abb. 6, 10, 11, 19; 9, 2; 10, 1, 3, 5; 11, 1, 2; 12, 4, 6) typisch. In dieser Zeit kam die Bevölkerung der Lausitzer Kultur in Ost-Thüringen mit der Bevölkerung der Knoviser Kultur, welche südlich von Erzgebirge wohnte, in Verbindung. In den Fundkomplexen der Lausitzer Kultur an der oberen Saale und der oberen Weissen Elster erschienen in dieser Zeit Gefäße, die für die Knoviser Kultur charakteristisch sind, vor allem Etagengefäße. In der Hallstatt A₂ Periode erfolgt eine Expansion der Bevölkerung der Lausitzer Kultur von Ost-Thüringen nach Süden. Diese Expansion ist in der Entstehung eines Siedlungskomplexes des lausitzer Typus an der oberen Eger in dem Egerland in West-Böhmen sichtbar.

In der jüngsten Bronzezeit (Hallstatt B₂₋₃) verbreiteten sich in Ost-Thüringen mit Horizontalriefen verzierte Gefäße (Abb. 4, 2; 19, 1, 2; 20, 1, 2; 21, 7; 22, 8, 10) sowie bauchige Vasen mit einem schmalen zylindrischen Hals (Abb. 21, 9, 10; 22, 11, 12). In derselben Zeit erfolgt eine territoriale Expansion der Unstrut-Kultur (Walterslebener-Kultur) und ein stärkeres Durchdringen der Bevölkerung dieser Kultur in des Tal der oberen Saale. Auf den Fundplätzen der Lausitzer Kultur wird eine für die Unstrut-

Kultur charakteristische Keramik gefunden (Abb. 18, 10; 19, 3, 4). Es erschienen auch Skelettgräber (u.a. Zschechwitz Kr. Altenburg) Andererseits beeinflusst die Lausitzer Kultur die Kernterritorien der Unstrut-Kultur (Abb. 24). In Ost-Thüringen entwickelte sich die Lausitzer Kultur um diese Zeit vor allem an der Weissen Elster und an der Pleisse. Nur in den westlichen Peripherien an der Saale, ist eine Verminderung der Anzahl der Fundplätze der Lausitzer Kultur ersichtlich, die vielleicht durch den Drang der Unstrut-Kultur zu erklären wäre.

In der frühen Eisenzeit dauert weiter die Lausitzer Kultur in dem Flussgebiet von Pleisse und an der Weissen Elster, wo aber auch der Einfluss der Billendorfer Phase bemerkbar ist. In dem Flussgebiet der oberen Saale dagegen entsteht in der Periode Hallstatt C eine neue Kulturgruppe, die als Dreischuppe bezeichnet wird. Sie weist eine grosse Verwandtschaft mit der süddeutschen Urnenfelderkultur auf.

Die wichtigsten unter den Fundplätzen der Lausitzer Kultur in Ost-Thüringen sind die Gräberfelder (Abb. 25), die auch am besten erforscht sind. Es sind mehrere Stellen bekannt, in welchen Wohn- und Abfallgruben entdeckt wurden, in welchen Scherben, Webewerke (Abb. 17) und manchmal auch Bronzesachen (Abb. 18, 2, 3) gefunden wurden. Bemerkenswert ist die Hohensiedlung am Felsenberg in Öpitz Kr. Pössneck, die wahrscheinlich befestigt war. In dieser Siedlung, neben dem zahlreichen Scherbenmaterial und den Bronzesachen — wurden auch Brüche von Gussformen, geschmolzene Bronzeklumpchen und eine Tondüse für Schmelzöfen gefunden. Diese Funde beweisen, dass in dieser Siedlung die Bevölkerung der Lausitzer Kultur sich mit der Giesserei und der Bearbeitung von Bronze beschäftigte.

Auf den Gräberfeldern treten fast ausnahmslos die Brandgräber auf. Nur auf dem Gräberfeld in Zschechwitz, Kr. Altenburg, wurden zwei Skelettgräber entdeckt, was mit dem Einfluss der Unstrut-Kultur zu erklären ist. Auf dem besprochenen Gebiet befinden sich ebenso Hügelgräber, wie flache Gräberfelder. Die Bevölkerung der Lausitzer Kultur grub auch manchmal ihre Gräber in den alten Hügelgräbern von Neolithikum. In dem Ostteil dieses Gebietes sind Gräber ohne Steinkonstruktion vorwiegend. In den Westperipherien, an der oberen Saale, befinden sich dagegen Gräberfelder mit weiten Steinpflastern oder Steinschüttenhäufen. Im Bereiche dieser Steinpflaster kann man einzelnen Brandgräbern mit Urnen sowie ohne Urnen begegnen die sich in Gruben befinden, welche von senkrecht stehenden Steinplatten umgestellt sind. Die Urnen wurden oft auf Steinplatten gestellt und mit ähnlichen Platten gedeckt. In den Gräbern treten meistens nur Urnen mit Leichenbrand auf. Viel seltener befinden sich in den Gräbern andere Beigefässe, beziehungsweise mehrere Urnen. In den Gräberfeldern dieses Typus treten auch Steinkreise auf, in deren Mitte sich die Gräber befinden (Abb. 2).

Die Lausitzer Kultur in Ost-Thüringen weist keinen einheitlichen Charakter auf. Dies ist einerseits mit der geographischen Differenzierung des Landes, andererseits mit dem Einfluss der Knoviser- und Unstrut-Kultur sowie mit den Traditionen der Kultur-Grundlage aus der älteren Bronzezeit zu erklären. Die Lausitzer Kultur auf diesem Gebiete gehört zu der grossen sächsisch-lausitzer Gruppe der Lausitzer Kultur. Wir können eine gesonderte ostthüringische Untergruppe im Flussgebiete der Saale und der Weissen Elster (samt dem Vogtland — Gebiet) unterscheiden. Zu einer gewissen Verbindung mit dieser Untergruppe steht der Fundplätzekomplex des lausitzer Typus in Egerland an der oberen Eger. Dieser Komplex ist als Egerland-Untergruppe der sächsisch-lausitzer Gruppe der Lausitzer Kultur zu betrachten. Die Ansammlung der Fundplätze in den östlichen Peripherien von Ost-Thüringen, in der Nähe von Altenburg, ist dagegen ziemlich stark mit dem etwas ferner nach Norden, in der Nähe von Leipzig gelegenen Gebiet verbunden. Auf diesem Gebiet ist eine Leipzig-Altenburg Untergruppe der sächsisch-lausitzer Gruppe der Lausitzer Kultur zu unterscheiden.